

HÉT HÁRS

Evangélikus folyóirat teológiáról, kultúráról, közösségről
XV. évfolyam 1. szám

2016. húsvét

SZERZŐINK

Bartis Attila	író, fotográfus
Béres Tamás	evangélikus lelkész
Bikácsy Gergely	filmsztéta, író
Bojtár Endre	irodalomtörténész, műfordító
Csányi Vilmos	etológus
Donáth László	evangélikus lelkész
Felicides Ildikó	fotográfus
Kézdy Edit	tanár
Kincses Károly	fotómuzeológus
Ladányi János	szociológus
Lászlóffy Julianna	pszichológus
Lőrincz Borbála	egyetemi hallgató
Ludassy Mária	filozófus
Martin Luther (1483–1546)	reformátor
Marton Lili Anna	egyetemi hallgató
Nagy T. Katalin	művészettörténész
Németh Zoltán	evangélikus lelkész
Pamer Nóra (1924–2011)	régész, építészettörténész
Somogyvári Zoltán	jogász
Paul Tillich (1886–1965)	evangélikus teológus
Varga Gyöngyi	evangélikus lelkész

Donáth László

Idegenség gyűlölet nélkül

Nem az a kérdés, hogy jövevénynek lenni jó-e vagy sem. Inkább az, fölismerem-e időben: nemcsak a születés és a halál az osztályrésze minden embernek, hanem az is, hogy jövevény. Nemcsak arról van szó, hogy illúzió minden magántulajdon, öröklás és üdvbizonyosság, hanem arról, hogy a föld porából egy időre kölcsönvett, testünk-ké vált por nem véd meg minket: személyiségünk, álmaink, emlékezetünk, vágyaink és nyelvünk, amíg élünk, kiszolgáltatott a másik kegyetlenségének. Az Örökkévalón s talán anyákon kívül senki számára sem megfellebbezhetetlen érték az, hogy vagyunk. Mindenki másnak az számít, amit érünk. A tudásunk, a teljesítményünk, az erőnk, hogy van-e pénzünk és politikai befolyásunk. Mi hasznunk, s ha semmi, legalább szépek vagyunk-e.

Mindnyájan idegenek vagyunk. Nemcsak a földön, abban a családban is, amelybe születünk. Némi segítséggel ma már bárki megismerheti az őt megelőző nemzedékeket. A tényekhez, de nem a valóság birtokba vételéhez. Ötven évenként összeomlik, ami volt, s azon túl már önmagunk múlt idejében is jövevényként bolyongunk. A regék, a mesék, a vallás kicsi korunktól segít megismerni azt, ami a miénk egy időre. És segít elviselni a magunk ideiglenességét. Azt, hogy a többieknek nem a létünk, csak ennek gyümölcse jelent értéket. A hasznunk az, amennyi voltunk. S mi bizony egyre csak azon igyekszünk, hogy hasznára legyünk magunknak és másoknak. Minél gyorsabban múlttá téve azt, ami eleven.

Nem más, magunk idegenedünk el önmagunktól. Spirituális társbérletben vagyunk az

idegennel életfogytiglan, azzal, aki voltunk, azzal, aki sohasem leszünk már, azzal, aki nem bír beletörődni abba, hogy pusztán jele életünk hiabavalóságának. „Ha jövevény tartózkodik nálatok az országban, ne legyetek hozzá kegyetlenek!” (3Móz 19,33) Magunkon kell kezdenünk. Tünelény páralétünk minden értéket elbizonytalanít, a semminek kiszolgáltatott valami már kisgyermekként irgalmatlaná tesz a másikkal szemben, főképp, ha gyengébb, s még inkább, ha elpusztítható. Boldog az a gyermek, akit szülei szerelme s az őt körülvevők gondoskodása megvált attól, hogy relativizálja önmagát. Bármily blaszfémikus is a jámbor fülnek, Szehlo Gábor és Janusz Korczak – minden idők üldözött gyermekeinek szentjei – arról győznek meg, hogy a nagy parancsolatot így értsem: szeresd a gyermekedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből!

Az a sok-sok felnőtt és idős polgártársunk, aki őszintén egyetért a mai magyar kormány következetes idegenellenességével, a jövevények minden eszközzel való elriasztásával és kitoloncolásával, a társadalom egészét átható gyűlölködés értéként vállalható politikai berendezkedésével, mind boldogtalan ember. Nemcsak mindig újra és szükségszerűen múlttá váló ön maga miatt, hanem mert az önmagán túlra vetített gyűlölet éppen azt erősíti meg benne, amitől szabadulnia kellene. Az idegenség nem fátum és nem bűn – hanem sorseselemény. Minden ember közös élménye. Kafka, Camus s a napokban meghalt Kertész Imre vagy József Attila és Pilinszky János az elviselhetetlenségig őszinték, látják és látatják, mire képes a gyűlölködő. Nemhogy szentté, még jóvá sem akar válni. S végsőképp mindegy, hogy ezt alanyi jogon teszi-e, vagy politikai ideológiáktól megszállottan, vagy vallási fundamentalistaként vélt isteni legitimációval. Aki gyűlöl, gyűlöl, egyszerre szenved és gyötör, a maga idegenségét a másikban vágyva elpusztítani.

A gyűlölködő sátáni sikere abban van, ha eléri, hogy a másik, a többiek is hozzá hasonuljanak. Gyűlöljék őt, és gyűlöljék egymást. Legyen mindenki teljesen és visszafordíthatatlanul boldogtalan, és váljék a föld újra kietlenné és sivárrá.

Nem így Mózes: „Olyan legyen a köztek tartózkodó jövevény, mint a közületek való bennszülött” (3Móz 19,34a). Amit meg kell tanulnunk, amire meg kell tanítanunk egymást, az a tudatos és racionális szembenállás a gyűlöletkeltés ördögi kísértetével. „Olyan legyen!” – mert nem az, nem a mi országunkban, nem a mi városunkban született. De mi mégsem tekinthetjük másképp, mint azt, aki ott született, tanult, él és dolgozik, ahol mi. Nem az, de olyan. A jövevénynek védelemre van szüksége. Magától értetődően a mi befogadásunkra. Mózes nem konszenzuális alapjogokról beszél. Nem mondja, hogy azért kell így cselekedni, mert erről a különféle népek

döntést hoztak. Nem más népek magatartásától teszi függővé kijelentése érvényét. Hanem attól a kollektív történelmi tapasztalattól, hogy azok, akiknek most törvényt alkot, mind jövevények voltak Egyiptom földjén. Voltak, de már nem azok. A jövevény mindig függő és kiszolgáltatott helyzetben van. Csak aki otthon van, kínálhatja meg az idegent azzal, hogy vele éljen. Vagy nem kínálja meg. Ez is megesett Jákob fiainak fiaival: az Egyiptomba jöttek unokáit rabszolgákká tették. Nem általában az egyiptomiak, hanem a fáraó meg a miniszterei. Mert amint az Írás mondja: kellett a héberek esze meg vagyona meg munkaereje. Csak ne szaporodjanak, és sokasodván hatalomra téveszt, el ne nyomják a „gazdanépet” vagy – mint az idei márciusi ünnepen hallhattuk – a „gazdaállatot”.

Mózes szavát tehát hármás élmény határozza meg: akiknek törvényt szab, azok jövevények, sőt menekültek, akik a pusztában épp álmaik földjére migrálnak. Ez a föld sohasem volt az ő földjük. Ábrahám és Izsák és Jákob földje volt az, amíg éltek, de már Jákob fiai is évszázada meghaltak. Az ígéret földje az, még inkább az ígérőé, aki tartja a szavát, ha e rabszolgacsürhe is megérti és megtartja a neki kijelentett szót: „Szeressétek, mint magatokat, mert jövevények voltatok Egyiptomban” (3Móz 19,34b).

A 2015-ös év menekülttörténései Szege dtől Szombathelyig, a Keleti pályaudvartól a Déliig minden épeszű magyar számára egyértelművé tették, két lehetőség van: a gyűlöleté vagy a szereteté. Tertia non datur. Ezt ismerték fel lelkészek és orvosok, fiatal és idősebb önkéntesek, a civil társadalom hivatásos menekültügyi szakemberei és néhány jóérzésű köztisztviselő, akinek leleménye felülírta a felsőbbség iránti engedelmességét. 2015 őszére nyilvánvalóvá lett, létezik egy másik, emberségétől és elméje tisztaságától meg nem fosztott Magyarország, amely képes felülemelkedni pártokon

és felekezeten, valódi áldozatot hozni az ínségben lévőkért. A kormányzat ugyan mindent megtett a politikai hisztériakeltéstől a szögesdrót kerítés építéséig, hogy az ön- és közgyűlöletet – amely az elmúlt évek során elrettentő gyakorlatává lett – társadalmi nagyságúvá tegye, nem aratott diadalt: jóllehet a közvélemény-kutatások szerint a megkérdezettek 53-55 százaléka azonosul a felsőbbség rideg bevándorlásellenes magatartásával, s nem szégyelli, hogy gyűlöli embertársát, nem lebecsülendő azok száma és elszántsága, akik épp ellenkezőleg: személyes morális önbecsülésüket az idegen ajkú jövevények megsegítésével, egzisztenciális szorongásuk enyhítésével tették nyilvánvalóvá. Attól, hogy a látható többség irigy, gonosz és szorongó, sem az irigység, sem a gonoszság nem válik morális értéké – kivéve a totalitárius államokat. Magyarország még nem ilyen. Ehhez túlságosan puhány és önző. És korrupt. Nem csak az egyes ember hitvány erkölcsű – lett légyen tisztviselő, rendőr vagy orvos, vállalkozó vagy újságíró –, elsőbben a politikai meg a gazdasági, sőt a nagyegyházi erkölcs pudvásodott el, s azt, aki magát hozzá méri, szükségszerűen amoralizálja.

Ha filantróp, társadalomjobbító humanista lennék, szánnám e sok jobb sorsra hivatott tanult s munkálkodni vágyó közembert, aki lépteit és értékeit az éppen általa valósuló többséghez igazítja, s ekképpen minden bűntől megigazultnak hiszi magát,

pedig csak egy darabka a trágyaözönben. A prédikátornak azonban ki kell mondania: csak szükséghelyzetben derül ki, mit ér a hittem, az erkölcsöm, az ideológiám. Pontosabban: az ilyen helyzet – a krízis – maga az ítélet. Az egyik elkárhozik, a másik üdvözülni. 2015 az ítélet éve volt Magyarországon is. Ábrahám nyugodtan alhat, nem kell tovább a Sodomát elpusztítani akaró Isten után loholnia, s kupeckednie: ha ötven, ha negyven, ha tíz igaz található a bűnös városban, akkor is elpusztítottat-e. Nem tíz, ezerszer tíz igaz volt és van Magyarországon, akit nem hülyített el a kormány propagandája, aki nem kímélve magát, tette mindazt, amit a szűkölködőkért meg kell tenni, vagy aki megselekedte azt, amit hasonló helyzetben magának kívánna, anélkül, hogy eszébe jutott volna akár Hillél, akár Jézus...

Idegenek vagyunk mindahányan anyánk méhétől fogva, s azok is maradunk az utolsó kapavágásig. Idegenek önmagunknak is, mint akik tudják, az Édenen kívül minden ideiglenes és rész szerinti. Semmik sem vagyunk, csak az illúzióink elpusztíthatatlanok. Ez az ember végső reflexiója önmagáról. Vanitatum vanitas. Vagy mégsem. Hanem elvet minden elvet, s még remél hű szerelmet – József Attila az ember végső e világi megigazulását mondja ki. Csak az remélhet hű szerelmet, aki ezt magában felismeri és megteremti, de legalább hagyja, hogy nyíljék az, ha lenni akar. Bálványimádók vagyunk mi mindahányan: isteneket te-

remtünk magunknak, s közben e világ hatalmasai mindent elrabolnak tőlünk, amiért jó embernek lenni. S bár bálványainknak mindig beakonyul, uraink mindig megújulnak, míg van vérünk, mit szívhatnak.

Ne az idegent gyűlöld, hiszen ő te vagy. Szeresd meg magadban az idegent, hiszen te magad vagy az. „Halte lieb ihn, dir gleich”. A másik ember olyan, mint te, szeresd őt, a neked valót, a hozzád hasonlót – próbálok magyarítani Martin Bubert –, te meg ő ugyanaz. Az egyetlen, aki más, aki mindnyájunktól eltér, s minden ember számára idegen: az Isten. Olyan idegen, mint ha nem is lenne. Másága egyedül elviselhetetlen. Magunkban csak tagadni tudjuk őt. Csöndje hiányát revelálja. Csak te, aki vagy, arccal, névvel, hanggal, teszed eltűrhetővé istenhiányos életem nagy idegenségét.

Jövevénynek lenni nem jó vagy rossz. Rossz az, ha valaki elhiszi, hogy ő nem jövevény, hogy neki többre van jussa, mint a másíknak, aki élni akar. Rossz az, ha valaki azt hiszi, birtokolhatja ezt a földet, még rosszabb, ha saját életét privatizálva még azt is magához kaparintja, amire semmi szüksége. De a legnagyobb rossz, ha azt hiszi, hogy a másik léte, gondolatai vagy hite fölött úrrá lehet, hogy a másik jövevény méltósága nem egy az övével, sőt akár semmi-be vehető.

Mózes nem tréfál. Miután népe emlékezetébe idézi, miért is került Egyiptomba, s miképpen ki onnan, a szolgaság házából, gyüttmentté válva ismét a földön, még egy érvet mond: „ani JHVH elohékem – ICH bin euer Gott – Én, az ÚR, vagyok a ti Isteneitek” (3Móz 19,34c). Mít jelent ez? Jelenti azt, hogy ő, az Örökkévaló, VAN. Ő az Isten, az egyetlenegy, aki van. Rajta kívül nincs semmi. Az ember nem *van*, hanem *volt*. Mulandósága valóság, ezért minden, ami ő: hiábavalóság. Jelenti azt, hogy a bennünket jövevénné tevő ÉN az Isten, rajta kívül semmi és senki sem az. Ő azonban nem *az*, hanem *te*. Ha én

én vagyok. S végül azt jelenti, hogy JHVH, aki VAGYOK, „a ti Isteneitek vagyok.” Tehát azoké, akik nem felejtik, hogy jövevények a földön, minden időben és minden helyen. Nem a föld és nem az idő szent, hanem az, aki VAN. Őmiatta vagyunk mindnyájan jövevények a földön, s ha ő VAN, azok is maradunk. Nincs mindenkinek bátorsága Ábrahámhoz hasonlóan – Kierkegaard szavával – a hit lovagjaként élni, és menni, menni tovább, s menni újra. Ez nem baj, de ha jövevény zörget az ajtaján, jusson eszébe a szó: „Olyan legyen a köztetek tartózkodó jövevény, mint a közületek való bennszülött!” (3Móz 19,34a). És emlékezzék önmagára eleiben, az egykori jövevényekben, s lásd meg önmagát abban, aki portája előtt áll, s kenyeret kér meg szállást meg vigasztaló szót és mosolyt. Sőt éppen ebben a szűkölködő, hazátlan és menedéket vágyóban ismerje fel Istenét, aki VAN, s akin kívül nincsen semmi. Mert az, aki VAN, csak így van: együtt. Együtt a másikkal, így a ti Isteneitek.

Jézus még határozottabb: „Aki titeket befogad, az engem fogad be, és aki engem fogad be, az azt fogadja be, aki elküldött engem.” (Mt 10,40) Az utolsó ítéletről szóló nagy példázatban pedig így tanít: „Akkor így szól a király a jobb keze felől állókhoz: Jöjjetek, Atyám áldottai, örököljétek a világ kezdete óta számotokra elkészített országot. Mert éheztem, és ennem adatok, szomjaztam, és innom adatok, jövevény voltam, és befogadtatok.” (Mt 25,34–35)

E szavak félreérthetetlenek. Jaj azoknak a zsidóknak és keresztyéneknek, akik bezárják szívüket és templomuk ajtaját az idegenek előtt. Az örök kárhozát az osztályrészük e világ lélekgyilkos uraival együtt. De mi ne szégyelljük Lutherrel és József Attilával vallani és imádkozni: „Él, áll az ige igazul, Akárki vesse-hányja. Táborainkra száll az Úr Szent Lelke, adományja. Jóhír, nő, család, Jóság, test, világ Veszhet, vihetik Veszendő kincseink’, – Miénk marad az ország.”

Gergely Ágnes
A temetődomb

Huszonöt éve élek hallgatok
és nem tudom hogy idegen vagyok

Mert azt hittem hogy hófokom heves
magába nyel a fortyogó leves

és én is hús és zsír és csont leszek
a többi csepp közt cseppnyi pont leszek

s a kondér mindnyájunkat egybefog
ha tűz lobog ha többé nem lobog

de hirtelen rámtört a rettegés
hogy húsom zsírom csontom is kevés

hogy többen tudják rólam hátmögött
nem vagyok egy a többi csepp között

valaki így szólt ide nézzetek
a levesbe egy ronda légy esett

és értem nyúl egy óriási ujj
kipöckölnek rázkódva bögve Fúj

S a földnek édes barna torka van
Nem sikerült Mit áltassam magam

Németh Zoltán

Háromszögek, körök, feltámadás

Háromszögek

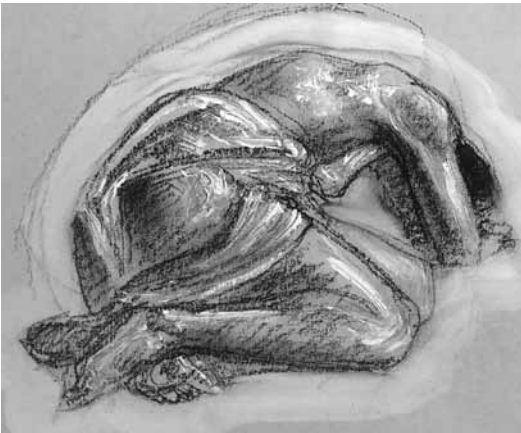
Háromszögek főleg Lukács evangéliumában találhatóak. Az egyik csúcs mindig Jézus, a második egy keményszívű, a harmadik egy megtört szívű ember. Márta és Mária, a farizeus és a vámszedő, a tékozló fiú és a bátyja, a samaritánus és a pap/lévita, Simon és a bűnös nő, bal és jobb lator. Szépen kettős sorfalat állnak, végig az evangéliumban, egészen a keresztségig.

A háromszögek dinamikája ugyanaz. A keményszívű szereplő valamilyen módon kifejezésre juttatja nemtetszését a helyzettel kapcsolatban, illetve vádat vagy elvárást fogalmaz meg Jézus – vagy az Atya – felé is. A megtört szívű vagy meg sem szólal, vagy csak rövid mondatokkal saját elesettségét fejezi ki. Végül a kegyelem megnyilvánul a megtört szívű felé, aki egyben védelmet is kap. A keményszívű pedig lehetőséget a megtérésre. Ez is fontos! Őt sem viszik pokolba az ördögök.

Körök

Ezek a háromszögek valójában körök. Nem arról van szó, hogy mi melyik oldalon állunk, melyik sorba tartozunk. Nem is lenne kérdés, ha ilyen egyszerű lenne. Ki a csuda állna a farizeussal, a tékozló fiú bátyjával és a többi hozzájuk hasonlóval egy sorba? De nem ilyen egyszerű. Ezek a háromszögek nem jó és rossz közötti választásra akarnak biztatni minket, hanem egyszerűen megmutatják, hogyan működik az ember.

Az ember személyiségének, viselkedésének, a másikkal és saját helyzetéhez való viszonyulásának van egy külső burka, amely

kemény, amely védekezik, amely hajlamos mindenki számára vádakat és elvárásokat megfogalmazni. Mert az ember belül gyenge, belül fél. Kívülről buzgó, igyekvő, szabálykövető, mintaértékű Márta, farizeus, báty és kemény lator, de belül valójában semmirekellő, tisztátalan, parázna, vámszedő. A háromszögek célja, hogy felismerjük és tetten érjük magunkban mindkettőt. Hogy énünk konszolidált burka alatt láthatóvá váljék számunkra, amit rejtteni, takarni próbálunk vele. Mert a kegyelem csak azzal a belül lévővel, a belső énünkkel kerülhet kapcsolatba. Olyan, mint a Föld légköre. Ami nem megfelelő szögben érkezik az úrból, az lepattan róla, és irányt változtatva folytatja útját a semmibe. Ami belép, az a Föld vonzásába kerül, felizzik, elég a légkörben, vagy becsapódik a felszínen.

Feltámadás

A kérdés mindig az, hogy amivel kapcsolatba kerülök, az átjut-e énem védőburkán? Belép-e a légkörömbé, felizzik-e a számomra, becsapódik, vagyis szíven talál-e? Mindennek a Márta-farizeus-báty-pap/lévita-kemény lator külső gyűrűjén kell átjutnia. Ők állnak őrséget, és ők mondják meg, mi mehet tovább. A belül lévő Máriáról, vámszedőről, tékozló fiúról, irgalmas samaritanusról, bűnös aszszonyról, megtört latorról ők nem tudnak, pontosabban nem akarnak tudni. A cél éppen az, hogy ők rejtve maradjanak, létük-ről senki ne szerezzen tudomást, velük senki és semmi ne kerüljön kapcsolatba. Legfőképpen én magam ne. Mert ha ezek a belül rejtőzők, ezek az elnyomottak, ezek az elhallgattatottak megelevenednek, megszólalnak, akkor felborul a rend, akkor a büntetés-jutalmazás lelketlen – de kiszámítható – rendszere működésképtelenné válik, feltett kis egzisztenciám veszélybe kerül. Akkor szeretetvendégségre süttö-főző, egyházi adót rendszeresen fizető, vasárnap templomba si-

ető keresztyénségem kevésnek bizonyul a kiszolgáltatottakkal való szolidaritás szükségességének érzete mellett.

Minden kívülről érkező inger veszélyes, és azzal fenyeget, hogy a belültre zártak magukra ismernek benne, és létrejön valamiféle kapcsolat a kint és a bent között. Veszélyes tehát minden gyenge és kiszolgáltatott, mert saját magunk elöl is elzárt gyengeségünket, kiszolgáltatottságunkat érinti meg, és olyan cselekvésre sarkallhat minket, amely veszélybe sodorja a kiszámítható működést, a szent konszolidációt. De éppen ezért állnak ott a külső és a belső határán a rend őrei, akik mindig észnél vannak, akik tudják, mi a helyes, és akiknek érvelése kristálytisza és megingathatatlan. Azonnal bekiabálják ilyenkor, hogy bármí, ami veszélyezteteti pozíciójukat, elért eredményeiket, biztonságukat stb., az méltatlan velük szemben, és érdemtelenül juttat előnyökhöz másokat. A közérdek, a közhangulat, a közvélekedés mindig az ő oldalukon áll. A Márták, a farizeusok, a papok/lévíták, bátyák, következetes latrok mindig többségben vannak. A félelmeikre és az érdekeikre lehet alapozni. Aki az ő elvárásaikra és főleg szorongásaikra építi fel hatalmát, uralkodhat a világ végezetéig. Vagyis uralkodhatna. De az illetén módon felépülő hatalomgyakorlás előbb-utóbb vagy belső véget ér – cseréplábai összeroppannak –, vagy külső erő dönti meg; vetélytársai összefognak ellene. Elvben létezik a tavaszi virágba boruláshoz hasonló gyönyörű, békés – mondhatni, krisztusi – megoldás is: Márta felismeri magában Máriát, a farizeus a vámszedőt, a pap/levita a samaritanust, a báty az öccsét, az érényes az erkölcstelent, a tiszta a tisztátalant, és ennek hatására megszűnik elvárásaival és félelmeivel a hatalom működésének energiaforrása lenni.

Sok ilyenre van példa, csak természetből adódóan nem nyer publicitást, nem lesz tömeges jelenségé, hanem marad személyes, rejtett, egyéni. Mint a feltámadás.

Paul Tillich

Két időben élünk*

Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet! – így szól Istenetek.

Szóljatok Jeruzsálem szívéhez, és hirdessétek neki, hogy vége van nyomorúságának, bűne megbocsáttatott. Hiszen kétszeresen sújtotta őt az ÚR keze minden bűnéért.

Egy hang kiált: A pusztában készítsétek az ÚR útját, utat egyengessetek a kietlenben Istenünknek!

Emelkedjék föl minden völgy, szálljon alá minden hegy és balom, legyen az egyetlen egyenesség és a bérc rónává.

Akkor megjelenik az ÚR dicsősége, és minden test látni fogja. Az ÚR szája mondta ezt.

Szózat szól: Kiált! Ezt válaszoltam: Mit kiáltok? Minden test fű, és minden szépsége, mint a mező virága!

Megszárad a fű, elbulla a virág, ha az ÚR szele fuwall rá; bizony fű a nép.

Megszárad a fű, elbulla a virág, de Istenünk beszéde mindörökre megmarad!

Magas hegyre menj föl, örömbíromdó Sion! Emeld föl hangodat erősen, örömbíromdó Jeruzsálem! Emeld föl, ne félj! Mondd Júda városainak: Íme, itt van Istenetek!

Íme, az én Istenem, az ÚR jön batalommal, és karja uralkodik! Íme, vele jön jutalma, és előtte jár fizetése.

Mint a pásztor, úgy legelteti nyáját, karjára gyűjti a bárányokat, ölében hordozza őket, és a szoptatós juhokat szelíden vezetgeti.

Ki mérte meg markával a vizet, és ki vett mértéket az egekről arasszal; ki mérte meg vékéval a föld porát, ki tette mérlegre a hegyeket és mérlegserpenyőbe a halmokat?

Ki irányította az ÚR lelkét, és ki oktatta őt mint tanácsosa?

Kivel tanácskozott, hogy fölvilágosítsa őt, és ki tanította az igazság ösvényére, ki tanította ismeretre, és ki oktatta őt az értelem útjára?

Íme, a népek olyanok előtte, mint egy vízcsépp a vödörben, és mint egy porszem a mérlegserpenyőben. Íme, a szigeteket mint kis porszemeket fölemeli.

Libánon nem elég a tűzre, vadja sem elég az áldozathoz.

Semmiség előtte minden nép, üres csekélységnél is kevesebbnek tartja azokat.

Kibez hasonlíthatnátok Istent, és milyen képmást készítenétek róla?

A bálványt a mester önti, az ötvös pedig beara nyozza, és ezüstláncot forraszt rá.

Aki szegény ilyen áldozathoz, az olyan fát választ, amely nem korhad el; okos mestert keres, hogy olyan bálványt állítson, amely nem inog.

Hát nem tudjátok, nem hallottátok, nem hirdették nektek eleitől fogva, és nem értették meg veletek, hogyan vetetett alap a földnek?

Az, aki ott trónol a földkerekség fölött, amelynek lakói olyanok előtte, mint a sáskák: ő az, aki kiteríti az eget, mint egy függönnyt, kifeszíti, mint egy lakósátrat.

Ő teszi semmivé a fejedelmeket, és pusztítja el a föld bíráit.

Még alig ültették el, alig vetették el őket, alig vert gyökeret törzsük a földben, ő csak rájuk fuwall, és kiszáradnak, és elragadja őket, mint forgószél a polyvát.

Kibez hasonlíthatnátok hát engem, kibez volnék hasonló? – szól a Szent.

Emeljétek föl szemeteket a magasba, és lássátok, ki teremtette azokat! Ő, aki előhozza seregüket szám szerint, néven szólítja mindnyájukat, nagy hatalma és ereje miatt egyetlen híjuk sincsen.

Miért mondod ezt, Jákób, miért szólsz így, Izráel: „Rejtve van utam az ÚR előtt, és nem gondoltam ügyemmel az én Istenem?”

Hát nem tudod és nem hallottad, hogy örökkévaló Isten az ÚR, aki a föld határait teremtette? Nem fárad el és nem lankad meg, kikutathatatlan a bölcsesége!

Erőt ad a megfáradtnak, és az erőtlén erejét megsokasítja.

*Az írás megjelent a szerző *The Shanking of the Foundations* című kötetében. New York, Charles Scribner's Sons, 1953. 12–23.

Elfáradnak az ifjak, és meglankadnak, megtántorodnak a legkülönbek is.

De akik az ÚRban bíznak, azoknak ereje megújul; szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak és nem lankadnak meg, járnak és nem fáradnak el. (Ézs 40)

E hatalmas szavakat a babiloni fogság idején írta az az ismeretlen próféta, akit Második Ézsaiásnak nevezünk, hiszen szavait Ézsaiás prófétáival együtt olvassuk. Képzeljük el, hogy ezek a szavak a ma száműzöttjeihez szólnak: a börtönökben, a koncentrációs táborokban; olyanokhoz, akiket elválasztottak férjüktől vagy feleségüktől, gyermekeiktől és szüleiktől. Olyanokhoz, akik idegen országokban bolyonganak kétségbeesetten, vagy a modern hadviselés poklában szenvednek. Ők mit válaszolnának ezekre a szavakra, és mit mondanánk mi, ha hozzáink szólnának? Látszólag követelőző jellegük bizonyára iróniát vagy haragos dacot váltana ki belőlünk; rámutatnánk, mekkora szakadék tátong a próféta által drámaian lefestett ideális helyzet és saját katasztrofális valóságunk között. Figyelmünkre méltatlan, idegesítő optimistának tartanánk és elutasítanánk a prófétát. Talán keserűvé és gyűlölködővé válnánk iránta. Ez ugyanis a természetes reakció, amikor kétségbeejtő, reménytelen helyzetünkben valaki vigasztalni akar bennünket.

Pedig azoknak a helyzete, akik Babilonban raboskodva a folyók partján ültek, és siratták sorsukat, épp ily reménytelennek tűnt. 2500 évvel ezelőtt a próféta bizonyára számolt az elutasítással: így beszél, aki azt akarja, hogy mindenképp rá

figyeljenek. És szavai nekünk, mai száműzötteknek is fontosak. Sokkal realistább volt, mint mi. Tudta, hogy az adott helyzet nem esetleges, nem balszerencse kérdése, hanem emberlétünkől következik, s egyetlen ember, egyetlen korszak sem kerülheti el. Az emberi lét a végességé – „mert minden test olyan, mint a fű, [...] megszárad a fű, és virága elhull” (1Pt 1,24). Az emberi lét a bűn hatalma alá van vetve. Az emberi lét a hiúságé és a büszkeségé – semmivé leszünk, és végül lehullunk. És mégis, bár reális tudással rendelkezett az emberi természetről és végzetről, a próféta vigasztalta és biztatta száműzött nemzetét, minden nemzet száműzöttjeit, az embert, aki, mert ember, száműzött ebben a világban.

E nagy fejezet úgy zeng, mint a féktelen óceán emelkedő és zuhanó hullámai. Sötétség és világosság követik egymást; a bűn és bűnhődés mélysége után a próféta megbocsátást és szabadítást hirdet. De a hullám a mélybe zuhan, és a próféta felteszi magának a kérdést: hogyan is hirdethette a fényt, amikor a halandó ember minden jósága a mező virágához hasonlatos, amely elhervad az Isten fuvallatától. A melankolikus mélységeket felemelkedés követi: az emberi halandósággal szemben Isten szava mindig megáll. Van valami örök, amelybe kapaszkodhatunk: ne félj, mert az ÚR jön hatalommal. Így a hullám újra magasba tör, és újra lezuhan: a nemzetek vízcseppek és porszemek; előtte a semminél is kevesebbet számítanak... És a hullám újra felemelkedik: Isten a földi körforgás felett áll, minden teremtmény fölött, a leg-

nagyobb és a legkisebb fölött ugyanúgy! S amikor a hullám újra a mélybe száll, és az Isten szolgálja azért panaszkodik, mert az Isten nem igazságos, a válasz az, hogy Isten az emberi elvárásokon túl cselekszik. Erőt ad a megfáradottnak, és az erőtlenséget erejét megsokasítja. Ellentmondásosan s az emberi értelmet meghaladva cselekszik.

Hogyan értelmezzük a próféta üzenetét? Hogyan teremtünk egységet a fejezetben egymásnak feszülő mélységek és magasságok között? Értsük úgy a vigasztalás és remény szavát, mint hiú ígéretet, amely, ahogy a múltban, a jövőben sem teljesül majd be? Értsük úgy, mint menekülést az ember valódi helyzetének felismerésétől, menekülést a miszticizmusba és a költői elemelkedésbe? S ha igen, mit kezdünk a próféta emberi szituációt elemző, hideg realizmusával? A próféta olyannak látta a történelmet, amilyen, ám ezzel egy időben túl is tekintett rajta, látta a létezés végső hatalmát, értelmét, magasztosságát. A létezésnek két rendjét ismerte: az emberi, politikai, történelmi rendet és az isteni, örök rendet. Azért beszélt úgy, ahogy, mert – folytonosan mozogva az emberi semmiség mélysége és az isteni kreativitás magassága között – ismerte ezt a két rendet.

Nézzük most meg ezt a két rendet, e két különböző természetet, és vizsgáljuk meg a köztük lévő kapcsolatot. Amikor róluk beszélünk, magunkról beszélünk, mert életünk és történelmünk minden pillanatában egyszerre tartozunk mindkettőhöz.

Az emberi rend, a történelem rendje elsősorban a növekedés és meghalás rendje. „Bizony fű a nép.” (Ézs 40,7) Az ember mulandósága tükröződik a melankóliában, amelyet a halványuló, pusztuló természet idéz elő. Nemzedék nemzedék után nő fel, küzd, szenved, élvez és tűnik el. Komolyan kellene vennünk mindezt? Komolyabban, mint a fű növekedését és elszáradását? A próféta, amikor arra kérték, beszéljen nem-

zetéhez, azt kérdezte: miért beszéljek hozzájuk? A nép fű. Így folytathatnánk: miért írjunk, dolgozzunk, küzdjünk értük? A nép fű. Mi értelme, ha néhány év múlva mindenki, akiért írtunk, beszélünk és küzdöttünk, eltűnik, mint a fű, amely elszárad, mint a virág, amely elhervad. Ez a történelem rendje. Ám a horizonton feltűnik a másik rend: Isten szava örökké megmarad.

A történelem rendje másodsorban a bűn és a bűnhődés rendje. A Jeruzsálem pusztulását követő száműzetést minden próféta a nép bűnei miatti büntetésnek tekintette. Nem szeretjük az olyan szavakat, mint *bűn* és *bűnhődés*. Ódivatúnak, barbárnak tűnnek, és a modern pszichológia fényében érvénytelennek is. Ám amikor magas erkölcsi érzékű és éleslátó, hazájuktól távolra keveredett emberekkel találkozom, mindig azt látom, hogy felelősnek érzik magukat az or-

szágukkal törtétekért. És igen gyakran találkozom demokratikus államok polgáraival is, mint amilyen ez az ország is, akik bűntudatuknak adnak hangot a világ mai állapota miatt. Ahogy a száműzötteknek, nekik is igazuk van: felelősek, ahogy te is és én is. Akár bűnnek hívjuk, akár nem, akár bűnhődésnek, akár nem, kudarcaink következményei mindannyiunkat sújtanak. Ez a történelem rendje. Ám a horizonton feltűnik a másik rend: üzenete szerint küzdelmünk nem hiábavaló, bűneink megbocsáttatnak.

Van egy harmadik elem is a történelem rendjében, amely egyesíti e rend két természetét, a végességet és a bűnt: a törvény, amely a történelmi folyamatot irányítja, a törvény, amely elrendeli, hogy az emberi nagyság végül mindig lehanyaglik. A történelem nem emberi nagyság nélküli. Vannak nagy, hódító nemzetek és birodalmak; még olyan is akad köztük, amely igaznak, tisztességesnek mondható. Vannak hercegek, sőt jó hercegek is; vannak bírák, sőt igazságos bírák is. Vannak államok és alkotmányok, közülük némelyek még bizonyos fokú szabadságot is biztosítanak. Vannak társadalmi rendek, s némelyik még egyenlőséget is teremt tagjai közt. Vannak alkotó lelkek, sőt olyanok is, akik bírnak a tudás és megértés hatalmával. Ám amint az emberi nagyság, hatalom vagy tisztesség az isteni szféra magasságába emelkedik, arrogánssá válik, és semmivé lesz. Gyökértelen, hervadásra ítélt, nem éli túl az isteni vihart. Ez a görög tragédia témája. Ez a próféta üzenete a világ nemzeteké. Mindannyian a tragikus önpusztítás törvénye alá esnek – a rossz és a jó, egyének és nemzetek, a gyenge és a hősies. S a horizonton ismét feltűnik a másik rend, a történelmen és tragédián túli rend: erőt ad a megfáradtaknak és erejüket megsofosítja, szárnyra kelnek, mint a sasok.

A történelem rendjén túli rend az isteni rend. Paradox helyzet: az ember olyan, mint a fű, de a hozzá intézett isteni szavak örök-

re állni fognak. Az ember a bűn és bűnhődés törvénye alatt áll, de az isteni rend át-töri e falat és megbocsátást hoz. Az ember lehanyaglik erkölcsi nagysága és ifjonti ereje magasságából, s épp ebben a leggyengébb állapotában megszabadul fáradságától, és sasként szárnyra kel. Az Isten cselekedetei túl vannak minden emberi elváráson és értékítéleten. Tettei meglepőek, váratlanok, ambivalensek. A történelmi rend negatív jellege az isteni rendben pozitív jellegé lesz. A történelmi rendben a gyenge és kétségbeesett, a bűnös és tragikus az isteni rendben erős és dicsőséges lesz.

Néhány fejezettel később a próféta a szolga – a választott nép – ellentmondásos végzetéről beszél. Fájdalmak férfiaként írja le, aki ismeri a gyászt, akit megvetnek és kirekesztenek az emberi rendből. Hallva ezeket a szavakat, ki ne gondolna nemcsak Izráel, hanem minden nemzet száműzöttjeire? Ám megjelenik az isteni rend. A száműzött nép vagy – miképpen a keresztények később, történelmileg ugyan tévesen, de spirituálisan helyesen értelmezték – a Kereszt Férfia egy másik rendet képvisel, olyan rendet, amelyben a leggyengébb a legerősebb, a leginkább megalázott a legdicsőségesebb. A történelmi, emberi rendet legyőzi a szenvedő szolga, a megfeszített Megváltó.

Ha kételkedünk a paradoxonban, ha kétségbeesünk emberi helyzetünk miatt, ha száműzetésünket reménytelennek vagy értelmetlennek látjuk, arrogáns racionalitásunkat és szűkös moralitásunkat megszegyenítik a próféta szavai. A próféta a világ, az emberiség, a történelem teremtésére mutat. „Ki irányította az Úr lelkét, és ki oktatta őt, mint tanácsosa? Kivel tanácskozott, hogy felvilágosítsa őt, és tanítsa őt az igazság ösvényére [...]?” (Ézs 40,13–14) Mi mindig szeretnénk az Istennek megmutatni az igazság ösvényét. Azt tanácsolnánk neki, hogy büntesse meg a bűnöst és jutalmazza meg a jót, különösen, ha ez a jó mi magunk

vagyunk. Ő azonban nem fogad el tanácsot a történelem menetével kapcsolatban, ahogy a világot is maga szerkesztette természeti csapások, kegyetlenség, mulandóság sújtotta világnak. Az isteni rend nem mérhető a történelmi rend mércéjével, az emberi kényelem és erkölcs, a demokrácia és a civilizáció mércéjével. Isten Jóbnak is ezt a választ adta, amikor az sorsának érthetetlen igazságtalansága miatt perelt vele. Isten nem erkölcsi kategóriákban igazolta magát, hanem diadalmasan a természet kiismerhetetlen nagyságára mutatott, amely nem mérhető az emberi igazságosság mércéjével.

De ha az isteni rendnek és a történelmi rendnek nincs köze egymáshoz, hogy érinthet mégis mindannyiunkat az isteni rend? Miként van közünk az örökkévalósághoz és a megbocsátáshoz, ha a másik rendben léte-zünk, a történelmiben, a végesség, a gyengeség és a bűnhődés törvénye alatt állva? Hogy segíthet nyomorunkon az isteni rend? Hogy tudnánk a próféták szavára figyelni, akik a háborúság végéről szólnak hozzánk? Ezekre a kérdésekre három válasz létezik.

Először is, az isteni rend nem történelmi rend, és e két rendet nem szabad összekevernünk. Nincs élet, amely erősebb lehet a végességnél, a bűnnél. Korunk illúziója, hogy a modern civilizáció legyőzheti mulandóságunkat, és hogy saját létünk biztonságából nyugodtan szemlélhetjük a rajtunk kívül eső pusztulást. Úgy tűnt, a fejlődés erősebb a tragédiánál; az isteni rend a progresszív, történelmi rendben látszott megtestesülni. Ám generációnk több mint három évtizede csapást csapás után szenved el, illúzióinkat elvesztettük. Azok, akik változást akartak, a történelmi rend isteni renddé alakulását, kétségbeesetté és cinikussá váltak. Legalább annyit tanuljunk meg korunk katasztrófájából, hogy *nincs* élet és *nincs* kor, amely képes lenne felülemelkedni a mulandóságon, a bűnön és a tragédián.

A második válasz szerint létezik egy másik rend, amelyhez mi, emberi lények is tartozunk, egy rend, amely az embert *mindig* elégedetlenné teszi azzal, ami az övé. Az ember a történelmi rend minden szelétét, saját létezésének minden mélységét és magasságát felülmúlja. Túlép adott világának határain, ahogyan egyetlen más lény sem képes. Részt vesz valami végtelenben, egy olyan rendben, amely nem mulandó, nem önpusztító, nem tragikus, hanem örökkévaló, szent és áldott. Így, amikor a prófétai szóra figyel, amikor az örökkévaló Istentől, hatalmának nagyságáról és tettei titkáról hall, szívében válasz ébred; megmozdul a benne rejlő végtelen. Valahol a lelke mélyén minden ember tudja, hogy így van. Éppen magunk miatti kétségbeesésünk, képtelenségünk arra, hogy megszabaduljunk magunktól, tanúskodik végtelen voltunkról.

A harmadik válasz azt mondja, hogy két rend van, a történelmi és az örökkévaló, és bár sosem válhatnak eggyé, egymásban vannak. A történelmi rend nem válik külön az örök rendtől. Ami új a prófétáknál és a kereszténységben, ami túl van a mindenkorai pogányságon, az az, hogy az örök rend megjeleníti magát a történelmi rendben. Isten szenvedő szolgája és az ellenség, aki miatt szenved; a férfi a keresztben és azok, akik lehanyaglottak a kereszt tövébe; a történelem száműzöttjei és üldözöttjei – mind alakították a történelmet. A történelemben minden erős lehull, erőnk elhagy minket. Végül azok alakítják a történelmet, akik a történelemben gyengének tündek, mert ők az örök rendhez kötődnek. Attól, hogy szenvedő, pusztuló generáció vagyunk, még nem vagyunk elveszett nemzedék. Mindannyian az örök rendhez tartozunk, és a próféta szava mindannyiunké: vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet!

(Fordította: Lőrincz Borbála)

Gergely Ágnes
Firenze nehéz napjai

Amikor Firenzébe ért
Avram Judah, az egykori,
apja, Yehiel már nem élt.
Toscanában bealkonyult.
Avram Judah háza felett
alkonyatkor megállt a nap.
Két gyertya közt az asztalon
lassan forgott a sorskerék.

Csak szeretetből ér vagyon.
Gerinced pénz veri agyon.
Rossz jellemből lesz gyűlölet.
Gyűlölködés nyomorba vet.
Szegénység alázaatra int.

Megaláznak, szeress megint.
Hogy kilobbant a gyertyaláng,
éjfélre kelve jött a hír,
hogy egy legendás, vad spanyol
fölfedezte Amerikát.
A Vízöntő és a Halak,
a tekervényes tengerek,
martialócok és zsoldosok,
markotányosnők, koldusok
nyomán jön a kalmárvilág.

Csak szeretetből ér vagyon.
Gerinced pénz veri agyon.
Rossz jellemből lesz gyűlölet.
Gyűlölködés nyomorba vet.
Szegénység alázaatra int.

Megaláznak, szeress megint.
És utcahosszat vér csorog.
A hírek lenn száguldanak.
Avram Judah háza felett
alkonyatkor megállt a nap.
A kormos gyertya csonkjait
egy kis cselédlány vitte ki.
A tornyok összehajlanak.
És megépült az Uffizi.

Varga Gyöngyi

Ruth könyve:
Arcok a határon

A másik arca, amikor szembenéz velem, kötelez engem. Ez nem önként választott, hanem rám ruházott felelősség. Dolgom van azzal az arccal, azzal a tekintettel. Közöm van hozzá – még ha idegen is. A találkozás nem rajtam múlik: megtörténik. Ám az az arc felém néz. Megszólít és kér. És én, az embertárs, eredendően válaszoló, „felel-ős” vagyok: „respondeo ergo sum”.

A litván származású zsidó filozófus: Emmanuel Levinas fogalmazza meg e gondolatokat.¹ Személyes élményei, találkozások lenyomatai formálták ezt a hitvallását. Kisgyermekként az első világháború alatt Ukrajnába menekült a családjával, fiatal éveiben, egyetemistaként előbb Németországban, majd Franciaországban tanult. A filozófia lett az élete – megérteni, megfogalmazni, hogy ki az az idegen, az a Másik, akihez eredendően közöm van.

A második világháború alatt német hadifogolytáborba került. Visszaemlékezéseiben leírja, hogy a barakkjaikból minden reggel több kilométert gyalogoltak, míg elértek a munkaterületükre, ahonnan este újból hosszú utat kellett megtenniük visszafelé. A közeli falvak lakói bizalmatlanul méregették

¹ Lásd Levinas, Emmanuel: *Time and the Other*. Trans. Richard A. Cohen, Pittsburgh, PA, Duquesne University Press, 1987.; Uő: *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*. Trans. Alphonso Lingis, Pittsburgh, PA, Duquesne University Press, 1969.; Uő: *Alterity and Transcendence*. Trans. Michael B. Smith, New York, NY, Columbia University Press, 1999.

őket, nem éreztek szánalmat irántuk. Csupán egy kutya volt az, aki reggelente érdeklődve figyelte őket, és gyakran el is kísértte a csapatot. Levinas úgy fogalmaz, hogy az a kutya volt a náci Németország utolsó „kantiánusa”, aki még tudta a lényegét: ahogyan te cselekszel másokkal, úgy cselekszenek veled is.

Amikor 2015 tavaszán egyre nagyobb csoportokban indultak el emberek délről, a polgárháborúk sújtotta térségekből észak felé a radikalizálódó iszlám politikai nyomás és az erőszak fenyegetésének hatására, a média hazánkban előbb menekültként definiálta őket. Persze, ekkor még távol voltak: Olaszországban, Görögországban, Törökországban. Ám néhány hét sem telt el, és megérkeztek hozzánk. Ekkor egy másik kifejezés vette át a *menekült* helyét: a *migráns*. Ez utóbbi fogalom funkcionális és személytelen: távolságot teremt és közönyt. A migránsnak valójában nincs arca. Eset és probléma csupán – szociológiai jelenség.² Ám akkor, ha újra ember: menekült, jövevény, idegen vándor lesz számunkra, ha lesz arca, akkor valóban találkozunk vele – érintődünk, és ezáltal mi is megváltozunk.

Az élet „migrációval” indul mindnyájunk számára. Jövevénységgel, idegenséggel. Megszületünk. Kezdetben, először is: valakiknek be kell befogadniuk, el kell fogadniuk bennünket, gondoskodniuk kell rólunk, mint a vendégről szokás... És azután egész életünkön át e jövevénység, vándorlét életformáját gyakoroljuk. Döntéseket hozunk: továbbindulunk, vagy éppen visszafordulunk, határokat lépünk át, kitesszük magunkat újabb és újabb találkozások kihívásainak – a Másik arcának.

*

² Lásd: <http://jmsz.hu/2016/02/migransok-vagy-menekultek-interju-musto-peter-atyaval/> Letöltve: 2016. március 3.)

Ruth a hagyományos biblikus értelmezés szerint a jövevény és a zsidóságba betérő ember paradigmája. Annak az alapvető emberi kondíciónknak a mintáját testesíti meg, amely a Másikra való szüntelen ráutaltságunkat jelenti. Ruth története arról mesél, hogy mit jelent beletekinteni a Másik arcába, és azután mellé szegődni az úton.

A könyv, amely valójában egy remekbe szabott novella, magába ölel több egymásnak feszülő, ellentétes tartalmú témát, látásmódot, koncepciót: közelség és távolság, barát és ismeretlen, nemzeti identitás és jövevénység, befogadás és elhatárolódás. Ezek azok a gondolatok, amelyek a bibliai emberek mindennapi döntéseit, cselekvésmódját alapvetően meghatározták. Ki a társam, kire számíthatok? Hol vagyok otthon, biztonságban? Hová, kikhez tartozom? Hol vannak a határaim, és melyeket kell közülük legyőznöm? Milyen reménység lendíti előre a lépteimet?

Ruth könyvének szerzője – talán nő lehetett? – megtehetette volna, hogy inkább a határokon meg a körön belül lévőkre fókuszál. Vagy beszélhetett volna a periféria veszélyeiről: azokról az idegenekről, a „másokról”, akik fenyegetnek, akikkel szemben olyan jól meg tudjuk fogalmazni az identitásunkat. Ám helyett, zavarba ejtő módon, vállalja a saját arcát és ezzel együtt a Másik arcát is.³

A novella egy eleven narratív hitvallás. Pulzál, lüktet, folyamatos változásokat jelenít meg: hol kitágul a tér és az idő, hol pedig összeszűkül benne. Először eltávolodunk Betlehemtől. Tíz év jövevénység Móáb földjén, majd a hazatérés: néhány hét Betlehem határában, az árpaaratás idején. Végül pár nap, egy éjszaka, azután már csupán pár óra, amíg eldől Ruth és Naomi sorsa. Ám az utolsó versekben újra évekké, évtizedekké tágul az idő: már Ruth és Bóáz unokáját, dédunokáját látjuk...

Mozdulnak ebben a történetben az emberek is – személyes sorsok, családok, nagyobb közösségek. Mozdulnak vándorok és otthon lévők, nők és férfiak, szűkölködők és gazdagok, túlélők és erősek, megváltásra várók és szabadon döntő emberek. És mozdul e történettel együtt az olvasó is.

Azt gondolom, a bibliai történetek el-sősorban nem informálnak minket, hanem mindenekelőtt transzformálnak. Ezekben az elbeszélésekben mindig csupán annyi az információ, ami a transzformációhoz szükséges. A változás útja, folyamata egy szóban összefoglalva: a megváltás. Huszonkét

kerülnek elének ebben a négy kis fejezetben a „megvált”, „kivált”, megváltás”, illetve „megváltó” kifejezések. Ennyi betűje van a héber ábécének: e szimbolikus szám a teljesség „kódja” itt, ebben a történetben.⁴

Ám ez az utalás a teljességre nem egy emberi „totalitás”-fogalmat feltételez, sokkal inkább a „Végtelen” tágasságát, a lehetőségek világát – ahogyan erről Levinas is beszél. A „totalitás” nem kapcsolati fogalom: inkább valamiféle kiterjedő uralmat, ezzel együtt behatárolást, merev és hűvös teljességet jelent. A „végtelen” viszont az, amely nyitott és szabad tere a találkozásoknak: hiszen nincs határ. Jótékonyan átszövi a létezés dimenzióit, ott lüktet mindenben, mindenki-ben.

Talán éppen emiatt lehetnek a találkozások, amelyeket Ruth könyve elének tár, valódi „Be-gegnung”-ok és nem „Vergegnung”-ok: félresikerült, tétova, közömbös érintkezések.⁵ Ezért lehet az anyja házába visszatérő Orpa választása is hiteles, jó döntés. Ezért lehet Ruth és Naomi sorsközössége a megváltás tere. És Bóáz vendégszeretete a jövő kútja. Mindenütt a „Végtelen” rezdül, lüktet, dolgozik...

*

Ruth könyve a határátlépésről tanít nekünk fontos dolgokat. Saját határaink meghaladásáról is. Ehhez azonban az kell, hogy merjünk útra kelni, vállalni a jövevénységünket: eredendő „meg-határ-ozottságunkat”. Amikor ez a történet írásba foglalódott, egy idegenben, jövevényként élő népcsoport álmaiból szövődött össze tanúságtétellel. Határok közé szorítottak és határokat átlépők vallomásait sűrítette magába. Olyan vándorokét, akik a Végtelennel a végtelenbe tartanak...

Mert a vándorlás motivációja minden esetben a boldogulás igénye: egy emberibb, élhetőbb jövő felé tart Elimelek és Naomi, azután később Naomi, Orpa és Ruth, de

³ Claassens, Juliana: Resisting Dehumanization: Ruth, Tamar, and the Quest for Human Dignity. *Catholic Biblical Quarterly* Vol. 74, No. 4, 2012. 659–674.

⁴ Hausmann, Jutta: *Ruth. Miteinander auf den Weg*. Biblische Gestalten 11. Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2005. 42.

⁵ Buber, Martin: *Begegnung. Autobiographische Fragmente*. Heidelberg, Verlag Lambert Schneider, 4. Aufl., 1986. 9. 12–15.

minden bizonnyal maga Bóáz is. A „közös jó”, amely sorsukat összefűzi, a könyvben a kenyér szimbólumához kötődik. Betlehemből, a „Kenyer házából” menekül Naomi férjével és fiaival az éhínség miatt a szomszéd országba: Móáb földjére. Egy másik ínség: az özvegység és az ezzel járó kiszolgáltatottság érleli benne a hazatérés döntését és viszi vissza otthonába. A kenyérgondok megoldásának női stratégiája a határok átlépéséről, a Másik arcába való beletekintésről szól.

Ami Naomi számára az otthon, az Ruthnak az idegenség, egy ismeretlen világ. Mégis: a történet szerint az a vándorlás a közös jó felé összefűzi őket, így egyszer Ruthnak is otthonává lesz a kenyeret adó föld, a jövőt adó ország.

A jövevények otthona azonban az „átmenetiségben” és a szüntelenül előre mozdító reményben van. Nem birtokolnak, nem halmoznak föl hatalmas vagytonokat, inkább máról holnapra élnek. Szolgák és szabadok. Gyengék és erősek. Szavukat ritkán emelik föl a maguk érdekében. Talán annál gyakrabban fölfelé, Istenhez. Szenvednek környezetük előítéleteitől, a kirekesztés, az idegengyűlölet megannyi megnyilvánulási formájától. Nekik is íródott, értük is szót emel ez a könyv...

*

Európai, fehér, letelepült életformájú civilizációnk és az ennek lenyomatát hordozó teológiai látásmódunk napjainkban újra komoly kihívás előtt áll: milyen módon tudjuk közvetíteni azt a teológiai üzenet, amely érzékeny arra, hogy a Biblia a „második” és a „harmadik” világ könyve is: üzenete a jövevényekhez és a jövevényekért is szól, az úton lévőkért, a hontalanokért és a védett, behatárolt köreinkbe megérkező, oda bebozsátást kérő idegenekért.

Látjuk-e – Levinas gondolatát kölcsönvéve – a totalitással szemben a Végtelent?

Gergely Ágnes Harmadszor

P. Z.-nak

Hét esztendeig függtem, mint egy
megbűvölt bogár,
mondатаid ökörnálán,
és szívtam a bodza, a jázmin, a páfrány
másoktól ismert jószagát.
Olykor azt hittem: én vagyok a jázmin.

Hét esztendeig voltam jázmin, tiszafa:
egy képzelt patakpart felett
eresztettem légyökeret
s azt hittem, erős a gyökér,
azt hittem, hogy a földig ér.

Hét esztendeig volt erős gyökerem,
nem vándorló, röghözkötött, onnan
nyújtózkodó
kis lélek-dzsungel, kuszaságában is
idetartozó,
szélben is moccanatlan.

Hét esztendeig hozott híreket a szél
rokonokról, pusztán, szőlőhegyek között,
dombhajlatokban lassan munkálkodó,
sípfaragó, nyájterelő, üllőre verő
csontok mozdulatáról,

hét esztendeig enyém volt ez a két karral
átfogható
kicsi távol, és nemcsak statisztikai adat
volt, hogy itt születtem, de jóvoltodból
valóság,

hét esztendeig valóság volt, hogy nem kell
fizetnem,
amiért puszta létemmel megfizettem,
és tudtam: nincs többé az a hatóság,
mely kidobasson,
ettől a földtől megint elvitasson.

Most merre vagy? Hét esztendő után
 sehol se lellek – szavaid itt-ott
 megcsillanva úsznak

őszből tavaszba
 s te már nem váltod őket igazra,
 csak a föld az, ami a helyén maradt.

Csak ez a föld, meg én. S mostmár tudom
 hét esztendő után,
 hogy csontommal harmadszor végképp
 elnyerem –

de köszönöm,
 hogy előbb te adtad nekem e földet.
 Áldó négy ujjam ott tartom fölötted
 mikor átbuksz a kocsmaküszöbön.

Martin Luther

A szász hercegekhez a lázongó lélekről¹

Andreas Karlstadt volt wittenbergi profesz-
 szor, Luther korábbi támogatója, valamint az ún.
 zwickaui próféták folytatták 1521-ben elkezdett
 rajongó munkásságukat: a régi istentisztelet fel-
 forgatására, az oltárok és képek összetördelésé-
 re lelkesítették a népet, ami Luthert wartburgi
 fogságának elhagyására készítette.

Karlstadt Orlamündében nyomdát állított fel,
 Thomas Müntzer pedig Allstedtben működött,
 és igyekezett híveket szerezni tanításainak. A vá-
 lasztófejedelem elűzte őt Allstedtből, ekkor
 Müntzer a tübingiai Mühlhausenben telepedett
 le. A Müntzertől felizgatott polgárok többek kö-
 zött egy nevezetes búcsújáró hely, a mellerstadti
 kápolna lerombolására vetemedtek, ezért Luther
 levéllel fordult Bölcs Frigyes és Állhatatos János
 szász hercegekhez.

A reformátort az „allstedti lélek” idegensé-
 ge foglalkoztatja, azé a léleké, amely nem tudja
 rombolni, ha ő nem szállt volna szembe a pápa-
 ság tekintélyével és kora egyházának a Szentírás-
 tól és minden emberitől elidegenedett valóságá-
 val. A rajongók azonban nem hitvitázní akarnak,
 hanem rombolni, mintha a műtárgy lenne a bű-
 nös, nem pedig a szellem. Hogyan viselkedjék
 a törvényes rendet és az alattvalók békességes
 együttélését akár erőszakkal is fenntartani hiva-
 tott világi felsőbbség azzal az idegenséggel szem-
 ben, amely csak pusztít, s önmaga értékét a sem-
 mihez viszonyítva véli megtalálni?

¹ Megjelent a *Luther válogatott művei 7. Levelek* című kö-
 tetben. Szerkesztette: Csepregi Zoltán. Budapest, Lu-
 ther Kiadó, 2013. 381–392. A levelet bevezető szöveg
 az eredeti kiadás lábjegyzetének kibővített változata.

A fenséges és méltóságos fejedelem uraknak, Frigyes hercegnek, a római szent birodalom választófejedelemének és János hercegnek, szász hercegeknek, türingiai és meissenai öröfoknak, legkegyelmesebb uraimnak.

Kegyelem és békesség a Jézus Krisztusban, a mi Megváltónkban!

Az a szerencséje mindig megvan az Isten szent igéjének, hogy ahol kisarjad, a Sátán minden erejével ellene rugaszkodik, először ököllel és durva erőszakkal, majd ha ez nem használ, hamis nyelvekkel, tévelygő lelkekkel és tanítókkal támadja, hogy ha már erőszakkal elnémítani nem bírja, csellel és hazugsággal nyomja el. Így tett kezdetben, amikor az evangélium először a világra jött. Akkor nagy hatalmasan támadta a zsidókkal és pogányokkal, tömérdek vért ontott és vértanúkkal töltötte el a kereszténységet. De mivel ez nem akart használni, hamis prófétákat és tévelygő lelkeket támasztott, és a világot ellepte eretnekekkel és szektákkal, míg végre a pápa az összes szektával és eretneggel együtt – ahogy azt az utolsó és leghatalmasabb Antikrisztus megérdemli – le nem teperte.

Így kell annak most is történnie, hadd láthassa az ember, hogy ez az Isten igazi igéje, mert az történik vele, ami mindig is történt. Ököllel támadtak ellene a pápa, a császár, királyok és fejedelmek, és erőszakkal akarják elfojtani, elátkozni, elkárhozhatni, és üldözik anélkül, hogy meghallgatnák és megismernék, mint az esztelenek. De az ítélet, mely a mi oltalmunk, már rég ki van mondva. „Miért tombolnak a népek, milyen hiábavalóságot terveznek a nemzetek? Összegyűlnek a föld királyai, a fejedelmek együtt tanácskoznak az Úr ellen és felkentje ellen. A mennyben lakozó kineveti, az Úr kigúnyolja őket. Majd így szól hozzájuk haragjában, izzó haragjában így rémíti meg őket.” (Zsolt 2,1–2.4–5) Így járnak majd bizonyára

a mi dühösködő fejedelmeink is, és nem is kívánják ők másképp, mert nem akarnak se látni, se hallani. Az Isten tette őket vakokká és megátalkodottakká, hogy nekimenjenek a zátónynak és hajótörést szenvedjenek. Óvni eléggé óvtuk őket.

Hát ezt az ördög nagyon jól látja és sejti, hogy ilyen módon nem fog célt érni, sőt érzi és tudja, hogy – már ez így van az Isten igéjével – minél jobban szorongatják azt, annál jobban terjed és gyarapszik, azért most hamis lelkekkel és szektákkal támad ellene. Nekünk pedig ezt jól fontolóra kell vennünk és nem szabad megtévelyednünk, mert úgy kell annak lennie, ahogy Pál apostol mondja: „Mert szükséges, hogy legyen közöttetek szakadás is, hogy a kipróbáltak nyilvánvalókká legyenek közöttetek.” (1Kor 11,19)

Tehát minekutána a kiűzött Sátán most egy-két évig „víz nélküli helyeken bolyong, nyugalmat keres, de nem talál” (Mt 12,43), letelepedett választófejedelmi és hercegi Kegyelmességetek országában, fészket rakott Allstedtben, és a mi békességes oltalmunk alatt szándékozik ellenünk harcolni. Mert György herceg országa, bár itt fekszik a közelben, az olyan rettenthetetlen és legyőzhetetlen léleknek, amellyel ők dicsekszenek, nagyon is szelid és kegyes, úgyhogy ők ott vitézi bátorságukat és elszántságukat nem érvényesíthetik. Azért szörnyen jajveszékel is és kiabál az a lélek, hogy mennyit kell szenvednie. Pedig eddig senki se ököllel, se szóval, se tollal hozzájuk nem nyúlt, és csak álmodják azt a nagy megpróbáltatást, melyet el kell szenvedniük. Ilyen könnyelmű módon és ok nélkül kell hazudnia az ördögnek, de azért mégsem tudja magát elrejtteni.

Mármost különösen nagy az én gyönyörűségem, hogy a mieink ilyen dolgot nem kezdenek, amazok viszont maguk is saját dicsőségüknek kívánják tekinteni, hogy nem hozzánk tartoznak, hogy tőlünk nem tanultak, nem kaptak semmit, hanem az ég-

ből szálltak le és Isten beszédjét hallják, akár csak az angyalok, és hogy rossz dolog, hogy Wittenbergben a hitet, szeretetet és Krisztus keresztjét tanítják. Istennek szavát – azt mondják ők – neked magadnak kell hallanod, Istennek működését magadban elszenvedned, és érezned, hogy milyen nehéz a te tántumod (Mt 25,16–17); az Írás az semmi, sőt Bibel, Bubel, Bábel stb.! Ha így beszélünk őrülük, akkor az ő keresztjük és szenvedésük – úgy gondolom – drágább volna előttünk, mint Krisztus szenvedése, többre is becsülnénk az övékét, és jobban magasztalnánk azt. Ezért hát szívesen is szenvedne ez a szegény lélek és szeretné, hogy az ő keresztjét és szenvedéseit magasztaljuk. Azt azonban mégsem szenvedhetik, hogy az ember az ő mennyei szózatjuk és Istennek bennük való működése iránt némi kétséget támasszon, hanem erőszakosan azt kívánják, hogy az ember azonnal higgyen bennük. Avval nem gondolnak, hogy én ennél felfuvalkodottabb, fennhé-

jázóbb szent lélekről (ha ugyan az volna) soha nem hallottam, nem is olvastam.

De most nincs annak se ideje, se helye, hogy tanításukat bíráljuk, megvizsgáltam és megítéltem azt ezelőtt már két ízben, és ha szükséges lesz, majd még megítélhetem Isten kegyelméből. Ezt a levelet egyedül abból az okból írom fejedelmi Kegyelemességeteknek, hogy tudtomra jutott, és írásukból is úgy értettem meg, hogy az a lélek nem akarja a szóval beérni, hanem ököllet akar a dolognak nekimenni, és erőszakkal akar a felsőség ellen szegülni és csakhamar valóságos lázadást szítani. Itt a Sátán kimutatja a foga fehérjét; evvel túlságosan sokat árult el. Vajon mitévő lenne a lélek, ha a köznép hozzá szegődne? Én ugyan ugyanattól a lélektől már ezelőtt itt helyben, Wittenbergben is hallottam, hogy azt hiszi, karddal kell a dolgot végrehajtani. Akkor én bizony azt gondoltam, oda lyukad ki a szándékuk, hogy a világi felsőséget megostromolják, és maguk akarnak a világ urai lenni. Pedig Krisztus Pilátus előtt ezt tagadja, és azt mondja, az ő országa nem e világból való (Jn 18,36), és tanítványait is arra oktatja, hogy ne legyenek olyanok, minők a világi fejedelmek (Lk 22,25-26). Ámbátor én most tudatában vagyok annak, hogy fejedelmi Kegyelemességetek jobban fogja tudni, hogy mitévő legyen, mint ahogy én azt javasolhatnám, mégis kötelességemnek érzem, hogy alázatos buzgósággal én is hozzájáruljak a magaméval, és fejedelmi Kegyelemességeteket alázatossággal arra kérjem és buzdítsam, kegyeskedjenek komoly elhatározással a jogos felsőbbtség kötelességénél fogva e botrányos állapotot megszüntetni és a lázadást elhárítani. Mert fejedelmi Kegyelemességetek igen jól tudja, hogy felsőbbségüket és világi hatalmukat az Istentől olyan rendelettel kapták, hogy a békességet ápolják, és a nyugtalankodókat büntessék, mint ahogy azt Pál apostol tanítja (Róm 13,4). Annak okáért itt nem szabad

aludni vagy késlekedni, mert az Isten számon fogja kérni az olyan hanyagsággal és kevés komolysággal való használatát annak a kardnak, melyet a felsőbbiségre bízott. Így hát a világ előtt és az emberek előtt is alig lehetne mentegetni, ha fejedelmi Kegyelem-ségeitek a lázadó öklöknek garázdálkodását elnézné és eltűrné.

De ha azt hoznák ürügyül (mint ahogy ezt hangzatos szavakkal tenni szokták), hogy a lélek hajtja őket, hogy végrehajtsák, és erős ökllel fogjanak hozzá, akkor én azt felelem:

Először is, nagyon gonosz léleknek kell lennie annak, amely hasznos voltát mással bizonyítani nem bírja, mint templomoknak és kolostoroknak lerombolásával és szentképek elégetésével. Ezt ugyan a leghitványabb fickók is megtehetnék, különösen ott, ahol biztonságban vannak, és ellenállás nincsen. Hanem én többet tartanék róla, ha az az allstedti lélek Drezdába száguldozna vagy Berlinbe vagy Ingolstadtba, és ott rombolna kolostorokat és ott égetne el szentképeket.

Másfelől: hogy dicsőítik azt a lelket, az nem ér semmit. Hivatkozunk János igéjére (1Jn 4,1), hogy előbb meg kell próbálni a lelkeket, Istentől vannak-e. Már pedig ez a lélek még nincsen megpróbálva, hanem vad rohammal támad, és kénye-kedve szerint zajoskodik. Ha jó lélek volna, előbb megpróbálná magát, és alázattal megítéltetné magát, mint ahogy azt Krisztus lelke teszi.

Úgy válnék be jól a lélek, úgy lehetne őt megítélni, ha nem bujkálna annyira, és nem kerülne a világosságot, hanem nyíltan odaállana ellenfelei elé, vallomást tenne, és megfelelné magáról. De az allstedti lélek ettől úgy irtózik, akárcsak az ördög a kereszttől, ám eközben otthon, a fészkében csak úgy szórja a legbátorságosabb szavakat, mintha három szent lélekkel volna telve. Úgyhogy az ilyen ügyetlen kérdés is eléggé elárulja, ki az a lélek. Mert írásában arra ajánkozik, hogy nyilvánosan egy rá ve-

szélytelen gyülekezet színe elé akar állni és megfelelni, de nem valahol egy sarokban egy vagy két ember elé, s hogy testét, életét szívesen felajánlja, s így tovább.

Kedvesem, monddad csak, hát ki az a bátor és dacos szent lélek, aki maga olyan szűk határok közé szorítja magát, és nem akar más gyülekezet elé állni, csak egy veszélytelen elé? Valamint hogy nem akar valami sarokban egy vagy két ember előtt számot adni? Miféle lélek az, aki fél két vagy három embertől, és akinek nincsen kedvére egy veszedelmes gyülekezet? Hát én megmondom neked: veszélyt orront, már nálam Wittenbergben a kolostoromban egyszer-kétszer az orrára koppintottak, s most a feketelevestől elment az étvágya, és csak ott akar előállni, ahol az övéi vannak, akik az ő jeles mondásaira ígert mondanak. Ha én (akiben teljességgel nincsen lélek, s aki nem hallok semmiféle égi hangot) ilyen szavakat használtam volna az én pápistáim ellen, hogy

kaptak volna rajta, hogy letorkoljanak és elhallgattassanak!

Én ilyen fenséges mondásokkal nem dicsekedhetem, nem büszkélkedhetem, én szegény, nyomorult ember vagyok, aki dolgaimat nem kezdtem olyan elbizakodottsággal, hanem „félelemmel és rettegéssel” – mint ahogy Pál apostol is vallja önmagáról (1Kor 2,3), aki pedig ugyancsak dicsekedhetett volna égi hanggal. Milyen alázatossággal támadtam meg eleinte a pápát, hogy könyörögtem, hogy tapogatództam! Első írásaim bizonyosságai ennek. Mégis evvel az én szegény lelkeimmel elértem azt, hogy ez a világot felfaló lélek még meg sem kísértett, hanem eddigelé nagy vitézül meghátrált és elszaladt, sőt a meghátrálásával még dicsekszik is, mint valami bátor és fennkölt lélek tetteivel.

Én ott álltam Lipszéban, hogy vitatkozom a legveszedelmesebb gyülekezet színe előtt. Kíséret nélkül megjelentem Augsburgban leghatalmasabb ellenségeim előtt. Wormsban a császár és az összes birodalmi rendek előtt álltam, bár előre tudtam, hogy a menlevelet velem szemben meg fogják szegni, és hogy vad ármány és csalárdság tör majd ellenem.

Akármilyen gyenge és szegény voltam akkor, mégis a szívemben úgy voltam eltökélve: ha tudtam volna, hogy annyi ördög tör reám, ahány cserép van Worms háztetőin, mégis bevonultam volna, pedig még akkor soha semmit sem hallottam isteni szóatról, Isten adományairól és tetteiről, sem pedig az allstedti lélekről. Azonkívül nekem felelnem kellett a sarokban egynek, kettőnek, háromnak, ott és úgy, ahogy akarták. Az én szegény együgyű lelkeimmel ott kellett állnia magában, mint valami mezei virágnak, és nem volt alkalma, hogy meghatározza a személyeket, a helyet, a vitatkozás módját, késznek kellett lennie, hogy mindenkinek megfeleljen, ahogy azt Péter apostol tanítja (1Pt 3,15).

És ez a lélek, amely annyira fölöttünk van, mint a nap a föld fölött, amely minket alig

néz férgescskéknek, önmagának csak veszélytelen, jóindulatú és megbízható bírakat és hallgatókat kíván, nem akar kettőnek vagy háromnak a nyilvánosság kizárásával megfelelni. Megszimatol valamit, de nem szívesen, és azt hiszi, hogy felfuvalkodott szavaival minket meg fog riasztani. Nos, nekünk semmi egyebünk nincs, csak az, amit Krisztustól kapunk. Ha ő elhagy minket, megriaszt akár egy zizegő falevél is (3Móz 26,36), de ha ő oltalmaz, akkor az a lélek majd csak tudatára ébred annak, mit ér az ő büszkélkedése.

Most pedig fejedelmi Kegyelmességeteknek ajánlkozom, hogy amennyiben szükséges, feltárjam, mi folyt le köztem és e lélek közt az én kis szobámban. Ebből Kegyelmességetek és az egész világ érezni és látni fogja, hogy bizony ez a lélek hazug ördög, mégpedig egy ügyetlen ördög. Volt nekem, sőt nap nap után most is van nekem dolgom ennél gonoszabb ördöggel is. Mert nem azok a lelkek veszedelmesek, amelyek olyan hivalkodó és lármás szavakkal lépnek fel, hanem azok, amelyek lopva bujkálnak és rontanak meg, még mielőtt az ember észrevette volna őket.

Ezt azért kellett elmondanom, hogy Kegyelmességetek ne riadjon vissza attól, hogy haladék nélkül szigorú paranccsal megtegye a magáét, hogy ezek a lelkek az erőszakoskodást hagyják abba, és a kolostorok és templomok rombolását, szentképek égetését szüntessék be, ellenben ha lelküket igazolni akarják, tegyék azt, ami illendő, és tegyék próbára magukat előbb akár mielőttünk, akár a pápisták előtt. Mert, hála Isten, minket még nagyobb ellenségeiknek tartanak, mint a pápistákat. Pedig a mi győzelmünknek gyümölcsét élvezik, megnősülnek és feloldoznak pápai törvényeket, holott ezt a győzelmet nem ők vívták ki, életüket nem ők kockáztatták, hanem én voltam az, aki életem és vérem kockáztatásával megszereztem. Muszáj evvel dicsekednem, aminthogy Pál apostolnak kellett (2Kor 11,16), bár az ilyen dicsekvés esz-

telenség, szívesebben mellőzném is, ha ezen hazug lelkek miatt tehetném.

Ha pedig megint avval állnak elő, hogy az ő lelkük sokkal magasztosabb, a miénk meg sokkal hitványabb, sem hogy mi az ő dolgukat megérthetnénk, akkor én azt mondom: Péter apostol is vajmi jól tudta, hogy az ő lelke és minden keresztény lelke különb volt, mint a pogányoké avagy zsidóké, és mégis azt parancsolja, legyünk készek nagy alázatossággal megfelelni és számot adni mindenkinek (1Pt 3,15–16).

Krisztus Urunk is tudta, hogy az ő lelke magasztosabb volt, mint a zsidóké, mégis leereszkedett, és kész volt számot adni mondván: „Közületek ki tud rám bünt bizonyítani?” (Jn 8,46) És Annás előtt: „Ha rosszat mondtam, bizonyítsd be, hogy rossz volt” (Jn 18,23), stb. Én is tudom, és biztos vagyok benne Isten kegyelméből, hogy a Szentírásban járatosabb vagyok, mint az összes szofisták és pápisták; de attól az elbizakodottságtól Isten eddigelé kegyelme-sen megóvott, és ezentúl is meg fog óvni, hogy vonakodnék számot adni vagy megfelelni akár a legalacsonyabb zsidónak vagy pogánynak, vagy bárkinek.

De vajon minek is bocsátják ők maguk dolgaikat írásban a nyilvánosság elé, holott egy vagy két ember vagy veszedelmes gyülekezet elé kiállni nem akarnak? Avagy azt hiszik, hogy az ő írásuk csakis veszélytelen gyülekezetek elé kerül, és nem külön egyes emberek elé is? Sőt, csodálkozom azon, hogy annyira megfélemedeznek az ő lelkükről, hogy most szóval és írással akarják tanítani a népet, holott azzal kérkednek, hogy kinek-kinek magának kell hallania az Isten szavát, minket meg gúnyolnak, hogy szóban és írásban mindig az Isten igéjére hivatkozunk, ami pedig nem ér semmit, és hogy az ő hivataluk sokkal dicsőbb, mint akár az apostoloké, prófétáké, sőt Krisztusé, akik szóban és írásban mindig az Isten igéjét hangoztatták, de soha semmit sem szól-

tak arról az égi isteni hangról, melyet hallanunk kellene. Ilyen szemfényvesztést űz ez a szédelő lélek, hogy már maga se tudja, mit mond.

De én tudom azt, hogy mi, akik bírjuk és ismerjük az evangéliumot, legyünk bár szegény bűnösök, az igazi lelket, vagy amint Pál apostol mondja, *primitias Spiritus*, a lélek zsengejét (Róm 8,23) tudhatjuk magunkénak, ha már a lélek teljességével nem rendelkezünk is. Hiszen nem más ez, mint maga az egyetlen lélek, aki csodálatosképpen osztogatja adományait. Hiszen mi tudjuk, hogy mi a hit, a szeretet, a kereszt, és hogy nincs nagyobb dolog e földön, mint a hit és a szeretet. Ebből aztán meg is tudhatjuk és megítélhetjük, hogy melyik tan igaz, melyik hamis, melyik felel meg a hitnek, melyik nem. Aminthogy ismerjük ezt a hazug lelket is, és úgy ítéljük meg, az a szándéka, hogy megszüntesse a Szentírást és Isten szóbeli igéjét, eltörölje a kereszttség szentségét és az oltáriszentséget, és abba a lélekbe akar minket vezetni, melyben saját cselekedeteinkkel és szabad akaratunkkal kísértjük az Istent, és várjuk az ő cselekedeteit, és megszabjuk az idejét, helyét és mértékét annak, hogy Isten bennünk hasson.

Mert olyan szörnyű önhittséget mutatnak az írásaik, hogy kifejezetten Márk evangéliuma ellen írnak, még pedig így: *Márk evangéliumának utolsó fejezetével szemben*, mintha Márk helytelenül írt volna a keresztésgről. És mint-hogy Jánosnak nem üthetnek úgy a szájára, mint Márknak, amikor János azt mondja: „ha valaki nem születik víztől és Lélektől” (Jn 3,5), valahogy kimagyarázzák a víz szót, nem tudom hogyan, és egyszerűen elvetik a vízben való testi megkeresztelést.

Azt azonban nagyon szeretném tudni, hogy minekutána a lélek nincsen gyümölcs nélkül, az ő lelkük pedig annyival különb, mint a miénk, vajon különb gyümölcsöket is terem-e, mint a miénk. Bizonyára más és jobb gyümölcsöket kell teremnie, mert hisz a miénknél jobb és magasztosabb. Mi te-

hát azt valljuk és azt tanítjuk, hogy a mi lelkünk, amelyről prédikálunk és tanítunk, meghozza azokat a gyümölcsöket, melyekről Pál apostol a Galátákhoz írt levelében beszél, úgymint: szeretet, öröm, békesség, türelem, szívésség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás (Gal 5,22-23), továbbá ahogy a Rómaiakhoz írt levelében mondja, hogy a lélekkel megöli a test cselekedeteit (Róm 8,13), és hogy Krisztussal megfeszíti az ó-Ádámot indulataival együtt (Gal 5,24). Egy szóval: a mi lelkünk gyümölcse Isten Tízparancsolatának teljesítése.

Eszerint az allstedti lélek, mely a mi lelkünket nem akarja léleknek elismerni, bizonyára nemesebb gyümölcsöket fog teremni, mint a szeretet, hit, békesség, türelem stb., holott Pál apostol a szeretetet a legnemesebb gyümölcsnek mondja (1Kor 13,13). És annak a léleknek sokkal jobbat is kell cselekednie, mint amit az Isten parancsolt. Hogy ez mi volna, azt szeretném tudni, különösen, amikor tudjuk azt, hogy a Krisztus által szerzett lélek egyedül arra adatik nekünk, „hogy a törvény követelése teljesüljön bennünk”, mint Pál apostol mondja (Róm 8,3–4).

De ha azt mondanák: mi nem aszerint élünk, amit tanítunk, és nincsen olyan lelkünk, mely ilyen gyümölcsöket teremne, ha ezt mondanák, szívesen hallanám; mert akkor kézzelfoghatóan lehetne tapasztalni, hogy nem jó lélek az, ami belőlük szól. Mi bevalljuk azt magunk – nincs semmi szükség, hogy erre égi szózathoz és magaszobabb lélekhez folyamodjunk –, hogy sajnos nem tesszük mindazt, amit tennünk kellene. Sőt Pál apostol, a Galátáknak írott levélben

azt tartja, hogy épp azért nem történhet meg minden, mert test és lélek együtt vannak, ugyanakkor egymással ellenkeznek e világban (Gal 5,17).

Így hát én még nem veszem észre az allstedti léleknek valami különös gyümölcsét, csak azt, hogy ököllel üt, és fát, követ zúz. A szeretet, békesség, türelem, jóság és szelídség gyümölcsének bizonyítékaival még eddigelé farkakodtak, hogy túlságosan közönségesekké ne váljanak ezek a gyümölcsök. Pedig én a mieinknél Isten jóvoltából a léleknek sok gyümölcsét tudnám felmutatni, sőt, ha már kérkedni kellene, az én csekély személyemet is, bármilyen gyarló és bűnös, szembe mer-

ném állítani az allstedti lélek minden gyümölcsével, bármennyire kifogásolja is az én életemet. De valakinek tanítását gáncsolni gyarló élete miatt, azt a Szentlélek nem teszi. Mert a Szentlélek a hamis tant ostorozza, de türelmes a hitben és életben erőtlenség iránt, mint ahogy Pál a Rómaiakhoz írott levelében (Róm 14,1; 15,1) és mindenütt tanítja (1Kor 9,22; Gal 6,1). Az engem nem is bánt, hogy az allstedti lélek gyümölcsökben olyan szegény, hanem az, hogy olyan hazug, s hogy hamis tant hirdet. A pápistákkal is kevesebb volna a dolgom, ha legalább tanításuk helyes volna, helytelen életük nem okozna nagy bajt. Mivelhogy tehát ez a lélek arra törekszik, hogy a mi gyarló életünkön botránkozzék meg, és a tant olyan vakmerően az életünk alapján ítélje meg, ezáltal már eléggé kimutatta, hogy ki legyen ő. Mert Krisztus lelke senkit meg nem ítél, aki helyesen tanít, aki türelmes, segítségre kész, és hordozza azok terhét, akik még nem élnek helyesen, és nem veti meg a

szegény bűnösöket, mint ahogy ez a farizeus lélek teszi.

Nos, hát ez a tanra vonatkozik, ez majd csak idővel rendbe jön. Levelem summája most legyen az, kegyelmes Uram, hogy Kegyelmisségetek az ige hirdetését ne tiltsa meg. Csak hadd prédikáljanak egész bátorosan, amit tudnak, és aki ellen akarnak, mert amint mondtam, szektáknak léteznük kell (1Kor 11,19), és Isten igéjének harcba kell szállnia, azért hívják az evangélistákat seregeknek (Zsolt 68,12-13), a próféták Krisztust hadvezérnek (Józs 5,14; Mik 5,1.3). Ha a lelkük igaz lélek, nem fog tőlünk megijedni, hanem helytáll. Ha a mi lelkünk az igaz, ez nem fog sem tőlük, sem mástól félni. Hadd essenek egymásnak a lelkek, hadd találkozzanak. Ha azonközben egyik-másik felsül, már csak ilyen a harc folyása; ahol harc és háború van, ott egyiknek-másiknak el kell esnie vagy meg kell sebesülnie, de aki becsülettel küzd, azé lesz a győzelem koronája (2Tím 2,5).

De ha többet akarnak tenni, mint az igével küzdeni, ha törni, zúzni, ököllel ütni is akarnak, akkor Kegyelmisségetek lépjen közbe akár övelük szemben, akár velünk szemben és azonnal utasítsa ki az országból mondván: Szívesen eltűrjük és elnézzük, hogy az igével harcoljatok, hogy bebizonyosodjék, melyik az igaz tan, de az ökleitekkel csak maradjatok szép csendesen, mert ez a mi hivatalunk, különben takarodjatok ki az országból. Mi, akiknek az ige fegyverünk, ne küzdjünk ököllel. Lelki küzdelem az, mely a szíveket és lelkeket az ördögtől elhódítja, és Dánielnél meg van írva, hogy az Antikrisztus kéz érintése nélkül törik össze (Dán 8,25). Ézsaiás is azt mondja, hogy Krisztus az ő országában küzdeni fog ajka leheletével és szájának botjával (Ézs 11,4). A mi hivatásunk prédikálni és tűrni, nem pedig ököllel csapkodni és harcolni. Krisztus és az ő apostolai sem romboltak templomokat, és nem törtek össze képeket, hanem megnyerték a szíveket Isten

igéjével, mire a templomok és képek maguktól omlottak össze.

Így kell nekünk is tennünk. Először a szíveket kell elszakítanunk a kolostoroktól és a szerzetesi élettől. Ha ezek elszakadtak, úgyhogy a kolostorok és templomok üresen állnak, hadd tegyenek velük az ország urai, amit akarnak. Mit gondolunk fával, kővel, ha a szíveket ezektől elszakítottuk. Lám, hogy teszek én: még soha követ meg nem érintetem, és éppenséggel semmit össze nem zúztam, kolostorokat fel nem gyújtottam, mégis az én szavamra sok helyütt kiürülnek a kolostorok, még olyan fejedelmek országában is, akik ellene vannak az evangéliumnak. Ha avval az erőszakossággal fogtam volna hozzá, mint most ezek a próféták, a szívek az egész világon rabságban maradtak volna, és ha egyetlen helyen is követ vagy fát tördeltem volna, kinek mi haszna lett volna belőle? Hírnevet, dicsőséget kereshet evvel az ember, a lelkeknek üdvösségét biztosan nem ezzel keresi. Vannak egyesek, akik úgy gondolják, hogy minden erőszakoskodás nélkül több kárt ejtettem a pápában, mint amenny-

nyit egy hatalmas király ejtethetett volna. De mivel ezek a próféták valami különbet és jobbat akarnak végezni, de mégse képesek, a lelkek felszabadítását mellőzik és nekironotanak fának, kőnek, s ez lenne aztán a magasztos léleknek az új és csodálatos műve.

Ha pedig itt azzal védekeznének, hogy Mózes törvénye parancsolta a zsidóknak, hogy minden bálványukat eltörjék és oltárait elrontsák (2Móz 23,24; 34,13; 5Móz 7,5; 12,2-3), erre a feleletem: ők maguk is nagyon jól tudják, hogy Isten egyféle szóval és hittel sok szentje által sokféle cselekedetet vitt végbe kezdettől fogva. A Zsidókhoz írt levél ezt meg is magyarázza, mikor azt mondja, „kövessétek a szentek hitét” (Zsid 6,12; 13,7), mert hisz nem lehetünk követői minden szent cselekedeteinek. Ha tehát a zsidók a bálványokat és oltárait eltörték, arra a cselekedetre abban az időben Istennek határozott parancsolata szólította föl őket, de nekünk ez a parancsolatunk a jelenben nincsen. Mert mikor Ábrahám fiát feláldozta, erre volt Istentől határozott parancsa (1Móz 22,2); és mégis utána helytelenül jártak el mindnyájan, akik a cselekedetet utánozva gyermekeket feláldoztak. Nem a cselekedetekben kell utánzóknak lennünk, mert hisz akkor körülmetélnünk is kellene, és követnünk kellene a zsidók minden cselekedetét.

Persze ha helyes volna, hogy mi keresztények templomokat romboljunk és pusztítsunk, mint a zsidók, abból az is következne, hogy testileg meg kellene ölnünk minden nem keresztényt, aminthogy a zsidóknak meg volt hagyva, hogy a kánaániakat és emóriákat megöljék (5Móz 7,1), mégpedig meg volt ez nekik hagyva éppolyan szigorúan, mint a bálványok eltörlése (2Móz 23,23; 33,2). Így az allstedti léleknek már egyéb tennivalója nem volna, mint vért

ontani, és akik nem hallják az ő égi szózatját, azokat mind meg kellene fojtania, hogy az Isten népe közt a botránkozások meg ne maradjanak, melyek pedig sokkal nagyobbak az eleven nem-keresztényeken, mint a fából vagy kőből faragott képeken.

Azon felül az a parancsolat egyedül a zsidó népnek adatott mint annak a népnek, amely Isten csodatettei által ki volt választva, és valóban Isten népe volt. Végrehajtotta pedig ezt a törvényes hatalommal és felsőbbiséggel, és nem választott ki magából egy csoportot. De ez a lélek még semmiféle csodával nem bizonyította, hogy ő az Isten népe, maga nevezi ki magát azzá, mintha ő volna egyedül az Isten népe, és aztán minden Istentől ráruházott törvényes hatalom nélkül, minden isteni parancsolat nélkül támad, és azt kívánja, hogy az ő lelkében higgyünk.

A botránkozásokat Isten igéjével kell megszüntetni. Mert ha minden külsőleges botrányt összetörnének is és megszüntetnének, az mind nem használ, ha a szíveket nem vezetik a hitetlenségtől az igaz hitre. Mert a hitetlen szív mindig új meg új botrányokat talál ki; így volt ez a zsidóknál is; tíz bálványt állítottak fel, ha elébb egyet eltörték (2Móz 32; 4Móz 25). Azért az Újszövetségben kell megtalálni igazi módját annak, hogyan kell az ördögöt és a botránkozást kiűzni, tudniillik az Isten igéjével. Evvel kell a szíveket tőlük eltéríteni, akkor magától megszabadul a szív az ördögtől, minden pompájával és hatalmával együtt.

Ezúttal ennyiben akarom hagyni a dolgot, és alázatosságban arra kérni fejedelmi Kegyelmisségeket, hogy az ilyen rajongással és förgeteggel szemben egész komolysággal lépjenek fel, hogy e kérdésben csak Isten igéje legyen a döntő, mint ahogy az keresztényekhez illő, s hogy minden ürügyét a lázadásnak, melyre pedig *Omnes* úrasága² nagyon is hajlandó, kivédjék. Mert azok nem keresztények, akik az Isten igéjének is ököllel akarnak nekimenni,

² Herr Omnes: a néptömeg ironikus megnevezése (*omnes* 'mindenki')

és nem készek inkább mindent eltűrni, kérekdenek bár avval, hogy telis-tele vannak akár tíz szent lélekkel is. Az Isten kegyelme erősítse és őrizze meg fejedelmi Kegyelmeiségeteket most és mindörökké! Ámen.

Fejedelmi Kegyelmeiségetek alázasatos szolgája,

Martinus Luther doktor

[Wittenberg, 1524. július végén]

(Fordította: Márton Jenő)

Gergely Ágnes
Szekérnyomok

Hosszú a földút Wormstól Aachenig.
Visszhangot ver a patacsattogás.
Szekér is jár itt. A saroglya még
őrzi a pokróc jégesőszagát.

Honnan is tudnám, mit vert el a jég!
A gyémánszikrát fogja a gyerek.
Ne érintsd meg. A sátán tüze volt.
Az Ég Urára, meneküljetek!

A fű derekán polkázik a szél.
Mint levél ere, szétsurran a nyom.
Felkonganak a katedrálisok.
A Brandenburgi versenyt nem adom.

A Szent Családra egy hatalmas árny
vár Amszterdamban, míg Kolozsvár fő-
terén fegyverek között vonulnak.
A kontinenst elmossa az idő.

Vándor őrhely. A zászló szent dolog,
mint fuldoklónak a mentőhajó.
Homályban gyertya. Lélek-félhomály.
Minden vászon seborvoslásra jó.

A földút hosszán patacsattogás.
A négy lovas, negyven lovas nyomát
szekér cifrázza Wormstól Aachenig,
hulló kövek, zokogó harsonák.

Ludassy Mária

„Az idegen és az ellenség szavak szinonimák”¹

Rousseau-t, *A társadalmi szerződés* szerzőjét, a francia állampolgári nemzet fogalom megalkotójaként tiszteljük: „a magunk alkotta törvényeknek való engedelmesség erényén” alapuló politikai közösség eszménye minden történelmi tradíciótól független mesterséges alakulat, amelynek nincs természeti bázisa, kizárólag a szabadság és az egyenlőség erkölcsi eszméi vezérlik. A szokások szentesítette hagyománnyal szemben a szabadon választott direkt demokratikus berendezkedés, az emberi tekintélyek ellenében a törvények személytelen uralma, a természeti hajlam helyett a morális kötelesség – ez az a Rousseau-i örökség, amelyet Kant közvetítésével a politikai szabadság és az erkölcsi autonómia hagyatékaként ismerünk. De van Rousseau örökségének egy olyan része, amely a Kant-kritikus Herder világméretű álláspontjához áll közelebb, sőt a kozmopolita szemlélet bírálatán túlmenve az egész humanista hagyományt elvető német vadromantika szelleméhez és a „katolikus, de nem keresztény” jelszavával a keresztény karitás és a filozófiai felvilágosodás ellen kíméletlen irtóháborút hirdető francia ultramontánok (mindenekelőtt De Maistre) szellemiségéhez.

A művészetekről és a tudományokról szóló első *Értekezés* még egyszerre panaszolja fel, hogy a modern nevelés következtében „a haza édes neve sohasem üti meg fülüket”, és az igazságosság, emberiség szavak érte-

¹ Jean-Jacques Rousseau: *A társadalmi szerződésről*. Budapest, Pannon-Klett Könyvkiadó, 1997. 32.

Az írás megjelent: *Korunk* XXVI/9 (1915): 46–49.

lemvesztését², ám már megjelenik az a vészjósló fordulat is, amely a hazaszeretet és a humanizmus szembeállításában fog kiteljesedni: „Kihuny a nemzeti gyűlölködés, de vele együtt a hazaszeretet is.”³

Rousseau opciója a tökéletes nemzeti elzárkózás ideálja: bár a modern nacionalizmus számtalan retorikai fordulatát megtaláljuk nála, az mindig megmarad a „szellemi honvédelem” szintjén, az expanzív-hódító politika – talán a római patriotizmus birodalmi túlterjeszkedése kivételével – csak negatív hangsúllyal szerepel műveiben, lévén ez utóbbi is a kultúrák kárhozatos kozmopolita keveredésének egyik forrása vagy következménye. „Ami csak megkönnyíti az érintkezést a különböző nemzetek között, az nem az erőnyeket, hanem a bűnöket viszi el az egyikőtől a másikig” – írja az *Első Értekezés* egyik leghíresebb vitairatában, a *Narcissushoz* írt bevezetésben.⁴ A művészetekről és a tudományokról szóló értekezés végtelen vitájának szándékoltan provokatív a befejezése: „Ha egy afrikai nép vezetője volnék, egyetlen intézkedést hoznék: a határon felállítanék egy akasztófát, s arra könnyörtelenül felhúznám az első európaiat, aki bemerészkednék az országomba, valamint az első négert, aki megkísérelné elhagyni az országot”.⁵

Paradox módon még ez a virtuális akasztófa is összeegyeztethető *A társadalmi szerződés* logikájával, s nem is áll túl távol „a

törvény előtt hazudó ateistára” kimondott halálos ítélettől: egy politikai közösség kulturális értékrendjének védelméről van szó (az már más kérdés, hogy mennyire szabadon választott annak az illiberális demokráciának az alkotmánya, amelynek védelmét Jean Jacques bitófával kívánja biztosítani), az etnicista megközelítésnek még nem leljük nyomát. A nyelvek eredetéről írt esszéje az első, ahol a történelmi dimenzióval együtt belép a közös leszármazás törzsi tudata – éspedig az „általános emberi” tudatos ellentétéként. „A legszűkebb családját leszámítva az egész világegyetem semmit sem jelentett számára” – írja Rousseau a kizárólag érzületnyelvet ismerő déli népekről, amelyek csak magánhangzókat használtak, mint a reflektálatlan emóciók egyedül adekvát kifejezéseit, ám a (nagy)családon belüli szeretet szükségszerűen párosult az ide nem tartozók, az idegenek szintoly reflektálatlan gyűlöletével: „Innen a látszólagos ellentmondás a nemzetségek atyjainak viselkedésében: annyi gyengéd érzület és oly sok kegyetlenség, oly vad erkölcsök és oly szerető szívek, oly mérhetetlen szeretet a családon belül, amilyen határtalan megvetés a többi ember, az egész emberi faj irányában.”⁶

Az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről szóló második értekezés az antro-

² Jean-Jacques Rousseau: *Értekezés a tudományokról és a művészetekről*. In Jean-Jacques Rousseau: *Értekezések és filozófiai levelek*. Fordította: Kis János: Budapest, Európa Könyvkiadó, 1978. 25.

³ Uo. 14.

⁴ Jean-Jacques Rousseau: *Előszó a Narcissushoz*. In *Értekezések és filozófiai levelek*. 47.

⁵ Rousseau, Jean-Jacques: *Dernière réponse*. In Rousseau, Jean-Jacques: *Œuvres complètes III*. Paris, Gallimard, 1964. 90.

⁶ Rousseau, Jean-Jacques: *Essai sur l'origine des langues*. In Rousseau, Jean-Jacques: *Œuvres complètes V*. Paris, Gallimard, 1995. 396.

pológia historizálásával radikális szakítást jelent az angol szerződéselméleti gondolkodókkal (Hobbes, Locke): mindegy, hogy alapvetően rossznak vagy jónak tételezték az emberi természetet, lényeg, hogy változatlanok és lényegében változtathatatlanok. Rousseau természetes embe- re se nem jó, se nem rossz, minden változást, sőt magát az emberi természetet is a történelmi társadalmak hozzák létre. Ez a „denaturalizáció” inkább a rossz kifejlődésével teremti meg az erkölcs – pontosabban az erkölcstelenség – bázisát. Egy kivételes történelmi pillanat adódik, amely a természeti állapot magányos, elszigetelt eredeti embere és „a mi féktelen önzésünk” közötti ideális állapotot jelenti, a boldog barbárság korszaka, amelyben a törzsi kötöttségek kizárólagossága ellensúlyozza azt, hogy „a természetes együttérzés” némi elváltozást szenvedett, azaz az emberrel mint emberrel való együttérzést felváltja a nemzetársakhoz fűződő kapcsolat erőssége.⁷

Az ugyanebben az évben, 1755-ben az *Enciklopédia* számára írt *Politikai gazdaságtan*-ban így fogalmaz: „Az emberi együttérzés, úgy tetszik, lankad és elpárolog, ahogy az egész földre kiterjed”,⁸ pedig ebben az Enciklopédia-cikkben még a Diderot-val közösen használt terminológiai találmány, az általános akarat a központi kategória. Csak-hogy Diderot „az emberi nem általános akaratáról beszél”, amely az emberi nem fiziológiai konstitúciójának állandóságán alapul, míg Rousseau csak a politikai közösségek konstitutív szerepét fogadja el, és *A társadalmi szerződés* első változatában, *Az emberi nem egyetemes társadalmáról* szólván, elvet minden

transzkulturális, egyetemes emberi erkölcsi törvényt. A Diderot által felfedezett naturalista nihilista logikának, „az erőszakos okozó” argumentációjának a konvencionális, de kőkemény politikai törvények (és nem a természetjogi univerzalizmus) érveivel felel. „Az egyetemes társadalmat különös társadalmaink nyomán gondoljuk el, a kis államok berendezkedése után képzeljük el a nagyot, s voltaképpen csak azután kezdünk emberré válni, hogy már polgárok vagyunk – mondja fel Rousseau a természetjogi teóriák kétezere éves konszenzusát. Amiből látható, mit kell gondolnunk az állítólagos világpolgárokról, akik a hon iránti szeretetüket az emberi nem iránti szeretetükkel igazolják.”⁹ A „koczopolita” kifejezés, mely a 18. század filozófusainál ez idáig egyértelműen pozitív kicsengésű volt, itt szerepel először politikailag pejoratív felhanggal. Ezt a hangütést folytatja majd Robespierre „filozofizmus” elleni beszédében, Saint Just az idegenek elleni törvénytervezetében, valamint De Maistre, mi-dőn azzal bírálja az emberi jogok nyilatkoza-

⁷ Rousseau, Jean-Jacques: Értékezés az egyenlőtlenség eredetéről. In *Értékezések és filozófiai levelek*. 130.

⁸ Rousseau, Jean-Jacques: Politikai gazdaságtan. In *Értékezések és filozófiai levelek*. 219.

⁹ Jean-Jacques Rousseau: A társadalmi szerződésről. In *Értékezések és filozófiai levelek*. 616.

tát, hogy „láttam életemben angolt, franciát, olaszt, németet, sőt Montesquieu-nek hála, azt is tudom, hogy lehet valaki perzsa, de emberrel, mint olyannal, eggyel sem találkoztam.”¹⁰

A *társadalmi szerződés* közvetlen – ha úgy tesszük: illiberális, nem-parlamentáris – demokráciaeszménye Robespierre ideálja volt: a *citoyen* „vallásos engedelmességgel tartozik a törvény képviselőinek”,¹¹ de őüket nem kell – nem is igen tanácsos – igazolni. Rousseau-nak a korzikaiak számára írt alkotmánytervezete már az odaszülettség szentségét hangsúlyozza, szó sincs szabadon választott állampolgári létéről, magunk alkotta törvényekről: „A legfontosabb szabály, amit követnünk kell, a nemzeti karakter kialakítása. Minden nép bír nemzeti jelleggel, vagy legalábbis bírnia kell vele, s ha nincs neki, azzal kell kezdenünk tevékenységünket, hogy nemzeti karakterrel ruházzuk fel a népet. A szigetlakók szerencsére kevésbé keveredtek, kevésbé nyitottak más népek felé, így rendszerint nemzeti sajátosságai markánsabbak, jobban megkülönböztetik más népektől.”¹² A tökéletes zárt társadalom tervét az az alkotmányos rendelet is garantálja, amely szerint az a polgár, aki három hónapnál hosszabb időre elhagyja szülőföldjét, többé nem térhet haza, hisz biztosan megfertőződött Európa kozmo-

polita kultúreszményével. Márpedig Rousseau rémálma a modernitás nemzetkefeletisége, ahogy a lengyel kormányzatról írja: „Ma már nincsenek többé franciák, németek, spanyolok, még angolok sincsenek, csak európaiak vannak.”¹³ Az Orosz- és Poroszország által megszállt, felosztott Lengyelország számára nem a fizikai vereség, hanem a szellemi kapituláció jelenti az igazi veszélyt: a filozófiai filantrópia felszínessége, az egyetemes emberszeretet kiüresedett erkölcsisége, a felvilágosodás rideg racionalizmusa, amelynek nincs hazája. „Egy lengyel húszéves korára ne legyen ember, mert teljes egészében lengyelnek kell lennie!”¹⁴ De lehet-e keresztény, sőt annak is legeggyetemesebb formája, katolikus? Igen, amennyiben nem Jézus Krisztus szeretetvallását (vagy akár az Emil szavoyai vikáriusának hitvallását) értjük a lengyel nemzeti vallás alatt, hanem a pogányok pusztán politikai állami intézményének örökségét – vagy még inkább a zsidók kizárólagosságtudatának tradícióját. „A kereszténység természeténél fogva egyetemes vallás, amely semmi kizárólagos jelleggel nem bír, semmiféle lokális elvet nem ismer el, amely inkább megfelelné az egyik, mint a másik nemzetnek. Isteni alkotója minden egyes embert magához ölel szent emberszeretetében, amely nem ismer nemzeti határokat, az egész emberi nemet egyesíteni vágyik a testvériség kötelékében” – írja a *Hegyi levelek*ben, a polgárháborús Genfnek címezve.¹⁵

Ez eddig a filozófiai humanizmus és a keresztény karitász önképével is megegyezik, ám Jean-Jacques verdiktje szerint: „egy köztársasági nem lehet keresztény”, az egyetemes emberszeretet eszménye kizárja a hazafias erényként kötelező idegengyűlölet parancsolatát. A példamutató örökség nem Jézus Krisztus követése, hanem Mózes törvényei, a választott nép mítosza, az idegen királynőkre ótestamentumi átkot szóró zsidó próféták dühe. „Hogy megaka-

¹⁰ De Maistre, Joseph-Marie: Gondolatok Franciaországról. In Kontler László (szerk.): *Konzervativizmus 1593–1872*. Budapest, Osiris Kiadó, 2000. 273.

¹¹ Robespierre: Az emberi jogok nyilatkozata XXIV. cikkely. In *Elheim kifejtése*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1988. 344.

¹² Rousseau, Jean-Jacques: *Projet de constitution pour la Corse*. In *Œuvres complètes III.*. 913.

¹³ Rousseau, Jean-Jacques: *Considérations sur le gouvernement de Pologne*. In *Œuvres complètes III.*. 960.

¹⁴ Rousseau, Jean-Jacques: *Étroites politiques*. In *Œuvres complètes III.*. 966.

¹⁵ Rousseau, Jean-Jacques: *Lettres écrites de la Montagne*. In *Œuvres complètes III.*. 704.

dályozza népének más népekkel való keveredését, olyan erkölcsöket és szokásokat kényszerített a zsidó népre, amelyek lehetetlenné tették a más népekkel való érintkezését, túlhalmozta őket nehézkes, kirívó rítusokkal, megkülönböztető ceremóniákkal, egyszóval mindent megtett azért, hogy a zsidók mindörökre idegenek maradjanak a többi nemzet között” – íme Mózes törvényeinek rousseau-i interpretációja.¹⁶ Ez a mózesi modell érvényesítendő a megszállt, megalázott Lengyelország esetében is. Amiképpen a zsidó kiválasztottságtudat megakadályozta, hogy – akár a diaszpórában is – feloldódjanak az idegen nemzetek között, a lengyelek számára is az a legfontosabb, „hogy egyetlen lengyel se váljék orosz, és ekkor Oroszország hiába szállta meg Lengyelországot”.¹⁷ A nemzeti tradíciók tanítása, a nemzeti szokások szakrális tisztelete a nemzeti identitásőrzés legfontosabb eleme: „Fent kell tartani és helyre kell állítani a régi szokásokat, és új, kizárólagos nemzeti szokásokat kell kialakítani, amelyek sajátlagosan lengyelek. Ezek a szokások, legyenek jók vagy akár közömbösek, sőt talán rosszak bizonyos vonatkozásban, mindig azzal az előnnyel járnak, hogy felkeltik és megerősítik a lengyelek hazafiúi érzelmeit, és természetes undort keltenek bennük az idegenekkel való keveredéssel szemben.”¹⁸

Az idegenellenesség ezen attitűdje méltán kelt ellenérzést azokban, akik Kant világpolgári szemléletű történelemfilozófiáján, a „sapere aude!”¹⁹ – az emberiségnek a kiskorúságból való kilábolására felszólító felvilágosodás fogalmán – nevelődtek. De hogy a képlet már 250 éve sem volt olyan egyszerű, talán nem árt felhívni a figyelmet

arra, hogy Rousseau kérlelhetetlen szellemi ellenfele, Voltaire, Lengyelországnak a „felvilágosult” despoták általi felosztását a Gyalázatos elleni küzdelem dicső fegyvertényének tekintette, amellyel csapást mértek a lengyelek fanatikus katolicizmusára. Menynyivel rosszabb ennél, hogy Rousseau nem a vallás katolicitását hangsúlyozza, hanem a protestáns Poroszország és az ortodox Oroszország által gyilkos harapófogóba került katolikus lengyelek nemzeti vallásaként, a minden idegen szellemiséget elutasító nemzeti identitásőrzés intézményeként védte a katolicizmust?

Gergely Ágnes Izabella és Ferdinánd

1492

Izabella és Ferdinánd
kéz a kézben a kert iránt,
valladolídi kert iránt
ment Izabella s Ferdinánd.

E frigyből lett Hispánia:
nem kell immár szétválnia,
részekre tagolódnia,
mint Kasztília s Aragónia.

Izabella és Ferdinánd –
e katolikus két királyt,
ez erős kezű két királyt
csodálja ó- és újvilág:

lantpengés, verses, prózai,
Granada gazdag grófjai,
Sevilla titkos jósai
és Columbus hajósai.

Izabella és Ferdinánd
nem ismeri a trónviszályt,
csak dicsőséget, trónt, uszályt,
spanyol népet, spanyol királyt.

¹⁶ Rousseau, Jean-Jacques: *Considérations sur le gouvernement de Pologne*. In *Œuvres complètes III.*. 957.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo. 962

¹⁹ Merj böles lenni! (A szerk.)

Csak halat, hatalmat, hajót,
irályt és inkvizíciót,
várórséget és vérbirót,
szabott eszmét, egyszeri szót.

Izabella és Ferdinánd
megszabja, kinek mennyi járt,
s megszabja majd, ki mennyit árt –
Izabella és Ferdinánd.

Ki kőcsipkét ver hidegen,
meggazdagszik a tizeden,
turbánt, kaftánt hord szívesen,
tekeracet olvas: idegen!

Izabella és Ferdinánd,
a menet Allahot kiált,
a menet Adonájt kiált,
a két menet égre kiált.

És mennek Gibraltár felé,
Kis-Ázsia, Bizánc felé,
Velencei kalmár felé,
Spinoza és Rembrandt felé.

Izabella és Ferdinánd!
Ismeritek a tű fokát?
Ez átjut és az nem jut át:
egy gémeskút útjába állt.

Ki Szentélyt szeretni tanult,
ki Toledóban leborult,
Goethe előtt gödörbe hullt,
annak szerelme az a kút.

Mert – Ferdinánd és Izabel –
az embernek egy haza kell,
ha tejet ad az anyamell,
nem kutatjuk, honnan a tej.

De merni kell az új hazát,
ha az a tej méregre vált –
ó, Izabella! Ferdinánd!
Csak meg ne bánd. Csak meg ne bánd.

Bojtár Endre

Idegen és saját a történelemben¹

A bizonytalan létállapotú történelmi tények sokasága, a tényt előállító nézőpontok változásainak hihetetlen gyakorisága és gyorsasága miatt keletkezhet az a látszat, hogy az írásos hagyománnyal nem rendelkező, az előtörténelemben (*praeistoria*, *Vorgeschichte*) tartozó, illetve az írásos hagyománnyal rendelkező történelmi népek csoportja mellett van egy harmadik csoport is, azoké, amelyekről csak idegen források maradtak ránk, s történelmük alakulása folytán a balti népek nyilvánvalóan ebbe az utóbbi csoportba tartoznának.²

Ez az első pillantásra oly magától értődő csoportosítás azt a nehezen megoldható – és sokak számára értelmetlenül fölösleges – kérdést veti fel, hogy mi az idegen, és mi a saját a történelemben.

Még akkor sem egyértelmű a válasz, ha a mai, a nyelvet és a nemzetet azonosító nézőpontot elfogadjuk, ugyanis a nyelv még ma sem tölti ki teljesen a nemzeti (közösségi) tudatot. Hogy mi az idegen, és mi a saját, azt mindig az dönti el, hogy egy adott

¹ Az írás a szerző *Bevezetés a baltisztikába* című kötetének némileg megrövidített utolsó fejezete (Budapest, Osiris Kiadó, 1997). A szöveget a mű elektronikus változata alapján közöljük: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/bevezetes-baltisztikaba/ch05.html#id544022>. Mivel a felhasznált irodalom közlése meghaladná a *Hét Hárs* lehetőségeit, a hivatkozások feloldását nem adjuk meg, azok visszakéreshetők a mű elektronikus változatában a <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/bevezetes-baltisztikaba/bi01.html> oldalon. (A szerk.)

² Ezért írhatta P. Einhorn drasztikus őszinteséggel: „A kis népeknek nincs saját történelmük.” (Idézi Zeids 1992: 137)

közösségi tudat mely összetevői és milyen arányban vesznek részt annak kialakításában és formálásában. A múlt században nemcsak J. Kraszewski, hanem a litvániai származású A. Mickiewicz litván tárgyú műveit is sokan a litván kultúra részének tartották: egyrészt annyira erős volt írásaiknak litvánpárti ideológiája, hogy ez megbocsáttatta azt a tényt, hogy egyetlen sort sem írtak litvánul, másrészt oly kevésbé létezett litván tudat, hogy megteremtéséhez, amely a „nemzeti ébredés” fő célja volt, idegen anyagot is szabad volt felhasználni.³

Ugyanígy Garlieb Merkel (1769–1850), ez a *Sturm und Drang* rigai műhelyében, az ún. Próféta Klubjában (vö. Rauch 1982) formálódott jakobinus kizárólag németül

írt, azokat a műveit is, amelyeket a később kialakuló nemzeti tudat felhasznált, s amelyek mind a mai napig egyaránt szerepelnek a lett és a német irodalomtörténetekben is, az előbbieken jóval nagyobb súllyal, s történelmietlenül és szűkkeblűen (mintha nem tartozhatna egy író egyszerre több nemzeti irodalomba is) csak újabban próbálja kiteszékelni őket onnan a Svédországban élő kitűnő történész, A. Johansons (1975: 445), mondván, hogy a „lett mentalitás” ködös fogalma nem elegendő Merkel ott tartására, és művei ugyanúgy csupán hatást gyakoroltak a lett irodalomra, mint akármely más idegen író művei (ami persze könnyűszerrel cáfolható).

Különösen a lett kultúra bővelkedik olyan esetekben, mikor az idegen sajátta alakulása pontos időponthoz köthető. Ezek közül kettő bátran a lett írásbeliség, s talán a lettség létét eldöntő csodának minősíthető. Az első E. Glück, a *Biblia*-fordító, a másik Idős Stenders, aki sírjára már azt vésette: „Itt nyugszik G. F. Stenders. A lett.”⁴

Ha azonban messzebb megyünk vissza a múltba, a latin uralta középkorba, akkor a nyelvi szempont esetleg semmi szerepet nem játszik. Az első lengyel krónika (1112–1116) Gall Anonimnak mondott szerzőjének a kilétét homály fedi. Az azonban bizonyos, hogy külföldi volt (talán Magyarországon keresztül Provence-ból érkezett), s művét latinul írta. Mégis, a *Historia*

³ Idegen és saját szétválaszthatatlanságának anekdotaszzerűen példázza, hogy bajban vagyunk, ha meg akarjuk mondani, hol keresztelték meg a „legnagyobb lengyel költőt”, A. Mickiewiczet (aki egyébként soha életében nem járt sem Varsóban, sem Krakkóban): a kisváros fehéroroszul Navahrudak, oroszul Novogradok, jiddisül Navaredok, litvánul Naugardukas, németül Novogradok, lengyelül Nowogródek (Grudzińska Gross 1995: 296)

⁴ A két példa is bizonyítja, hogy a nemzeti nyelvű kultúrák születésekor hogyan válik a nyelv egyre döntőbb tényezőjévé a közösségi tudatnak, olyannyira, hogy ha valaki be akar lépni egy kultúrába, akkor meg kell tanulnia a nyelvet. Mint például a litvániai származású francia költőnek, Oscar Milosznak, aki, miután 1918-ban elvállalta, hogy Litvánia nagykövete lesz Franciaországban, elkezdett litvánul tanulni.

Polonorumot a lengyel nemzeti irodalom első művének tartják. Az, hogy a Livóniai Krónika Heinricus de Lettisnek mondott ismeretlen szerzője német vagy lett, Lett vagy Lettföldi Henrik volt-e, jóformán mellékes, hiszen az kiderül a szövegből, hogy a krónikás tudta a helyi nyelveket (nemcsak a lettet, de a lívet is), de a livóniai népeket erőszakkal, tűzzel-vassal keresztelő Albert rigai püspök feltétlen híve volt. Idegennek csak akkor minősíthető, ha sajátuk a pogány népet tartjuk.

Mindenki, aki a nyelvi elem egyeduralmát a közösségi tudatban történelmietlenül visszavetíti olyan időkre is, amikor még

⁵ A kérdés valós gyökere az, hogy a nemzeti ideológiával aligha illeszthető össze az univerzális kereszténység. A kereszténység terjesztői kezdettől, s a reformáció korától pedig különösképpen szemben álltak az etnikai elkülönüléssel, s így minden, ami az etnikumhoz, a nemzethez kapcsolódott (folklor, mitológia), az automatikusan a pogány oldalra került. (A helyzetet tovább bonyolítja, hogy sok helyütt épp a reformáció teremtí meg a nemzeti elkülönülés alapját, a nemzeti nyelvű írásbeliséget, s még tovább az, hogy a reformáción belül is jelentős különbségek voltak e tekintetben, például a nemzeti kálvinizmus és a nemzetközibb lutheranizmus között.)

A később megszülető „nemzeti kereszténység” fogalma (például „lengyel, litván katolicizmus”, „magyar protestantizmus”), hacsak nem pusztán tárgyi megjelenés, ezért belsőleg ellentmondásos, mégpedig a kereszténység felől nézve legalább annyira, mint a nemzet felől. (Vö. Maceina 1987: 34–41)

Ez az alapdilemmája A. Pumpurs *Laëplis*ének is. A nemzeti eposz – vagy ahogy Pumpurs nevezte: „epikus ének” – a Kalevala, a Kalevipoeg és a szerb hősi énekek hatására, de főként a Nibelung-énekeket átköltő német W. Jordan (1819–1904) elméletével szemben született (amely szerint csak az indiaiak, a perzsák, a görögök és a germánok voltak képesek eposz megalkotására), s az elveszett „nemzeti eposzt” lett volna hivatott pótolni. (Egyesek szemében sikerrel: a moszkvai orosz nyelvű – egyébként J. Rudzitis mintaszerű bevezető tanulmányával és jegyzeteivel ellátott – kiadás címlapjáról „lefejtették” a szerző nevét, így gyártván megfelelő folklor művet abba a sorozatba, amelyben addig türkmén, üzbégi, altáji, adigi és kazah „regényes”, illetve „hősi” eposzok jelentek meg.)

nem létezett lett, litván tudat, feloldhatatlan ellentmondásokba ütközik. A Kanadában élő, lett származású V. Vikis-Freibergs (1989), aki pszichológusból lett mítoszkutató, a „pánfolklorizmus” egyik vezéralakjaként a sajátot azonosítja a dainákat szájra adó, lettül beszélő pogányokkal, akikhez képest minden „idegen megfigyelő ellenséges, mert beszámolóikat saját vallási és ideológiai előítéleteik színezik át” (Vikis-Freibergs 1989a: 93). E szerint a logika szerint azonban az idegen, a német kereszténység felvételével a lettség történelme derékba tört, s az idegen pályáról csak 1918-ban tudott a sajátjára ráállni.⁵

A. Pumpurs a német lovagok és a lett nép harcát ábrázolja mesés formában, ám mivel a lettek mégiscsak megkeresztelkedtek, zavaros módon kénytelen az ősi lett pogány isteneket valahogy összebékíteni Krisztussal. (Még ez is csak az első ének előjátékában, mintegy elméletileg történik meg. Maga a mese végig arról szól, hogy az új hit, a kereszténység a Perkons-tisztelő balti népek kiirtására született (552–583. sor). Az első énekben összegyűlnek a régi istenek Perkons égi palotájában, ahol is a főisten, Liktenivs (‘Sorsok Atyja’ – az alapját képező *liktenis* ‘sors’ neologizmus, a lett népnyelvben teljességgel ismeretlen szó volt) közli az egybegyűttekkel, hogy csoda történt, Krisztus megszületett, ám tanítását az emberek rosszra fordították. A megoldás: „Be kell vezetni Lettországra is / A krisztusi hitet, / Az istenek azonban kedvük szerint formálhatják az emberi elmét!” Tehát a jó krisztusi tanítást az emberek rosszra fordították, a lettek azonban a pogány istenek segítségével visszatérhetnek a romlatlan jóhoz. Ezt az ezután szólásra emelkedő – az államfő után mintegy a miniszterelnök – Perkons is megerősíti: „Ígérem, ezentúl magam mellett őrzöm a lett nemzetet. / A jó tanításokat engedélyezem.” Sőt a lettek kiválasztottságát még meg is tudja egy érvel: „Krisztus tanítása nem új, / Alapjai keletről valók.” (77–89. sor) Ez arra célzás, hogy Pumpurs osztotta azt a széles körben elterjedt korabeli nézetet, hogy a lettek Indiából, a Gangesz partjáról, ahol az emberiség bölcsője is volt, költöztek fel északra, ezért ők már ott ismerhették eredeti, romlatlan formájában a krisztusi tanítást.

A motívum a „litván nemzeti eposzban” J. Kraszewski *Witoloraudájában* is feltűnik (V. versszak): „Halljátok a dalt! Ez a dal a sírból támadt fel, / Múltatok történetét meséli nektek; / A keleti világban látta ősapáitokat, / És az ő hangjakkal szól fiaikhoz.”

A (gyakran az ellenségessel azonosított) idegen és a saját merev szembeállítás helyett inkább C. Renfrew (1987: 217) megfogalmazását fogadnám el: „*ethnicity is a matter of degree*”, egy etnikumhoz tartozás az fokozatok kérdése, vagyis én inkább az idegen és a saját történelemtől függő, változó arányáról beszélnék, ahol a saját a megőrződött nyelv miatt soha nem csökkenhet nullára. (Ha nullára csökken – mindenfajta nyom nélkül kihal egy nép, egy nyelv –, akkor nincs miről beszélni.) Am a történelmi körülmények úgy hozták, hogy az írásbeliség támasza híján későn alakult ki a lett és litván nemzeti tudat, emiatt a források nagy része szükségszerűen idegen: valóban, mintha mindig mások beszéltek volna a baltiokról. A földrajzi elzártság mellett ez történelmük másik fő jellemzője.⁶

A baltiak e két tényező miatt szorultak Európa peremére, s olyan történelmi pillanatoktól eltekintve, mint a Szovjetunióból való 1989–91-es kiszakadás, maradtak mindvégig ott. 1413-ban a Livóniai Lovagrend küldötte Rómában kénytelen volt a pápának lerajzolni Livónia térképét – azét a Livóniáét, amely formálisan, jogilag a pápa fennhatósága alá tartozott –, mert a rend ellenfelei azt próbálták bemesélni a Kúrián, hogy a dorpati (tartui) püspökség Svédországban található. (Zeids 1992: 7) L. Arbusow (1939: 203) is kénytelen megállapítani, hogy a kelet-baltikumi népek majdnem teljesen ismeretlenek maradtak Nyugaton, amint azt egy másik pápa, Aeneas Silvius „tudatlansága és szinte mindegyik

késő középkori krónikás hallgatása is bizonyítja”.

A baltiak e két tényező miatt maradtak meg oly sokáig a természeti létezés állapotában, s emiatt válhatott J. Kraszewski meséje, az *Egle (Ezüstfenyő), a kígyókirálynő* legalábbis a litvánóság sajátjává, „lelkének” kifejezőjévé. A mese arról szól, hogy a halász három lánya közül a legkisebb feleségül ment a tengeri kígyókirályhoz, Žilvinashoz. Boldogan éltek a tenger alatti palotában, a királynénak két fia és egy lánya is született. Míglen az asszony gyerekeivel együtt hazament látogatóba, ahol is a királyné tizenkét fivére meg akarta tudni a kígyókirály nevét. Két unokaöccsüket hiába kínozták, azok nem árulták el apjukat, unokahúguk azonban igen. Mikor aztán a fivérek hívó szavára a kígyókirály előjött a tengerből, kapával-kaszával agyonverték. Felesége saját magát ezüstfenyővé átkozta, fiait tölgyggyé és jávorra, az áruló leányt pedig nyárfává. E meséből általában azt szokás kiolvasni, hogy a litván nemzeti karakter legfontosabb tulajdonsága a hűség. Lehetséges ilyen értelmezés is. Számomra azonban a mese általánosabban az erdő mélyén élő baltiakat példázza, akik a szavakban, a névben csupán a másik ember elárulásának az eszközét látták, s akik – miután kudarcot vallott az idegenekkel való együttélés –, csak arra találtak lehetőséget, amire Ezüstfenyő-Egle: visszamenekülni néma természeti tüneményé.

Sorsuk ennek megfelelően alakult: mint írástudatlan természeti lények sokáig történelmen kívül rekedtek. A német történelemben az ókor és a középkor közötti folytonosság a fő kérdés (Bausinger 1969: 10). A baltiak esetében – a középkori litván közjátéktól eltekintve – a régiség, amelyben mintegy egybecsúszott őskor, ókor és középkor, egyenesen az újkorhoz kapcsolódik. Az a korszakos jelentőségű kulturális fordulat, amelynek során a szóbeliségből írásbeliség lett, a görögöknél Homérosz idején

⁶ A kettő persze a legszorosabban összefügg, sőt egymásból következik. A germánoknak mind a három írása azért alakulhatott ki, mert érintkezésben álltak a mediterrán világgal: az i. e. első évszázadokbeli rúnák egy észak-itáliai ábécéből jött létre, Wulfila püspök gót írása a 4. században a görög és a latin ábécéből, míg a különböző germán nényelveken a 6. századtól kezdődően lejegyzett szövegek a latin írásban öltöttek testet (Sonderregger 1964: 706).

ment végbe, itt a nemzetté váláshoz kapcsolódva igazából csak a 18–19. században. Vilnius Rómát „utánzó” alapítása a 13. században történt, s a litván Romulus-Remus-legenda a 16. században született. Olyan, Európában őskori, ókori vagy a legrosszabb esetben középkori jelenség, mint egy egész etnikum kihalása, a Baltikumban az új- és a legújabb korban is előfordult, sőt 1991-ig napjainkban is valós veszély – reméljük – volt.

A választóvonal nem pogányság–kereszténység között húzódik, hanem abban a módban és főként az időben (a megkésett-ség), ahogy és amikor Európa „nyugati” és „keleti” fele megkeresztelkedett.⁷ Nyugaton az első háromszáz évben kizárólag egyéni-leg lehetett megkeresztelkedni, a keresztelés egyik alapelve szerint: „Aki hisz és megkeresztelkedik, üdvözülni, aki nem hisz, az elkárhozik.” (Mk 16,16) Az áttérést mindenkinél megelőzte a katekumenátus, egy bizonyos „tagjelöltség” időszaka, ami szabályos „pedagógiai rendszer” volt (Hernegger 1963: 374), amint azt a kereszténység terjesztésének másik alapelve hangsúlyozta: „Menjetez tehát, tegyétek tanítványommá mind a népeket, kereszteljétek meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevében, és tanítsátok meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek.” (Mt 28,19–20) A jelöltnek a három év alatt nemcsak a krisztusi tanokat kellett megtanulnia, ha-

nem részt kellett vennie jótékonyági munkában, megtapasztalni imádkozva-bőjtölve az askéta életet is, s ha szükséges volt, kötelező volt még foglalkozást is váltani. Egyszóval azt, hogy valaki keresztény legyen, az illető személynek kellett kérnie. Igaz, hogy ez 380-ban, mikor a kereszténység államvallássá lett, megszűnt, s Nagy Konstantin idején Bizáncban már halálbüntetés sújtotta a nem keresztényt, s az „akié a hatalom, azé a vallás” már ekkor – nem pedig a protestantizmus idején – életbe léptetett elve alapján kezdtek egész törzseket, népcsoportokat megkeresztelni, ám az előző háromszáz év nyilván nem múlt el nyomtalanul. Amit igazol az az óriási különbség, amely között van, ahogy a germán barbárok az 5–6. századtól kezdve lényegében simán Róma örökébe léptek, illetve ahogy a 9–10. század új, de főként a 13. század még újabb balti barbárjait úgy kényszerítik be Európába.⁸ Kelet-Európában csak az uralkodó részesült egyéni felkészítésben, aztán ő keresztelte meg népét tömegesen. Így csi-

⁷ Az idézőjelet az indokolja, hogy a „nyugati” típus kezdetben nemhogy a Nyugatot, de még csak Európát sem jelentette, hiszen a latin kereszténység központjai Antiochiában, de főként Észak-Afrikában voltak – gondoljunk csak Hippo püspökére, Szent Ágostonra –, s Róma csak a vandálok 426-os afrikai betörése, majd végképp a 7. századi arab hódítás nyomán került vezető helyzetbe.

⁸ Szűcs Jenő írta le nagyon pontosan (1992: 71. és köv., 107. és köv.), hogy miként lett kétszer is az ágostoni „fiktív dualizmusból” (*civitas Dei, civitas terrena*) „valóságos dualizmus”: először a germán törzsek álltak szemben a keresztény Rómával (s leegyszerűsítve, ennek révén jött létre Közép-Európának mint történelmi régióknak legalábbis a csírája), majd a Kelet-Európát létrehozó új és legújabb barbárok. Az utóbbiak esetében azonban avval az ágostoni alapelvvel, hogy csak meggyőzött emberek szabad megkeresztelni, már keveset törődtek.

Európa keleti és nyugati régiójának a kialakulását vizsgálva emellett természetesen arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Római Birodalom már letelepedett törzsek csapásai alatt hullt szét, míg Kelet-Európát végig nomád rablók támadták.

nálta ezt Vlagyimir kijevi fejedelem, aki az egyik nap megsemmisítette a pogány isten, Perun hatalmas szobrát, s másnap a Dnyeperbe hajtatta keresztvíz alá népét, s így csinálta 1387-ben Jagelló király a litvánokkal, egy-egy nagyobb csoportnak ugyanazt a nevet adván a keresztiségben.⁹ A kereszténység felvételének ez a módja önmagában elmentmondó, hisz a kereszténység mint az egyéni megváltás tana a bűnök rabságából a szabadság birodalmába való egyéni belépést ígerte.¹⁰ Vonzereje is ebben rejlett: e bűnöktől mentes szabadságban egyénileg, személy szerint nyilvánított egyenlőnek minden embert, amint ezt az 1249-es chrystburgi békeszerződés szavai (teológiai-filozófiai érvek egy békeszerződésben!) tanúsítják: „amíg nem követ el bűnt, minden ember egyenlő, és csak a bűn teszi az embert nyomorulttá és alávetetté; és ugyanígy minden egyes ember, legyen akármilyen szabad is, a bűn rabszolgájává válik, ha bűnt követ el”. (Mannhardt: 41) Ebből persze az is következett, hogy a megkeresztelt poroszok egyénileg lettek tagjai a lovagrendi

államnak, a poroszokról mint közösségről szó sem lehetett.

A kereszténység felvételében megmutatózó alapvető különbség nyilván arra megy vissza, hogy a zsidó-görög-római „pogányság” kultúrája ezer szállal fonódott össze a kereszténységgel: Platón például valószínűleg ismerte az Ószövetséget, s a keresztény doktrínát megteremtő egyházatyák szerint „nemcsak Mózes, de Szokrátesz is Jézus eljövételét készítette elő” (Pelikan 1971–78/I: 63). Épp ezért a keresztény térítőknak a lehető legtöbbet el kellett fogadniuk a pogány vallásokból, s Jézus tanítását az adott pogány vallás kiigazításaként, egyszersmind kiteljesítéseként állították be. A kereszténység a 4–5. század türelmetlenségétől eltekintve folyamatosságot teremtett a „művelt világ” gondolkodásában.¹¹ Ahogy Justinianus fogalmazott, „bárki bármit is helyesen mondott korábban, az nekünk, keresztényeknek a tulajdonunk” (idézi Pelikan 1971–78/I: 62).¹² A baltiak azonban nem mondtak semmit: némák voltak, s őket ennek megfelelően nem „történelmi”, hanem „természeti” pogány-

⁹ Bár amint erre többen rámutattak (például Jurginis 1987: 154. vagy Dainauskas 1991: 166), ez a kizárólag J. Dlugosztól származó információ több mint kétséges, mert a februári befagyott folyó nem volt alkalmas a művelésre.

¹⁰ Ezt talán a legfőbb Luther Márton híres szavai fogalmazzák meg az 1520-as *Értekezés a keresztény ember szabadságáról* című művében: „Mindenkinek a másik számára mintegy Krisztussá kell lennie, hogy egymás Krisztusává legyünk, és mindenkiért magává Krisztussá, vagyis igazi keresztényekké.” (Luther: 61)

¹¹ Hahn István (1962) alighanem túlhangsúlyozza még a 4–5. század kirekesztő politikáját is.

¹² A folyamatosság elvi alapját Pál apostol adta meg (Gal 3,23): „Mielőtt a hit elérkezett, a törvény (= Ószövetség) fogott össze és őrzött meg minket a hitnek, amelynek kinyilatkoztatása a jövőre várt.” Dante (*Pokol*, IV. 31–102. verssor) öt olyan nem keresztény költő – Homérosz, Horatius, Ovidius, Lucanus és maga a Mester, Vergilius – megüszített követőjének tartja magát, akiknek az volt az egyetlen nem bűnük, hanem fogyatékoságuk, hogy a kereszténység előtt

születtek, s akik ezért kerültek a pokol első körébe. Sőt sok olyan is volt (Ádám, Éva, Ábel, Noé, Mózes, Dávid, Izráel, Rákhel), akikért Jézus, „az Erős” leszállt a pokolba, s felvitte őket „a Kegyebe”.

A „középkor” egyenesen az antikvitás és a modernitás, Konstantin császár (†337) és Konstantinápoly eleste (1453) között volt „közép”, *medium aevum* (ahogy azt először 1688-ban Ch. Keller-Cellarius hallei történész iskolai történelemkönyvében megfogalmazta: *Historia antiqua, historia mediæ ævi, historia nova*), s mind a Karoling-kori reneszánsz, mind a 12–13. századi teológusok azon igyekezete, hogy a hitéleti dogmákat összhangba hozzák az arisztotelészi logikával és dialektikával (Breisach 1983: 139), mind pedig a 13–16. század humanizmus- reneszánsza (elsősorban a *studia humanitatis* és az *artes liberales* diszciplínáin keresztül) a pogányság és a kereszténység között vert hidat. (Minderről Knoll 1991) (A hét szabad művészet kézikönyvét a pogány afrikai M. Capella alkotta meg, már az 5. században, s az egészen a reformációig az európai keresztény művelődés legmeghatározóbb műve maradt. – Curtius 1948: 13)

ként kezelték. Azonkívül, hogy meghamisítja a múltat, nem tudom, nem tesz-e nagyon rossz szolgálatot ezeknek a népeknek az, aki ezt a különbséget megpróbálja összemosni, s megpróbálja úgy beállítani, mintha a kard hegyén hozott idegen történelmi lét előtt és mellett nem egy elmaradott, pusztán természeti lét lett volna, hanem egy, az idegennel

¹³ Az „amerikanizálódott” helyett itt persze a „szovjetizált” lenne a pontos kifejezés – és ebben van a baj gyökere: a modernizációt – amint erre A. Šliogeris (1994: 15) árnyalt elemzésben rámutatott – a szovjet rendszer hajtotta végre: „Miközben a bolsevikok modernizálták Litvánia anyagi életét, a litván értelmiséget és az egész kultúrát a konzervatívizmus felé taszították.”

Ugyancsak A. Šliogeris (1993: 9) mondja el egy 1991-es interjújában, hogy a 60-as évek végén–70-es évek elején létező litván ellenzék szovjetellenessége, nemzeti jellege két irányzatban fejeződött ki (a harmadikat a „kozmpolita”-liberális T. Venclova egymaga alkotta): az egyik a jelentéktelen szellemi színvonalú katolikus egyházhoz kötődött, a másik a legjobb értelmiségi erőket is tömörítő, a Dusburgi Péter Romovája után elnevezett, 1969-től néhány évig léte-

egyenértékű, saját mitológiával, folklórral teletöltött másik történelmi lét (ennek szimbólumaival van tele a mai lett és litván szellemi és hétköznapi élet), amelyhez a modern, „amerikanizálódott” világ szörnyűségei elől még talán ma is vissza lehet menekülni.¹³

Hogy milyen volt, milyen lehetett az az aranykor, arra csak egy adat: a 4. századból származó, valószínűleg a legnagyobb suduv település feltárása azt mutatja, hogy a férfiak átlagéletkora 30, a nők 25 év volt, s az egyetlen, „fejedelminek” elkeresztelt sírban talált 55 év körüli férfi már csodaszámba ment (Antoniewicz 1962: 8). Talán megköszönhető az a rövid dilettáns „történetfilozófiai” megjegyzés, hogy általános ellentmondás feszül az emberiség létszámának növekedése és életminőségének a csökkenése között. Minden társadalomszerveződési forma az előzőnél több ember számára biztosít megélhetési lehetőséget, de nehezebb körülmények között. A prehistorikus Európa földművelése C. Renfrew (1987: 125) adatai szerint ötvenszer több embert, százalékosan ötezerszer többet tartott el, mint a vadászat-halászat-gyűjtögetés, ám korántsem jobban (a parasztok állandóan az éhínség határán éltek), s mindenképpen több és keményebb munka árán. A mezőgazdasági-

zett Ramuva-társasághoz (amely a brezsnyevi pangás éveit részben magától megszünt, részben a rendőrség betiltotta). A „ramuvások” a pogány múltat próbálták feltámasztani: néprajzi expedíciókat szerveztek, dainákat énekeltek, kis népi együtteseket alakítottak. Érdekesen alakult a függetlenség visszanyerése után törvényessé vált társaság sorsa: nem is a volt tagok, akik addigra már nagyon különböző utakon jártak, hanem a nevüket felkapók és az egykori – egyébként nagyon ködös – programot politikai célok érdekében elcsékyesítők próbálták magukat pogány egyházként elismertetni, hogy így jussanak anyagi támogatáshoz az államtól. A szocialista többségű parlament azonban 1996 augusztusában megtagadta hivatalos vallásként való bejegyzésüket. Biztosra lehet venni, hogy az azóta alakult új, konzervatív kormánytól újra fognak próbálkozni, s a lett Dievs-hívók után talán lesz még egy balti „újpogány” egyház.

ból az ipariba váltó társadalmak ugyanígy.¹⁴ (Arról már nem is beszélve, hogy Kelet-Európában a várak-városok az állandóvá váló háborúknak köszönhetik születésüket.) Az előző könnyebb élet mindig megszüli az aranykor mítoszáát.

C. Lévi-Strauss (1952: 107) két típusú kultúrát különböztet meg: az egyik progresszív, felhalmozó és szintetizáló, a másik erre képtelen. Az előrehaladásnak, az addigi tapasztalatok felhalmozásának és összegzésének az előfeltétele az írásbeliség: „A megörögzítetlen mű soha nem válhat olyan szilárd alapjává a továbbhaladásnak, mint a megörögzítettségében állandóvá vált s mindig eredeti formájában való megértést igénylő, a legtávolabbi korok olvasójához vagy hallgatójához is változatlan formában szóló írott mű. A népköltészet mindig csak egy lépést léphet előre, s mindig csak közvetlen elődjéhez kapcsolódhat tudatosan. Életformájához hozzátartozik, hogyha nem

¹⁴ A valójában szűkös, nyomorúságos paraszti életforma feldicsérésének az iparosodott városival szemben „kevés köze van az etnográfiai valósághoz” (Chirot 1996: 2). Ez a múlt. A jövőt illetően pedig „az emberiség visszavonhatatlanul az ipari társadalomra van ítélve, egy olyan társadalomra, amelynek termelési rendszere a kumulatív tudományra és technológiára épül. Csak ez képes eltartani bolygónk jelenlegi és jövőbeli lakóit. [...] A mezőgazdaságra épülő társadalom többé már nem megoldási lehetőség, mert az ahhoz való visszatérés az emberiség nagy részét egyszerűen éhhalálra ítélné.” (Gellner 1983: 39)

talál azonnal visszhangra, nyomtalanul elvész. Az írásban lerögzített mű mögött az egész világirodalom áll, s előrelátásának, hatásának nincsenek határai.” S a két típusú kultúra különbségének a lényegére rámutatva Szilágyi János György (1957: 418., 421) így folytatja: „Az írott mű alkotó egyéniséget feltételez, s olyan mondanivaló igényét és jelenlétét, amelyhez a közösségben soha fel nem oldódó alkotó egyéniség teremtő munkájára van szükség. Ennek az igénynek a megszületése pedig nem esetleges véletlen, hanem éppúgy történeti szükségszerűség, mint az írás megjelenése.”

A múltat kétféleképp szemlélte és szemlélheti az ember: 1. történetileg, úgy gondolván, hogy az események valamiféle cél felé előremennek, -haladnak, ahogy Hegel (1840: 117) és az ő köpönyege alól kibújt s az egész 20. századi gondolkodást uraló marxizmus képzelte: „a világtörténet annak az elvnek a fejlődésfokozata, amelynek tartalma a szabadság tudata”; vagy 2. természetileg, úgy gondolván, hogy az emberi élet eseményei a természet, a világegyetem rendje szerint örök körforgást végeznek.¹⁵ Az első szemlélet számára a történelem: haladás, sőt a legtöbbször tökéletesedés. A második számára nem:¹⁶ a természet rendjét feledő, a világegyetemet összekeszozo-

¹⁵ Ez az európai kultúrán végighúzódó kettősség a zsidó, illetve a görög időfelfogásból ered; az első lineáris: egyszeri teremtést feltételez, s azt, hogy a történelem valamikor véget is ér; a második örök körforgást képzel (Grierson 1975: 228. és köv.). Ebből következik, hogy az antik világban egyedül a zsidókat érdekelte a történelem, azaz „Isten akaratának időbeli kibontakozása a Teremtéstől a jövőbeni végső győzelemig” (Finley 1975: 24), a görögök a mítosz örök jelenében gondolkodtak.

¹⁶ „Valódi félreértés lenne úgy vélni, hogy az emberiség fejlődésének magasabb fokán vagyunk, mint a kőkorszak vadászai. A homo sapiens [...] már 35 ezer évvel ezelőtt is pontosan ugyanolyan fejlett volt fizikailag, pszichikailag és értelmileg, mint mi” – mondja R. Rimantieni (1995: 11), arra alapozva állítását, hogy az ősember képes volt a természet egyensúlyát megőrizni, míg a mai ember nem.

ló emberiség utat tévesztett, s ennek az út-tévesztésnek a kezdetét hol a 20. századra, hol a felvilágosodásra, hol a középkorra, hol – mint a 2000 évnyi aionokban számoló Hamvas Béla (1985: 95) – i. e. 660 körülre teszik.¹⁷

Mindenkinek szíve joga, hogy melyik felfogáshoz csatlakozik. Egyvalamit azonban nem szabad: a kettőt összekeverni, mert éppen abban áll a történelem kerekének közmondásos visszaforgatása; ahogy J. Vogt (1949: 339) írta, ha valaki az előtörténelemből történelmet akar csinálni, „ha az írás nélküli időszak jelenségeit a történelmi létezés tényeként tünteti fel, akkor fennáll annak veszélye, hogy megzavarja a történeti szemléletet és ítéletalkotást”. Megint és újra: a mitizált történelemben a mindent mindennel összehasonlítás¹⁸ során összemosódnak az értékek, köztük a legfőbb, az illető nép történelmének egyediségét kiadó értékek is. „Talán egy eljövendő generáció felismeri majd, hogy korunk leginkább zsákcúba vezető – noha jó szán-

¹⁷ Ennek a világfelfogásnak az őse valószínűleg a zoroaszteri rendszer, amelyben minden korszak háromezer évig tart, s „az igazság és az erkölcs korszakokként egy negyedréssel romlik” (Finley 1985: 28).

¹⁸ Az egyik legnagyobb hatású ilyen összehasonlítás, O. Spengler könyve kapcsán írta R. Musil nagyon helyénvaló iróniával: „Vannak citromsárga lepkék és vannak citromsárga kínaiak, úgyhogy bizonyos értelemben azt mondhatjuk: a lepke a közép-európai szárnyas törpe kínai. Ismeretes, hogy a lepkék – éppúgy, mint a kínaiak – a gyönyör szimbólumai. Első ízben itt fogant meg a gondolat arról, hogy a lepidopterák fa-unájának, illetve a kínai kultúrának nagy korszaka korábban soha nem sejtett módon egybecseng. Az pedig, hogy a lepkének van szárnya, a kínainak pedig nincs, felszíni jelenség csupán.” (Idézi Csejtei in: Spengler 1994/II: 750)

¹⁹ E. Leach (1990: 242) ezt a téveszmét (*intellectual inertia*) mondja, ami (szellemi) tehetetlenségi erőt és tunyaságot egyaránt jelent. Jó példa erre V. Pisani egyik tanulmánya. A kitűnő nyelvész szerint a Skandináviától a Volgáig húzódó indoeurópai egység azoknak a délkeletről bevándorolt hódítóknak az uralma alatt alakult ki, akiknek a nyelvét ő „protoszanszkritnak”,

dékből fakadó – jellemzője az volt: miután a valódi tudomány eszközei révén felismertük, hogy valamennyi ember egyetlen állattani faj, s így *fizikai* természetét tekintve egyazon egység tagja, a politikai ráhatás és propaganda eszközeivel megkíséreltünk az emberre mint kulturális és morális lényre hasonló értelmű egységet rákényszeríteni, ami pedig ellene mond *emberi* természetünk leglényegének.” (Leach 1996: 73)

A különböző értékrendek összezavarosodásáról a különböző *fallacyk* felbukkanása árulkodik. Közülük a legfontosabbról, a nacionalista csúsztatásról már volt szó (vö. I. 4). Amihez társult egy másik, amit a tudományosság téveszméjének lehetne nevezni: az okfejtés kerekdedsége, tetszetőssége kedvéért kezelünk tényként ellenőrizhetetlen, esetleg csupán egyetlen tekintély által alátámasztott adatokat.¹⁹

A tudományosság csúsztatását csak erősítette, hogy a balti régiség kutatásában egyre inkább uralomra jutó összehasonlító mí-

kultúráját pedig „protobrámának” nevezi, mert „az a szanszkritban, illetve a védikus korszak bráhmán-kultúrájában őrződött meg a legjobban”. A baj csak az, hogy amint E. Leach (1990: 233) rámutat, „nincs hiteles bizonyíték arra, hogy a Rig Véda a jelen formájában i. e. 400 előtt létezett volna, de ezt egyetlen indoeuropeista tudós sem ismeri el. Ha egy ilyen tudóstól bizonyítékokat kér az ember (mint ahogy én többször is tettem), akkor azt találja, hogy a válasz egyszerűen annak egy enyhén korszerűsített változata, amit Max Müller 1878-ban mondott”. A Véda korszak korának múlt századból származó, s azóta dogmává merevedett meghatározását Pisani azután egy „protobrámán” érvvel támasztja alá: nemcsak az indoeurópai hódítók törzsszövetségét vezették harcosok és papok, bráhmánok, de a bráhmán, a főpap, a római pontifex maximus intézménye fennmaradt a középkori poroszoknál is, amit a Dusburgi Péter említette Romova és a pápáként tisztelt krive is igazol. (Hogy ez mennyit ér, azt láttuk.) Pisani azonban néhány bekezdéssel később (1968: 16) e két, önmagában is erősen kétséges állítást már bizonyított tényként kezelve kapcsolja össze: „Egy ilyen »pápa« az indiaiaknál hiányzik; lehet, hogy az ősi »protobrámán« papságnak ez a figurája csak Európában jelent volna meg?”

toszkutatói irányzat strukturalista volt, s a strukturalizmus a szovjet rezsim idején erkölcsi-politikai kategóriának is számított: az először szovjetellenesnek bélyegzett, majd később épphogy megtúrt strukturalisták művelték az igazi tudományt, a Tudományt, szemben a szovjet ideológiától irányított áltudománnyal.

Az erkölcsi-politikai szempontból ily módon kétszeresen is feddhetetlen – hazafias-nacionalista és strukturalista – téveszme együttesen nyomja rá bélyegét nemcsak a neokomparatiztika említett nagyjainak a munkáira. Az ő nyomukban felnőtt egy kultúrantropológus-mítosz-kutató nemzedék,²⁰ akik nyelveket tudnak, nyitottak a világra, s a szovjet rendszer nehéz körülményei között is mindvégig igazi tudományt: strukturalista baltisztikát műveltek. Munkásságukra áll Komoróczy Géza tömör jellemzése (1990), amit a szovjet *Mifjü narodov mira* (1980–82) magyar változatáról, a *Mitológiai enciklopédiáról* (1988) adott: „Tartalmában strukturalista, formájában nemzeti.”

Erősen kétséges, hogy most, amikor az 1989-es forradalmi változások, a balti államok függetlenségének visszanyerése után végre lehetőség nyílik a mindenféle külső, és hogy úgy mondjam, előzetes téveszmétől mentes tudományra, képesek lesznek-e és akarnak-e változtatni irányukon.²¹

²⁰ Főként Litvániában, ahol N. Velius volt a vezérük.

²¹ A tehetetlenségi erő – vagy angolul: *inertia*, a szó mindkét értelmében – nagy úr. J. Boissevain példázata szerint a tudomány olyan, mint egy nagy gödör, amelynek a mélyén ásnak az emberek, és aki mélyebbre ás, az nyer dicséretet. Ha valaki rájön, hogy a gödörtől néhány méterre van egy olyan hely, ahol sokkal több ércet lehet találni, azért még az emberek nem fognak kijönni a gödörből, mert hiszen már olyan szép mélyen vannak, és ha csak egy-egy ásonyomot ásnak is, megint tíz centivel mélyebbre jutnak. (Idézi Hofer 1994: 83)

Gergely Ágnes Egy határszéli temetőre

Ki alszik itt? Ki alszik itt?
Kiből törekszik ennyi múlt?
Repedt a kő és névtelen
és rózsaszín és elvadult.

Fenn várrom, fennsík, borvidék.
A kocsma zeng, a kocsma zeng.
Rugózik a táj mértana,
és elveti a névtelent.

Évforduló ha érkezik
és koszorú és gyászbeszéd,
eljön a nép, eljön a nép,
s éjjel a követ hordja szét.

Fehér falú imák alatt
copfos pogány maradt a hit.
Nincs lélek, hogyha nincs neve.
Ki alszik itt? Ki alszik itt?

Férfi lehetett, szépnevű?
„Mutter”-t mondott, „idesanyá”-t?
Mint a jégesőt élte át
a temető gyalázatát?

S túlélte-e? túlélte-e?
Ha egyszer névtelen kihullt,
mit ér népének végzete?
Mit ér a történelmi múlt?!

Ladányi János

Gondolatok az önpusztító nemzeti habitusról¹

Mint ismeretes, Magyarország az öngyilkosságok gyakoriságát tekintve legalább másfél évszázada világelső, vagy ahhoz közeli pozíciót foglal el. Kevésbé ismert, hogy lényegében ugyanez nemcsak az öngyilkosságokra, hanem devianciákkal kapcsolatba hozható egyéb jelenségekre – a gazdaság fejlettségéhez képest alacsony várható életkorra, a születések alacsony számára, a mértéktelen alkoholfogyasztással, helytelen táplálkozással, stresszes állapottal, orvosi kezeléssel elkerülhető betegségekkel összefüggő halálokokra, az abortuszok és a válások magas arányára – is igaz. A tartósan rossz helyzet időnként javuló periódusok váltják fel, de az alaptendencián, tehát azon, hogy Magyarországnak két világháborún, területe és népessége jelentős részének elvesztésén és legalább két rendszerváltáson átívelő időszakon keresztül is sikerült megőriznie ezt a kétes dicsőségű pozíciót, nem sokat változtat. Könyvemben arra vállalkoztam, hogy a különböző nemzetkarakterológiai érveléseket, szellemes metaforákat és bonmotkat meghaladó, tudományos igényű magyarázattal szolgáljak ezzel a társadalmi ténnyel kapcsolatban.

Az epidemiológiai adatok elemzésekor dr. Józán Péter kiváló könyvére² támasz-

kodtam. Józan a magyarországi adatok alakulására koncentrálna, a nemzetközi összehasonlítások terén a hazánkhoz leghasonlóbb utat bejárt Ausztria, Csehország és Lengyelország adatai összehasonlítására vállalkozik, és ezeket az adatokat a legfejlettebb jóléti rendszerrel jellemezhető Svédország, valamint a bővítés előtti Európai Unió 15 országának átlagadataival veti össze.

A legutóbbi ötven évre koncentrálna elemzéseit Józán úgy összegzi, hogy 1966-ig a magyar népesség mortalitása nagyjából olyan volt, mint a hozzánk leginkább hasonló utat bejárt négy ország populációjáé. 1993-ra azonban csaknem minden mutató szerint hazánk halálozási viszonyai voltak a legrosszabbak. Azután ugyan Magyarországon (is) jelentősen javultak a halálozási viszonyok, de a halálozási arányok még 2005-ben is hazánkban voltak a legmagasabbak. A dagantos betegségek, különösen a tüdőrák miatti halandóság nemcsak Európában, de az egész világon Magyarországon volt a legmagasabb. Az erőszakos cselekmények okozta elhalálozások és a halállal végződő öngyilkosságok aránya csak néhány szovjet utódállamban haladta meg a magyarországit.

Józán magyar epidemiológiai paradoxonról ír, arról, hogy az adatok alakulása ellentmond annak a bevettnek számító tételnek, hogy a romló életfeltételek rontják, a javuló életkörülmények pedig javítják az életkilátásokat, mert a magyarországi krónikus kvalifikált epidemiológiai válság éppen 1967–1993 között, tehát akkor következett be, amikor jelentősen javultak az életkörülmények, és a diktatúra felpuhult. Mindez azonban nemcsak kelet-európai, illetve rendszerspecifikus, hanem nagymértékben magyar sajátosságnak tekinthető, hiszen a többi szatellitországban is sokat romlottak a halálozási viszonyok, de nem alakult ki a várható élettartam csökkenését eredményező válság, míg a felbomlott Szovjetunió utódállamaiban a válság sokkal súlyosabb és

¹ Az írást a szerző legújabb könyve zárófejezete alapján készítette. Ladányi János: *Önsorsrontó nemzeti habitus*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2015.

² Józán Péter: *Válság és megújulás a második világháború utáni epidemiológiai fejlődésben Magyarországon*. Budapest, MTA Társadalomkutató Központ, 2008.

általános volt, és nemcsak az önpusztítással összefüggésbe hozható halálokokra, hanem a mortalitási arányokat meghatározó halál-okok összességére is kiterjedt.

A magyarországi epidemiológiai válság kvalifikált jellegét bizonyítja Józán szerint az is, hogy nálunk a visszaesés szinte kizárólag a felnőtt férfinépeiséget érintette, és döntően a daganatos, a kardiovaszkuláris és a májcirózis-halandóság nagymértékű emelkedésének következménye volt. Ezzel szemben a Szovjetunió utódállamai esetében a rendszerváltás és az ország szétesése következtében kialakult általános epidemiológiai válságról indokolt beszélnünk. Magyarországgal nagyjából hasonló teljesítményt nyújtó Csehországban viszont mind a halálozási viszonyok javulásával, mind azok romlásával járó kilengések mérsékeltébbek voltak, mint nálunk.

A KSH adatai szerint Magyarországon 1983-ban követték el a legtöbb öngyilkosságot, 2007-re – döntően a pszichiátriai betegek, különösen a depressziósok kezelése terén világszerte elért jelentős előrelépés következtében – csaknem felére csökkent a regisztrált öngyilkosságok száma, ami azóta lényegében stagnáló tendenciát mutat. Ennek ellenére hazánk az öngyilkosságok arányát tekintve még mindig a világ élmezőnyében foglal helyet.

Az epidemiológiai adatok tehát az önpusztító, önsorsrontó devianciák meglehetősen magas magyarországi gyakoriságának meglepő tartósságára utalnak. Ugyanezt mutatja a nemzetkarakterológiai sztereotípiák meglehetősen stabilitása is. Évtizedek, sőt évszázadok, rezsimek jönnek és mennek, változik az ország területe, politikai orientációja, népességének szociális és etnikai összetétele, de – a nemzetkarakterológiai vélekedések megfogalmazóinak meglehetősen egyes ideológiai beállítottságától szinte függetlenül – egy „lelkileg és fizikailag rest”, „egyedül küzdő”, „magányos”, „kol-

lektív neurózissal sújtott”, „sírva vigadó”, a „kivagyiság” és az „önfeladás” között vergődő, „eltorzult nemzeti alkatú”, „mindent másra háritó”, „mindig másra mutogató”, „félázsiai népesség” által lakott, némi „Szent István-i mázzal leöntött” „pogány” „komp-ország” képe rajzolódik ki. Könnyű cáfolni a nemzetkarakterológiai érvelések és bonmot-k igazát, de megint csak ugyanoda lyukadunk ki; bámulatos stabilitásukat és konzisztenciájukat érdemes legalábbis megfontolandó társadalmi tényként kezelni.

Az öngyilkosságok és más deviánsnak tekintett társadalmi jelenségek magyarázatánál még ma is általában Durkheim remekművéhez, a 19. század végén írt, *Az öngyilkossághoz*³ szoktak visszanyúlni. Ez a vizsgált probléma szempontjából azért is indokolt, mert Durkheim elmélete elsősorban nem az öngyilkosságokról, hanem a társadalom működéséről és kohéziójáról, az öngyilkosságokat meghatározó társadalmi feltételekről szól. Durkheim arra törekedett, hogy körvonalazza a szociológiai vizsgálódás elsődleges tárgyát képező társadalmi meghatározottságokat, és különválassza azokat a különféle földrajzi, biológiai és egyéni determinációk rendszerétől.

Vizsgálódásaim során azonban számos tekintetben érdemesnek láttam eltérni *Az öngyilkosság* szerzője által kialakított fogalmi kerettől. Durkheim tudatosan csak az egyes társadalmakra, társadalmi csoportokra jellemző öngyilkossági arányszámok mögötti szabályszerűségekkel foglalkozott, ezzel szemben én a legkülönfélébb „deviáns jelenségek” arányszámait együttmozgásának szabályszerűségeit igyekeztem megérteni. Durkheim igen pontos, egyértelmű és meglehetősen szűk öngyilkosság definícióval dolgozott, ezzel szemben én szisztematikus

³ Durkheim, Émile: *Az öngyilkosság*. Fordította: Józsa Péter. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. Az eredeti mű 1897-ben jelent meg.

önpusztításról és önsorsrontásról beszéltek, amit egy olyan kontinuumként érdemes elképzelni, amelynek a nagy francia szociológus által definiált öngyilkosságok az egyik szélső esetét képezik. Durkheim a társadalmi egyensúly megbillenését mindig csak valami rövid átmeneti és vészterhes állapotnak tekintette, ezzel szemben én egy igen hosszú történelmi időszakra kiterjedő, általános egyensúlytalansági állapotot szerettem volna megérteni. A Durkheim által kialakított öngyilkosságtípusokban specifikált anómiafogalommal szemben én az anómia általános esetéről, az instabilitás általános és tartós állapotáról beszéltem, amit – abban az esetben, amikor a „tartós instabilitáshoz” még az igen erős és merev, illetve az igen gyenge és változékony integráció és szabályozottság közötti szélsőséges ingadozások is társulnak – „tartósan köztes helyzetnek”, vagy – Ady nyomán – „komp-szindrómának” neveztem.

Magyarország tartósan köztes helyzetének megértése különösen fontos a meglehetősen tartós és a közép-kelet európaihoz képest is szélsőségesnek tekinthető, fatalista történelmi beidegződések és viselkedésmó-

dok eredetének és fennmaradásának megértéséhez. Köztes helyzet alatt nem csak az ország földrajzi, Nyugat- és Kelet-, Észak- és Dél-Európa határán való elhelyezkedését értem, hanem hazánk vallási értelemben vett heterogenitását, majd a kommunista és a kapitalista világ határán való elhelyezkedését is. Lakói mindig ügyesen játszották ki – vagy vélték kijátszani – országuk megszállóit és azok helyi csatlósait. Nem csoda, hogy a köztes helyzet azután az értékek és normák tartós instabilitását és gyakori megingását eredményezte.

Egyfelől van tehát a „nemzetkarakterben” való misztikus gondolkodás, amely a nemzeteket kortól és társadalmi meghatározottságtól független, „vérükben levő” jellemvonásokkal igyekszik felruházni. Másfelől van az „objektívista felfogás”, amely abból indul ki, hogy társadalmi csoportoknak – sőt népeknek – nincsen karakterük. Az, ami nemzeti alkatnak tűnik, abból adódik, hogy hasonló körülmények között az emberek hasonlóan gondolkoznak, a kiváltó tényezők pedig „szisztematikusan ismétlődnek”.

Ebben az írásban amellett próbáltam érvelni, hogy nemzetkarakter bizonyosan nem létezik, vannak azonban időről-időre szisztematikusan ismétlődő társadalmi szituációk és ezekre adott igen hasonló társadalmi válaszok. Ez azzal magyarázható, hogy az ilyen válaszok kialakulásánál a berögződött történelmi minták jelentős szerepet játszanak. Ezeket a mintákat nemzeti habitusnak neveztem, és nem egyszerűen történelmi terméknek, hanem fontos történelemformáló tényezőnek is tekintettem. A körülmények szisztematikus ismétlődése ugyanis nem csekély mértékben a berögződött kollektív habitusok meglétének tulajdonítható. Bourdieu nyomán azt is mondhatjuk, hogy a történelmet a történelmileg meghatározott sémáknak megfelelően a habitus – amely maga is egyfajta történelmi produktum – termeli. A kollektív habitus

sem csak osztály, etnicitás vagy gender alapján konstruálódik, hanem jelentős mértékben nemzeti alapon is.

A nemzetkarakter abban a vonatkozásban is különbözik a nemzeti habitustól, hogy az előbbi hívei inkább annak állandóságára szoktak hivatkozni, ezzel szemben a kollektív habitus csak viszonylagos állandósággal rendelkezik, tehát bizonyos körülmények között meg is változhat.

További kérdés, hogy a Magyarországon megfigyelhető kollektív habitus, érület, mentalitás, kulturális minta, viselkedési repertoár, beidegződési vagy szokásrendszer, amelyet én hajlamos vagyok egyfajta – a weberi értelemben fordított – protestáns etikának tekinteni, mennyire tekinthető nemzeti produktumnak. Az adatok azt a feltevést látszanak igazolni, hogy az önsorsrontó nemzeti habitus Kelet-Közép-Európában mindenhol erősen fejti ki hatását, de csak hazánkban vált korokon és rendszereken átívelő, történelemformáló tényezővé.

Az önsorsrontó nemzeti habitusnak igen fontos szerepe volt az 1990 utáni hazai történelemben is. Magyarországon a rendszerváltáskor szinte mindenki rövid és fájdalommentes átmenetre számított. Ez az optimizmus arra a tényre támaszkodott, hogy nálunk a piaci átalakulás már évtizedekkel korábban megkezdődött, és sokkal tovább jutott, mint a többi volt államszocialista országban. A rendszerváltást követő igen súlyos gazdasági válság persze kijózanító volt, és a megmaradt illúziók is foszladozni kezdtek akkor, amikor

a nyugati országoknak eszük ágában sem volt a tartozásainkat elengedni, majd amikor a NATO és az Európai Unió sorra vett fel tagjai közé olyan országokat, amelyekkel szemben mi behozhatatlan előnnyel véltünk rendelkezni.

Sokan úgy gondolják, hogy a rendszerváltás óta eltelt 25 év két, egymástól élesen különböző korszakra osztható; nagyjából az ezredfordulóig, kisebb kikiklásoktól eltekintve, rendben mentek a dolgok, és a bajok csak a 2002-es választási kampányhoz közeledve kezdtek elmélyülni. Ekkor ugyanis a két nagy párt olyan ígéretési licitbe bonyolódott, amelyről minden józan tényező már akkor tudta, hogy a kampány hevében tett ígéreteket lehetetlen lesz majd betartani. Ezt én nem azzal magyarázom, hogy a magyarországi pártok vagy politikusaik hazugabbak vagy megátalkodottabbak, mint ahogyan az más országokban megfigyelhető, hanem azzal, hogy a magyar választók pontosan ezt várják el tőlük, és nem azt büntetik, aki hazudik, hanem azt, aki nem hajlandó elég szép álmot ígérni nekik.

Úgy gondolom, hogy ez a nem csupán választási eszközként, hanem politikát vezérlő elvként alkalmazott, egy idő után teljesen önjáróvá vált, populista ígéretesen alapuló politizálás – már évtizedekkel a rendszerváltás előtt – a késő kádári „magyar modell” egyik legfőbb jellemzője volt. A Kádár-korszak reformjai egy akkor még megváltozhatatlannak hitt rendszer megreformálására irányultak. Amikor pedig összeomlott a rendszer, a korábban megkötött kompromisszumok jelentős része nemcsak feleslegesnek, hanem egyenesen károsnak bizonyult. Olyan intézményi megoldásoknak, amelyek demokratikus és piaczgazdasági feltételek mellett a nyugati integráció komoly akadályaivá váltak. Sőt mivel itt nemcsak intézményes megoldásokról,

hanem az azokhoz kapcsolódó egyének és társadalmi csoportok érdekeiről, értékeiről és mentalitásáról is szó van, a „kádári vívmányokhoz” való ragaszkodás, illetve azok bal- és jobboldali populizmusok általi meglovagolása mára az ország európai felzárkózásának legfőbb akadályát képezi. Megváltoztatásuk pedig azért nem volt lehetséges, mert az ilyen törekvések rendre elbuktak a rendszer kedvezményezetteinek privilégiumaikhoz való görcsös ragaszkodásán. Azt állítom tehát, hogy a kádári „közmegegyezés”, majd az azon alapuló 1990-es „báronyos rendszerváltás” nem a nyugatias típusú modern demokrácia és szociális piacgazdaság felé jelentett átmenetet, hanem zsákutcás fejlődést eredményezett.

Ezzel magyarázható, hogy a piacorientált reformok bevezetésének terén élvezett több évtizedes előnyünk történelmileg igen rövid idő alatt elveszett, és a régió számos országa megelőzött vagy legalábbis utolért bennünket. A magyarországi privatizáció ugyanis nem egyszerűen igazságtalan volt – mindenhol az volt, és el sem lehet nagyon

képzelnünk „igazságos” kárpótlást, privatizációt és eredeti tőkefelhalmozást –, hanem a fenntartható növekedés biztosítására alkalmatlan struktúrákat hozott létre.

Ez nemcsak a termelő ágazatokra, hanem a szociális ellátórendszerre is igaz. Az 1990-es évek elején elveszett a hazai munkahelyek egyharmada, és kihullott a társadalomból a népesség mintegy hét százaléka. Ez nem kis mértékben az erőltetett, gyorsított ütemű privatizációval és azzal magyarázható, hogy a kormányzatok ezt az égető problémát inkább a passzív ellátások mértéktelen kiszélesítésével, mint aktív munkaerő-piaci programokkal igyekeztek kezelni. A lakásprivatizáció során követett módszerek következtében Európában nálunk a legalacsonyabb a bérlakásszektor aránya, és a fejlett világ országaival összevetve példátlanul csekély a szociális bérlakásállomány súlya. Ezzel az állam megfosztotta magát a szociális válságok kezelésének egyik legfontosabb eszköztől.

A magyar társadalmi és gazdasági fejlődés zsákutcás voltát és önpusztító jellegét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy az 1993 óta eltelt több mint két évtizedben egyetlen olyan év sem volt, amikor a munkahelyek száma meghaladta volna a poszt-kommunista válság 1993-as mélypontján mért számot, és hogy a társadalomból kihullottak aránya sem csökkent, hanem inkább emelkedett. Azóta viszont felnőtt a tartósan munkanélküliek és kirekesztettek második és harmadik generációja is.

Erősen megnőtt a gettósodó településrészekben és településeken élő, tartósan kirekesztett cigány és nem cigány népesség aránya. Az önsorsrontás egyik igen szemléletes formája, hogy a magyar településrendszer polarizálódásának amúgy is igen fájdalmas folyamatát a több hullámban végrehajtott körzetesítési politikák nagymértékben felerősítették. A városokból és a kedvezőbb adottságú falvakból kiszoruló, alacsonyán

kvalifikált, munkanélküli népesség a munkahelyekkel ellentétes irányba mozog: ahelyett, hogy a létrejövő munkahelyek felé mozdulna el, egyre inkább beszorul a zömében tartósan munkanélküliek által lakott városi és falusi etnikai gettókba. A magyarországi szociálpolitika pedig mintegy röghöz köti ezt a népességet, és különböző állami segélyektől, az utóbbi időben már egyre inkább a helyi önkormányzatok segélyt és közmunkát osztó kezétől teszi függővé őket. Önző önsorsrontás a Magyarországon évtizedek óta folyó, a magas státuszúaknak kedvező újraelosztási politika is, ami mára már nem csak a magas jövedelműeknek bőkezűen nyújtott pénzbeni és természetbeni szociális juttatásokban, hanem az egyértelműen a gazdagoknak kedvező adórendszer kialakításában is megnyilvánul.

Rossz válaszokat adni nemcsak egyénileg, hanem kollektíven is lehet. Ilyen rossz válaszok újabb sorozatával fenyeget a magyarországi közélet radikalizálódása, paramilitáris alakulatok egész sorának a létrejötte, a pártstruktúra radikális jobbratolódása és a rasszista atrocitások rendszeressé válása is. Mindez a legrosszabb magyar történelmi reflexekre emlékeztet. Miként az is, hogy mára meglehetősen megromlott a kapcsolatunk a környező országokkal, sőt az Egyesült Államokkal is, és nemzetközi hírünk olyan rossz, amilyen már nagyon régen nem volt. Nem egyszerűen elhibázott politika ez, mert a magyar politikusok azt csinálják, amiről úgy vélik, hogy a választók éppen ezt várják el tőlük, a választók pedig többé-kevésbé szabad választásokon sorozatosan támogatják ezt a politikát.

Idáig amellet érveltem, hogy a kollektív habitus nem csak társadalmi osztály mentén konstruálódik, hanem a nemzeti habitusról mint történelmi produktumról, egyben fontos történelemformáló erőről is érdemes beszélni. Könyvem egyik fejezetében a lo-

kális tradíció kollektív viselkedéseket befolyásoló erejével foglalkoztam. Eredeti szándékom szerint csak a miskolci cigányellenes atrocitások történetéről akartam írni, és rámutattam, hogy a már a rendszerváltás előtt elkezdődött miskolci gettóügyek és a város „cigánytalanítása” ötletének időről-időre kísértetiesen hasonló formában való felmerülése lokális tradícióba illeszkedő eseménysor részei. Aztán kiderült, hogy ezek a gettó-, illetve deportálási ügyek egy ennél is hosszabb lokális hagyomány részei, szervesen illeszkednek abba az eseménysorba, amelyet a város zsidó lakosságának 1944-es deportálása és kifosztása, majd az 1946-os és az 1956-os zsidóellenes programok képeztek. A derék borsodiak, és persze mi, Európához felzárkózni törekvő többi magyarok is, időről-időre úgy „oldjuk meg” „a nemzeti-ségi problémát”, hogy sokszorosára növeljük azt. Ez sajnos ma is így van. Pedig egy ország nem mondhat le népességének arról a csaknem egytizedéről, akik – roma és nem roma magyar állampolgárok – a rendszerváltás után hullottak ki a magyar társadalomból. Egy ország nem adhatja fel területének egytizedénél is nagyobb részét – pedig nálunk lényegében ez történik a gettósodó városrészek, gettósodó falvak, sőt egész gettósodó országrészek esetében. Egyetlen megye, egyetlen város vagy falu sem tudja oly módon tartósan megoldani a saját problémáit, hogy kirekeszti a legnyo-

morultabbakat, és szerencsétlen helyzetükért megbélyegzi őket. Ennek – nekünk aztán igazán tudnunk kellene a történelemből – csak rossz vége lehet.

Az ezredfordulót követő „hideg polgárháború” évtizedében, majd a 2010 utáni „szabadságharc” éveiben Magyarországon radikális modellváltás ment végbe. Ez komoly hatással volt az ország gazdasági teljesítményére. Annak ellenére, hogy a térség országai szintén gazdasági problémákkal küzdenek, ezekhez az országokhoz viszonyítva a legtöbb gazdasági mutató vonatkozásában romlott Magyarország relatív pozíciója. Veszélyes irányt vettek a társadalomszerkezeti átalakulások is. Felgyorsult a középosztály számottevő résznek leszakadása, növekedett a szegények száma, és fokozódott a szegénység mélysége. Mindezzel egyre távolabb kerültünk a nyugatias társadalomszerkezettől. Hazánk a piaci reformok éllovasából, szabadsága és életszínvonala miatt irigyelt országból „unortodox” megoldásokkal kísérletezgető, Kelet felé kacsintgató, lemaradó országgá vált. Mindez nehezen magyarázható meg a szisztematikus önpusztításon és önsorsrontáson alapuló nemzeti habitus és az azt meglövelő, hamis szabadságharcos politika megértése nélkül.

A rossz történelmi beidegződések megváltoztatása nagyon nehéz, de nem lehetetlen feladat. Enélkül viszont mindenféle gyökeres fordulat elképzelhetetlen.

Írásomban egy olyan jelenségegyütttest vettem vizsgálat alá, amelyről különböző korokban, különböző szakterületen tevékenykedő, különböző világnézetű emberek nagyon sokat írtak és beszéltek, amelynek magyarázatával azonban a misztikus nemzetkarakterológiai érvelések gyakran fajleméletbe hajló kinövéseit – nagyon helyesen – visszautasítva, mindmáig adószak vagyunk. Kérem, tekintsék ezt az írást és legújabb könyvemem e hiány pótlására tett szerény kísérletnek.

Lőrincz Borbála

Ott bozgor, itt román

Magyarok kettős kisebbségben

A 2015-ös év kétségtelenül legélénkebb közéleti vitájának témáját a menekültek szolgáltatták. Az általában apatikus magyar társadalom felpezsdült a frissen érkezett, tőlük látványosan eltérő emberek hatására. Hirtelen mindenki használni kezdte a *migráns* szót, és véleménye is volt róla, hogyan lehetne megoldani a közel-keletiek Európában való feltűnésének problémáját. A magyar kormány kiváló taktikai érzékkel azonnal rárepült az országban feltámadt idegengyűlöletre, s hogy mindenkinek világos legyen, milyen attitűd a megfelelő a menekülőkkel szemben, Orbán Viktor a társadalom 70 százaléka által elutasított¹ cigányokhoz hasonlította őket². Természetesen az évszázadok óta Magyarországon élő, magyar állampolgárságú, nem utolsósorban szavazati joggal bíró – s így őt is megválasztó – cigányságot úgy említeni, mint a nemzetet kívül eső tömeget, akikkel „együtt kell élnünk”, nemcsak felháborító kirekesztés, hanem jogi nonszensz is. Ám akinek van füle a hallásra, érti: mindkét csoport idegen, akiknek sötét bőre, a „mienktől eltérő kultúrája” erején felüli alkalmazkodásra kényszeríti, kényszerítené a „magyarokat”.

Az elenyésző számú ázsiai és afrikai bevándorló és a hozzájuk képest jelentős roma kisebbség mellett él azonban egy másik kisebbségi csoport is Magyarországon.

¹ Váradi, Luca: *Youths Trapped in Prejudice*. Wiesbaden, Springer VS, 2014.

² http://mandiner.hu/cikk/20150908_egtmondta_orban_a_roma_magyar_egyutteleserol. Letöltve: 2016. március 12.

A népszámlálások és különféle statisztikák szerint ők alkotják a bevándorló népesség elsősorú többségét³: a szomszédos országokból érkezettek, kb. 90 százalékban⁴ magyarok. A 2015-ös polémiák témái között gyakran felbukkant az összehasonlítás, hogy ti. a most menekülteket segítő civilek és politikusok a 2004-es népszavazáson vajon támogatták-e a határon túli magyarok kettős állampolgárságát, vagy ellenkezőleg, xenofób félelemektől hajtva vagy azokat kihasználva kizárták volna-e őket az országból. Noha a magyar kormány retorikája egyértelmű különbséget tesz a külföldön született magyar nemzetiségű – és sok esetben immár állampolgárságú – bevándorlók és a nem magyarok között, a kérdés nem alaptalan. Kutatások szerint ugyanis korántsem egyértelműen pozitív a határon túlról érkezett nemzettársak magyarországi fogadtatása. A rendszerváltás óta eltelt évtizedek alatt sokat alakult a helyzet, az azonban biztos, hogy a szülőföldjükön kisebbségben élő magyarok az anyaországban is gyakran találkoznak hátrányos megkülönböztetéssel és előítéletekkel. Az alábbi írásban Magyarországon élő határon túli, elsősorban romániai magyarok tapasztalatairól és attitűdjeiről szóló kutatásokat tekintek át.

*

A rendszerváltás utáni években az egész kelet-közép-európai térségre jellemzővé vált a nemzeti kisebbségek mozgása. Magyarországra is jelentős számú bevándorló ér-

kezett a szomszédos országokból, amelyek közül több szempontból is kiemelkedik Románia. Itt a Magyarországra indulás okai közt szerepeltek gazdasági és politikai tényezők is, a Ceaușescu-rezsim emlékei és a romániai helyzet kilátástalansága. Az „erdélyi menekültek” száma 1990-ben érte el a csúcspontot, ebben az évben – bizonyára a marosvásárhelyi etnikai erőszak hatására is – majd’ 30 ezer ember érkezett Magyarországra. A következő évek mozgása inkább „gazdasági bevándorlásnak” tekinthető: a politikai okok ekkor már kevésbé játszottak döntő szerepet, viszont a magyar nyelv ismerete mellett egyre fontosabb szemponttá vált a Magyarországon kialakult kapcsolati háló⁵. Magyarországon a rendszerváltás utáni eufória és szolidaritás, amely a határon túli magyarokra is kiterjedt, rövid időn belül átadta helyét a gyanakvásnak és az előítéleteknek. Különösen az erdélyi magyarokra igaz, hogy a sztereotípiáknak egyfajta kettős rendszere alakult ki velük kapcsolatban: egyrészt az „igazi magyarság” mítosza, másrészt, amennyiben Magyarországra jönnek, a „lerománózás” elutasító gesztusa⁶.

A határon túli magyarok felé irányuló többségi attitűdöket és ő tapasztalataikat sok kutatás igyekezett feltérképezni mind a statisztika eszközeivel, mind kvalitatív módszerekkel. Az alábbiakban ezek közül mutatok be néhányat.

*

Pulay Gergő 2006-ban a budapesti építőiparban dolgozó romániai magyar vendégmunkások körében végzett interjúalapú

³ Feischmidt Margit–Zakariás Ildikó: Migráció és etnicitás. A mobilitás formái és politikai nemzeti és transznacionális térben. In Feischmidt Margit (szerk.) *Etnicitás. Különbségteremtő társadalom*. Budapest, Gondolat–MTA Kisebbségkutató Intézet, 2010.

⁴ Gödri Irén: Migráció nemzeti/nyelvi határokon belül. Bevándorlók és új állampolgárok a szomszédos országokból. Változó trendek. *Magyar Tudomány*. Vol. 174 (3). 2013. 263–274.

⁵ Gödri Irén–Tóth Pál Péter: *Bevándorlás és beilleszkedés. A szomszédos országokból Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentései 80. Budapest, KSH, 2005.

⁶ Zakariás Ildikó: Identifikációs narratívák Magyarországra áttelepült erdélyi diplomások élettörténeteiben. *Regio*. Vol. 19 (3). 2008. 135–167.

kutatást⁷, melynek keretében a munkaerőpiacra megvalósuló etnikai és állampolgársági kategorizációt és az ezzel kapcsolatos narratívákat vizsgálta. Vizsgálódása során arra a következtetésre jutott, hogy az érintettek a munkájuk során idegen állampolgárságukból adódó hátrányos megkülönböztetést az etnicitás kategóriáival értelmezik. Az építőipari feketemunka kontextusában a vendégmunkások kétféle kategorizáció tárgyává válhatnak: érintheti őket a mindennapi életben jellemző etnikai alapú, és az intézményes szinten működő állampolgársághoz kötődő besorolás.

Bár az idegen állampolgárság okozta munkaerőpiaci védtelenség és diszkrimináció narratívái nem mindig kapnak etnikai színezetet, Pulay fontos megfigyelése, hogy az állampolgárság-alapú megkülönböztetés egyszerre két módon is etnicizálódhat. Egyrészt az etnikai kategória munkaerőpiaci státusz jelölőjévé válik a közbeszédben, másrészt ezt az etnikai alapú különbségtételt az érintettek is magukévá teszik. Magyarországon ez utóbbi elsősorban akkor valósul meg, amikor a romániai magyar ven-

dégmunkások „kedvezőtlen munkaerőpiaci és társadalmi helyzetüket, valamint a velük szembeni munkaadói visszaéléseket úgy értékelik, mint ami – a „nem magyarként” való bánásmód révén – egy feltételezett nemzeti vagy etnikai szolidaritás megtagadását fejezi ki irányukba”⁸. Ez a tapasztalat összekapcsolódik a már mások által is kutatott *lerománózás* gesztusával, mely bár az esetek többségében tudatlanságból (ti. az állampolgárság és az etnicitás közti különbség fel nem ismeréséből) vagy pontatlan fogalmazásból ered, stigmává válik azok számára, akiket érint. A lerománózást elszenvedő erdélyi magyarok sokszor a sértés romániai románokra és cigányokra való kivetítésével reagálnak, őket okolják az előítéletek kialakulásáért, vagy úgy értelmezik a román kategória téves alkalmazását, mint ami használatját minősíti.

A román stigma nemcsak konkrét lerománózási esethez kapcsolódhat, hanem – Pulay megfigyelései szerint – a *kettős kisebbségi státusz* tapasztalatának megfogalmazásává is válhat. A Magyarországon megélt lerománózás ugyanis szorosan kapcsolódik a romániai *bozgor* (hazátlan) stigma elszenvedésének eseményéhez. Pulay azt feltételezi, hogy a lerománózásról való beszámolóknak nem mindig megtörtént helyzetekről szólnak, sokkal inkább egyfajta narratív mintázat részei, amely a kettős kisebbség általános élményét hivatott leírni. A szerző szerint ez „az egyik legerőteljesebb identifikációs minta a vendégmunkások körében, [...] [mely] sokféle tapasztalatot képes magába olvasztani [...] egy egyszerre több országban létező kollektivitás hangsúlyozásának javára”⁹.

*

⁷ Pulay Gergő: *Etnicitás, állampolgárság és munkaerőpiaci kategorizáció. Regio*. Vol. 17 (2). 2006. 25–42.

⁸ Pulay 2006: 33.

⁹ Pulay 2006: 40–41.

Zakariás Ildikó 2008-ban megjelent cikke¹⁰ Magyarországra a rendszerváltás környékén felnőttként áttelepült diplomás erdélyi magyarokkal foglalkozik. A 2005-2007 között végzett kvalitatív kutatás során Zakariás igyekezett feltárni, hogy alanyai milyen mértékben és milyen alapon különböztetik meg magukat fogadó környezetüktől, illetve az így meghatározott kategóriák miként jelennek meg a vándorlástörténetekben és az identitásképződés folyamán.

A Pulay által kutatott vendégmunkásokkal ellentétben Zakariás interjúalanyai túlnyomórészt sikerekről számoltak be a munkaerőpiac területén. A kivétel nélkül egyetlen végzett résztvevők többsége elégedetten beszélt karrierjéről, elismert szakemberként mutatta be magát. Történeteikben a munkahelyi sikerek másik vetülete, az anyagi jólét is megjelent. Az elbeszélések pozitív kicsengése ellenére a diplomások narratívái sem voltak mentesek a fogadó társadalomtól való elkülönüléstől. Megjelent például a „minden környezetben boldoguló erdélyiekre irigy magyarországiak toposza”¹¹, illetve az „individualista” Magyarország és közösségeket megőrző Erdély ellentétpárja. Utóbbi különbségtétel általában a személyes kapcsolatok kiépülésének kudarcát magyarázta egészen odáig menően, hogy párhuzamot vont a „közösségközpontú” erdélyi magyarok és románok közé, szembeállítva őket az „önző” magyarországiakkal.

Ahogy a romániai magyar vendégmunkások, úgy az áttelepült diplomások is leírtak olyan szituációkat, amelyekben környezetük idegenként kezelte őket. E történetek egy része munkahelyi viszonyokhoz kapcsolódott: a fogadó társadalom tagjainak irigységéről vagy a jövedvények miatti szo-

rongásáról szólt. Az erdélyi elbeszélők hajlamosak voltak e konfliktusok okaként saját rátermettségüket feltételezni: így nemcsak az áldozat szerepét kerülhették el, hanem megmagyarázták környezetük negatív („irigy”) reakcióit és igazolták előnyösebb pozíciójukat is. Az elutasítottság tapasztalata mellett megjelentek a pozitív előítéletek; az interjúalanyok beszámoltak olyan helyzetekről, amelyekben az Erdélyhez kapcsolt romantikus képzetek rájuk is kivetültek. Ahogy az egyik résztvevő mesélte: „ő nem belém szeretett, hanem egy erdélyi menyecskébe. És tudtam, hogy én nem vagyok egy erdélyi menyecske típus [...]. Nem vagyok pl. házias. [...] Hamis elképzelés. Hogy otthon főzök, s népdalokat énekelek közben.”¹²

Zakariás arról is beszámol, hogy az elkészített interjúk egyik fontos eleme volt az „etnikai sérelmi narratíva”, olyan események leírása, amelyeket az alanyok magyarságuk megtagadásaként éltek meg. Pulay

¹⁰ Zakariás 2008.

¹¹ Zakariás 2008: 145.

¹² Zakariás 2008: 152–153

kutatásának résztvevőjéhez hasonlóan a diplomás válaszadók is nagy jelentőséget tulajdonítottak a lerománózási helyzeteknek, de sokat emlegették az idegenrendészethez kapcsolódó bürokratikus buktatókat is (nehézményezvén, hogy nem magyar nemzeti-ségű bevándorlókhoz hasonló tortúrán kell átesniük). A 2004-es népszavazás sikertelensége egyfajta kollektív lerománózásként jelent meg a sérelmi narratívákban. Ezekben az erdélyi magyarok számára bántó szituációkban közös, hogy összemosódik az állampolgárság és az etnikum: míg a magyarországi közember vagy hivatalnok a politikai nemzet kategóriáit alkalmazza, a fogadó fél kultúrnemzeti identitására vonatkoztatja azokat. A sérelmekre adott egyik lehetséges válasz a magyarországi magyarságának becsmérlése vagy tagadása, akikhez képest a határon túliak válnak a nemzeti öntudat és kultúra letéteményeseivé. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy egyéni tényezők jelentős mértékben befolyásolták a résztvevők narratíváit: a sérelmek és elkülönülés hangsúlyozása jellemzőbb volt például azokra, akiknek társas kapcsolatai más migránsokra korlátozódtak.

*

Feischmidt Margit és Zakariás Ildikó közös átfogó tanulmánya¹³ 2010-ből az etnicitás és a migráció összefüggéseit tárgyalja. Az írás nemzetközi kontextusba helyezi az etnikai migrációt – tehát a nemzetállam (Magyarország) és a „diaszpóra” (a határon túl élő magyar anyanyelvűek összessége) közötti vándorlást –, és megvizsgálja azt is, mi a szerepe az etnicitásnak mint motiváló erőnek és hasznosítható tőkének a migráció során. A tanulmány utolsó része az etnicitás és az identitáspolitika migránsnarratívákban

való megjelenéséről szól, utalva többek között a fent tárgyalt két cikkre is.

Feischmidt és Zakariás korábbi kutatásokra hivatkozva kiemeli, hogy a magyar politika – bár a gyakorlatban nem egyértelmű a határon túlról érkezők iránt tanúsított segítő szándéka –, a szimbólumok szintjén határozottan az azonosságtudatot erősíti. A szerzők úgy látják, ez az ambivalencia a társadalom egészére is jellemző: bár működik a határon túliak idegenként való megjelölése, a velük való sorsközösség és szolidaritás mítikus története is megjelenik. Az előítéletek és elvárások e két ellenmondásos rendszerre akár etnocentrizmust, akár rejtőzködést, közömbösséget is kiválthat a migránsokból. Az így kialakult etnikai fundamentalizmus egyrészt leértékeli a magyarországiak „kiüresedett” nemzeti identitását, másrészt határozottan megkülönbözteti a nem magyar nemzeti-ségű, de hasonló státuszú bevándorlókat. (Amikor az idegenrendészeti eljárások során velük találkoznak, a magyar nemzeti-ségű migránsokban erősödhet a sértettség a pozitív megkülönböztetés hiánya miatt. Ezért Feischmidt és Zakariás e találkozásokat a migráció egyik legfontosabb eseményének tartja.) Ráadásul a „magyarul nem beszélő migránsokhoz hasonlóan [...] más kisebbségek is idegennek minősülnek, a migránsnarratívák etnikai fundamentalizmusa ilyen módon összekapcsolódik a magyar társadalmi közbeszédben jelenlévő xenofób és antiszemita retorikával.”¹⁴

*

A téma gazdag irodalmára támaszkodva nemrég én is végeztem egy kvalitatív minikutatást Magyarországon élő romániai magyarok részvételével. Céлом azt volt, hogy feltérképezzem, a korábban leírt trendekhez hasonló tapasztalatokkal bírnak-e, s ha igen, a kettős kisebbség élménye hogyan befolyásolja véleményüket a magyar társa-

¹³ Feischmidt–Zakariás 2010.

¹⁴ Feischmidt–Zakariás 2010: 167.

dalomról és benne a többi kisebbségről. Interjúalanyaim elbeszélései jelentős részben a megfeleltek a várakozásoknak: a megalázó idegenrendészeti eljárás, a lerománózás – hol tudatlanságból fakadónak, hol kirekesztőnek értelmezett – eseményei, a romániai élet összetettsége (a multikulturalizmustól a „másodrendű állampolgárságon” át a székelyföldi többségi lét tapasztalatáig) mind megjelentek bennük. Kisebbségi etnocentrizmusnak ugyanakkor nyomát sem találtam, sem a született magyarországiak, sem a magyarországi kisebbségek (cigányok vagy nem magyar bevándorlók), de még a romániai többség irányába sem.

A határon túli magyarok tapasztalatait és élményeit igen nehéz egy-egy terminussal leírni. Különösen igaz ez az erdélyiekre, akik nemcsak számukban tűnnek ki a többi határon túli közösség közül, hanem amiatt is, hogy a székelyföldi magyar tömbnek köszönhetően sokuknak egyszerre lehet kisebbségi és többségi tapasztalata. A Magyarországon élő határon túli migránsok megítélését vizsgáló statisztikákból kibontakozó kép azt mutatja, hogy bár jelentős a távolságtartás e csoporttól is, megítélésük jóval felülmúlja a nem magyar nemzetiségű bevándorlókat és a leginkább elutasított cigányokét. Az itt tárgyalt kvalitatív kutatások ugyan nem adnak reprezentatív információt, de segítenek megérteni az egyének komplex tapasztalatait, és az ezek által generált identitásokat, attitűdöket. Nyilvánvalóan kiderül belőlük, hogy a kisebbségi létben szocializálódott határon túli magyarok magyarországi elutasítástapasztalata még az őket szülőföldjükön ért megkülönböztetésnél is traumatikusabb lehet.

E kutatások ugyanakkor rávilágítanak a magyar társadalom képmutatására is. A romantikus nacionalista képzetek, amelyeket a társadalom a közbeszéd jobboldali formáinak vezetésével az erdélyi magyarokhoz

társít, csak addig védik meg e kisebbség tagjait, amíg megfelelnek az elvárásoknak: ideális esetben Erdélyben maradnak, és látványosan „autentikus” életmódot folytatnak. Amint Magyarországra jönnek, egyrészt potenciális – munkaerőpiaci – veszélyforrássá válnak, másrészt nyilvánvalóvá lesz, hogy nem mindig idomulnak az elvárt viselkedésmintákhoz (ld. erdélyi menyecske).

Mi több, a pozitív megítélés elvesztéséhez nem is muszáj Magyarorszáig jönniük: elég, ha az erdélyi visszautasítja a hozzá kapcsolt sztereotípiákat, vagy rákérdez a „székely hagyományok” érvényességére. Erre példa az a vita, amely Németh Zsoltnak a 2015-ös tusványosi szabadegyetemen elsütött poénját („az asszony nem ember”) kísértte. A megnyilvánulással kritikus kommentátorok egyike, a szintén erdélyi származású Pap Szilárd István így fogalmazott: „Sokan, sokszor kifogásoltuk már azt az arrogáns leereszkedést, amivel a magyar jobboldal a határon túli magyarokhoz, és ezen belül az erdélyiekhez, valamint a székelyekhez viszonyul. [...] A mostani incidens [az eddigieknél] jobban érzékelteti ezt a működési módot. »Lemegy« az egyszerű fideszes potentát pálinkát inni, mert ugye a székely = pálinka, aztán jóízűen elkezd hímsoviniszta vicceket mondani, mert itt lehet, mert a székely = elmaradott tahó, nem valami haladó értelmiségi, aztán meglepődik, ha egy újságíró visszakérdez (az asszony elvégre nem ember)”¹⁵.

A kettős kisebbségi státusz gyakran okozza az etnocentrizmus fokozódását, mely a különféle külső csoportok leértékelésével és az etnikai-nemzeti hovatartozás

¹⁵ Pap Szilárd István: A fideszesek „lementek” Erdélybe, oszt’ jól szétcsaptak a birtokon. *Kettős Mérvé*. 2015. július 23. http://kettosmerve.blog.hu/2015/07/23/a_fideszesek_lementek_erdelybe_oszt_jol_szetcsaptak_a_birtokon. Letöltve: 2016. március 12.

hangsúlyozásával, folytonos megerősítésével jár. Ugyanakkor írásomban arra is szerettem volna rávilágítani, hogy a társadalom által a határon túli vagy erdélyi magyar kategóriába helyezett egyének és kisközösségek – bár élettapasztalataik egy része hasonló – nem írhatók le esszencializáló, leegyszerűsítő fogalmakkal. Feladatuk nem az, hogy a többségi társadalom által rájuk aggatott, elvárt jellegzetességeket megjelenítsék, hogy őrizzék az autentikusnak feltételezett életmódot, akár szülőföldjükön, akár Magyarországon igyekeznek boldogulni. A magyarországi társadalom velük vállalt közösségét, szolidaritását mi sem mutatná jobban, mint ha megszűnnének az őket kollektíven látó és láttató – pozitív és negatív – sztereotípiák, amelyek rendszerint az idegennek tekintett, „más”-ként megjelölt embereket és közösségeket sújtják.

Gergely Ágnes
Zrínyi Miklóshoz

Mit csináljak Sziget várával én,
mit mond nekem Drégely vagy Eger?
A méltó zászlófelvonásra engem
nem hívnak el.

Mit csináljak ős Budavárral én,
jatangánt őrizzek vagy lakatot?
Mikor a kulcsot átvette a szultán,
nem voltam ott.

Mit csináljak Moháccsal én,
ahol üresen folyik a patak?
Álltam az osztrák haláltáborokban
néma zuhanrózsák alatt.

Mit csináljak azzal a mondattal én,
hogy „Ne bántsd a magyart”?
Akibe beleszerettem,
még mindig behalt.

Béres Tamás

A globalizáció mint ökumenikus felelősség*

„Akarsz róla beszélni?”

Néhai hírneves hegymászónk, Eröss Zsolt mesélte egy alkalommal szűkebb körben, hogy több évtizedes tapasztalatai alapján csaknem biztosan meg tudja mondani, miként viselkednek a nemzetek gyermekei, ha csúcshódítási kísérletük közben bajba jutott vagy szerencsétlenül járt emberrel találkoznak. A skála egyik szélét a japánok foglalják el, akik az egyébként kedvező időjárási viszonyok mellett általában nem teszik kockára céljaik elérését mások sorsának befolyásolásával. A skála átellenes pontján pedig az elbeszélő szerint a lengyelek és magyarok állnak, akik természetesnek veszik, hogy feladják céljaikat, ha segítségükre szoruló ember kerül az útjukba.

E megfigyelést abban az esetben, ha *nem* a hegymászóvilág ezoterikus belső viszonyairól szóló konkrét személyes tapasztalat lenne, a „political correctness” szempontjainak figyelembe vételével nyilvánvalóan nem volna célszerű hangsúlyozni. Legalábbis abban az esetben nem, ha ezt – vagy ehhez hasonló történeteket – erkölcsi esettanulmányként, vagy még kevésbé, ha példaadó tanításként kívánnánk felemlíteni. Európai mentalitásunkkal hozzászoktunk a jó és rossz értékek viszonylagos stabilitásához, és társadalmaink céltudatos építése közben gyakorlati szempontból veszélyesnek ítélünk mindenféle ellentétes, egalizá-

---

* Az írás megjelent: *Theológiai Szemle* 58 (2015): 153–156.

ló vagy relativizáló véleményt. Ha azonban a neves hegymászó történetének üzenetét a normatív etikai feladatmeghatározás és a ködös nemzeti karakterológiák határain túl keressük, akkor még a PC diktálta együttélési szabályokra való tekintettel is minden nehézség nélkül megállapíthatjuk, hogy a különböző népek gyermekei, neveltetésük okán, különféle előzetes értékalapozó szimbólumok: legendák, mítoszok, mesék és vallások szellemi utódai mind egyéni, mind társadalmi életük kialakítását illetően. Ezek jelentése, illetve jelentősége pedig nagyon eltérő morális elvárást fejezhet ki különféle kulturák összefüggésében.

Az a gondolat, hogy a hétköznapi használhatóság érdekében transzparensnek vélt kultúránk rendelkezhet a közösségileg értelmezett szokások és jelentések előtti gyökerekkel, megfelel jelenkori mindennapjaink tapasztalatának. Néhány évvel ezelőtt talán még alkalmas és megnyugtatóan statikus érzéseket keltő eljárás volt a társadalom stabilitásának legfőbb garanciájaként a vallástalan és szekuláris állam pár évszázados intézményére utalni, legalábbis Európában. Más földrészeken nyilvánvalóan más a helyzet. Észak-Amerika és Európa társadalomképeinek eltérő voltát többen is kimerítően leírták. Ezt nemrég Peter L. Berger könyvében¹ az európai politikai élet sajátos alakulásával magyarázta, míg itthon Heller Ágnes-től szoktuk hallani, hogy „Amerika naiv és vallásos, Európa hitetlen és cinikus”.

Amennyiben az európai társadalomfilozófusok vagy a szekuláris társadalom szakrális gyökereit kereső történészek mégsem akartak teljesen lemondani Európa szakrális gyökereinek nélkülözhetetlenségéről, akkor pl. a középkori szerzetesrendek gyakor-

latához vagy napóleoni példákhoz nyúltak vissza, amelyekben kimutathatták a szekuláris társadalom berendezkedésének egyházi-szakrális hátterét.² Egészében véve azonban Európa a legutóbbi időkig bízott a reformáció korában elkezdődött és a francia felvilágosodásban karakteressé vált szekuláris állam értéksemleges, így *vallásilag is semlegesnek* mutakozó berendezkedése rontásúzó szerepében. Ami pedig az Egyesült Államokat illeti: a Robert Bellah kezdeményezte civil religion-kutatás és széles körben ismert eredményei ellenére az állam technikai értelemben vett vallási elfogulatlansága itt is úgy ismert, mint a mindenkit megillető emberi alapjogok érvényesülésének biztosítója.

Az elmúlt években, hónapokban sokban megváltozott a helyzet. A közismerten belátó és tevékeny együttgondolkodásra képes német társadalom már nemcsak a berlini muszlim közösség létszámára büszke és a vallási-kulturális különbségekből adódó feszültségek iránti konstruktív kritikai szellemét nem tudja tovább elhelyezni a gazdasági fair-play nagyobb csomagjaiban, hanem a maga nyersségében megjelent a kulturális-társadalmi elutasítás tömegjelensége: a Die Freiheit antiiszlám párt. Egész Európa, de legalábbis Nyugat-Európa számára szimbolikussá vált a párizsi bulvárlap szerkesztősege ellen elkövetett merénylet, amely felbolygatta a Mohamed-képeket rajzoló dán karikaturista kiváltotta, épp megnyugodni készülő kedélyeket. Világossá vált, hogy a kényelmes európaiaknak fogalmuk sincs a *szekuláris állam tűzhelyében izzó vallási eredetű parázs erejéről*, és a mai napig nem rendelkezünk sem megnyugtatóan egységes magyarázattal, de még kevésbé közös cselekvési tervvel. Az IS vagy a Boko Haram etiópai szervezetének embertelen rémtetteiről szóló hírek nyomán Európa lakói humánus és olyan konszenzuális értékeken nyugvó érvek után kutatnak, amelyeket nemzetközi szervezetek rögzítenek, ezek lába alól azon-

¹ Berger, Peter, L.: *Dialogue Between Religious Traditions in an Age of Relativity*. Mohr Siebeck, 2011.

² Mezei Balázs: Vallás a mai világban. In Mezei Balázs: *Egredvégi számmetés*. Máriabesnyő-Gödöllő, Attaktor, 2005.

ban mindegyre kihúzza a talajt az az egyszerű tény, hogy itt és most nem a megszokott európai értékdefiníciókkal megmagyarázható folyamatok zajlanak. Az olyan, európai értelemben konszenzuálisan jól használható kifejezések, mint embertelenség, istentelenség vagy szörnyű rémtettek, a másik oldal vallási-kulturális szótárában olyan szavaknak felelnek meg, mint dicsőség, kötelesség, szent cselekedet vagy jutalom.

Az iszlamista állam főként Szíriában és Irakban véghez vitt elszánt és magamutogató eurokonform kommunikációs eszközökkel felépített tisztogatásai következtében olyan, egyelőre beláthatatlan mértékű és következményekkel járó *népvándorlás* kezdődött meg, amelynek eszkalációja a gazdag államok gazdasági és ideológiai viszonyain túl éppen a Föld globális arculatát rajzolja át. Az új világhelyzet küszöbén Európa 2015 nyarán még oly mértékben tanácstalan, hogy a vallásháborútól való félelmét

és a vallásháború elől menekülő embereket érintő intézkedéseinek elvi alapját nem minden esetben tudja megkülönböztetni egymástól. A tiszta elvi megkülönböztetés képességének pedig mind társadalom-, mind geopolitikai szempontból pótolhatatlan stratégiai szerepe lehet az új helyzet elemeinek szétválasztásában.

Válaszkísérletek

Az Európa jövőjéért aggódó egyének és közösségek köreiből, valamint a felelősséget érző és viselő vallási szervezetekben és nemzetközi testületekben az iszlamizmus érezhető hatására adott lehetséges válaszok iránti tapogatózás három, *en gros* jellemző iránya közül az egyik vallási (1), a másik vallásellenes (2), a harmadik vallásilag közömbös (3) irányban történik.

1) A vallási reflexiók egyik jellemző iránya a részben az európai szellem gyökereit alkotó zsidó-keresztény hagyományban keresi a *szembefordulás* vallásilag elég erős alapját.

a) Az egyik gyakori jelenség e téren azoknak az ösztönös vallási válaszoknak a megjelenése, amelyek különféle okok miatt sokszor még a publikus artikuláció szintjét sem érik el. Az új jelenségek megközelítésének mindig kéznél levő naív útja a kereszténység számára kezdettől az egyszerű, népi vallásos morál alkalmazása volt, amely nem egy történelmi alkalommal még abban az uralkodó rétegeknek az esetben is jogalapot szolgáltatott céljaik eléréséhez, ha teológiai igényű érveléssel történetesen nem vagy alig volt követhető (pl. boszorkányperek, szakrális jogokra alapozott területi igények, települési vagy „nemzeti” pogromok). Tekintettel arra, hogy az Európába gyülekező muszlim bevándorlók hitvilága általában végletesen egyszerű formákban válik ismertté, és az igényes muszlim teológia létéről csak homályos ismeretek élnek – még a vallásos emberek között is – sokakban, ezek az *egyszerű*

rű vallási formák felkeltik a keresztény örökség mélyén szunnyadó, hozzájuk mérhetően egyszerű morális válaszok alkalmazásának igényét. Egyszerű vagy összetettebb formákban ilyen esetekben kerül sor arra, hogy a másik vallást vagy kultúrát mindenféle megelőző értelmezés vagy kiegészítő megjegyzés nélkül a maga teljességében saját morális normáival és szabályaival szembeesítse a kereszténység. Ilyen eszköznek bizonyul olykor a pokolbéli büntetésekkel való fenyegetés, amely alkalmazóik számára rendkívül erősnek, bár legtöbbször nyilvánvalóan hatástalannak tűnhet sok olyan esetben, amikor hitetlen emberek vagy intézmények ellen szól. Ebben az esetben azonban egyértelmű, hogy itt két, ellentétes szimbólumkészletet használó vallás áll szemben egymással, amelyben az eltérő szimbólumvilághoz való ragaszkodás még a vallásilag értett jó- és rosszkívánóságokat is érthetlenné teszi. A „keresztény pokollal” való fenyegetés ezen túl még az erre vonatkozó zsidó és keresztény felfogások különbsége miatt is problémás.

b) Szociáletikai értelemben kimunkált teológiai eszközként a *munkáról* mint minden ember Istentől rendelt feladatáról esik említés, egyszersmind a társadalmi beilleszkedés békés és gazdaságilag is kifizetődő, legitím útjáról. A társadalmi konszolidáció érdekében latba vetett teológiai fellépésnek ebben az esetben, teológiai értelemben, valószínűleg nem is beszélhetünk valóságos szembenállásról, csupán egy teológiai eszköznek az európai munkanélküliségi ráta és az európai társadalmak növekvő ellenérzése ismeretére épülő tudatos alkalmazásáról.

c) A vallási útkeresés nyitott és perspektivikus iránya az, amely a keresztény vallás erejét az aktív befogadás és szükség szerinti megbocsátás krisztusi elvével igyekszik megmutatni. Bár *a hit közvetlenségében ez az egyetlen lehetséges perspektíva*, erre nézve azonban nem rendelkezhetünk pragmatikusan

alkalmazható módszerekkel, azaz eredményes közös stratégiával sem. Ez a primér vallási irányultság olyan szorosan hit jellegű, hogy az ezzel együtt járó áldozat (kudarcc, veszteség, elbukás) lehetősége is e választás konstitutív eleme.

2) A másik, jellemzően sokak által vallott felfogás a radikális vallásellenesség talaján fogalmazódik meg, naivan és utópikus módon azt feltételezve, hogy ha nem volnának vallások, az emberi természet is jobb lenne. Bármely közel-keleti vallásra vetett futó pillantás is elég ahhoz, hogy világossá váljon: az emberi természet és a benne rejlő bűn terén a vallások jóval kifinomultabb értelmezési és kifejezőkészséggel rendelkeznek a szekularitás eszközeinél. Ezért – ha már a vallást és kulturális formáit betiltani nem lehet – érdemes legalább a diagnózis erejéig számbavenni a vallási eszközök nyújtotta lehetőségeket. Erre szokás szerint a vallásközi párbeszédokban kerülhet sor, így a jelenlegi helyzetben is az eddi-

gi párbeszéd eredményei és hatékonysága kerül mérlegre. Az ezzel kapcsolatos megítélések eltérőek. Azok között a keresztény szerzők között, akik az iszlám többségi befolyás alatt élő területeken szereztek élettapasztalatot, gyakori vélemény az iszlámmal való párbeszéd kontraproduktivitása (vö. Henri Boulad SJ írásai).

3) A harmadikként említett, vallásilag közömbös megközelítéseket ugyanilyen jogosan nevezhetjük peszeudovallásinak is, ezalatt elsősorban az átmeneti társadalmi helyzet tudásszociológiai feldolgozását vagy egyfajta megújuló szekularizációs elméletet értve.

Az elmúlt hónapokban bekövetkező változások egyre erősítik azt a meggyőződést, hogy a szekuláris állam eddigi modelljei helyett *vagy olyan nem szekuláris* szemléletre van szükség, amely a vallási alapok feltárásával és közelítésével elköteleződik a vallások társadalmi valóságának azonos térben történő együttélése mellett, *vagy olyan szekuláris* szemléletre, amely a vallási különbségeken felépülő kultúrák békés egymásmellettsége érdekében az eddiginél türelmesebben és hatékonyabban tekint el a vallási különbözőségektől a társadalom rendjének és prosperitásának biztosítása érdekében. Ez az alternatíva ismét felveti a társadalmaink vallási eredetével, illetve tartalmával kapcsolatos kérdéseket.

Kultúrák együttélése

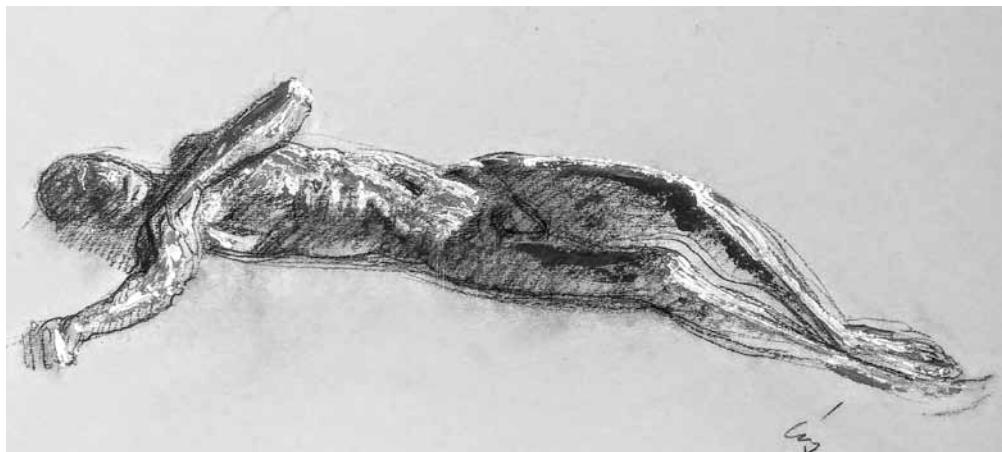
A kultúrák és civilizációk megértésére tett kísérletek 20. századi történetében ezt a vonalat a szimbolikus univerzum felfogásában, illetve a szimbolikus antropológia iskoláiban találjuk meg (Alfred Schütz és tanítványai). A felfogás képviselői szerint az egymástól térben és időben szétváló kultúrák nem egyszerűen különféle vallásokon alapulnak, hanem olyan, lényegében kileltározhatatlan szimbólumkészleten, amely-

nek csupán egyik viszonylag késői fázisa a tudatos vallásosság. A szimbolikus univerzum nem különül el a kultúra egyéb formáitól, hanem úgy jelenti alapját, hogy az alap és a ráépülő formák összességének határai átjárhatóak. A kettő határán történő szimbólum-, illetve értékmozgást nevezi Włodzimierz Pawluczuk *kulturális transzformációnak*. Spengler vagy Toynbee hagyományos felfogásával szemben, amely minden egyes civilizációt a „tér és idő kimunkálta történelmi jelenségnek” tart, a szerző emlékeztet Ferdinand Braudel, Norbert Elias és mások felfogására, akik a társadalmi és egzisztenciális szerveződés olyan sajátlagos mintájaként definiálják a civilizációt, amely különféle helyeken és korszakokban aktualizálódhat³. A szintén e felfogást képviselő Koneczny a zsidó civilizációt emeli ki erre példaként, mely „az egész világban elterjedt anélkül, hogy tekintettel volna a természeti, etnikai vagy politikai határokra”.⁴ Más mértékben és eltérő történelmi területeken ugyanez nyilvánvalóan elmondható másik két világvallás, a kereszténység és az iszlám jelenlétéről is a nemzetközi világban. A keresztények számukhoz képest felülreprezentált társadalmi jelentősége Irakban vagy az iszlám jelenléte a középkori Európában részleteiben ehhez hasonló képet mutat, még ha ezek a képek a nemzet, vallás és civilizáció kapcsolatára vonatkozó különbségek miatt jelenleg történetibbnek, átmenetibbnek vagy távolibbnak tűnnek is térben és időben.

A szimbolikus univerzum és a társadalmi intézmények közötti éles határvonalra vonatkozó hagyományosabb felfogás és a kulturális transzformáció elve ugyan ellentétesen látszik, de a hétköznapi realitásnak az felel meg, ha mindkettőben egyszerre pró-

³ Pawluczuk, Włodzimierz: A civilizációs határ fogalma. *Hitel*, 2010/08.

⁴ Uo. 89.

bálunk tájékozódni. Ezzel közelebb kerülhetünk a migráció mindenkori és alapvető kérdéséhez: a kultúrák találkozásának a határvonalán keletkező, folyamatosan értelmezésre szoruló jelenségek világának üzenetéhez is. Amíg ugyanis a kultúrák találkozásának utóbbi időkben tárgyalt eseteiben statikus tömbökben élő kultúrákat feltételeztünk – amely állapot történelmi tapasztalataink szerint, tegyük hozzá, szükségszerűen átmeneti: akár egy kultúra kiterjedésére gondolunk pl. hódítások vagy kulturális expanzió által, akár viszonylagos jelentéktelenségben való elsüllyedésére –, addig a *migráció* szó használatával ugyanennek a kérdésnek a hordozóeszközére tesszük a hangsúlyt. *Hordozóeszközök* ismereteink szerint mindig is léteztek, és alapvetően az emberek voltak azok. A kérdés ellentmondásosságát a mai globális társadalmak keretei között leginkább az jelenti, hogy miután megszokássá vált, hogy az emberi tevékenység minden egyes terméke elég mobilisnak bizonyulhat ahhoz, hogy a kultúrák határait gyakorlatilag értelmezhetetlen kérdéssé fokozza le szabad terjedése felől nézve, a természeti tárgyak és épített környezet műtárgyai után rögtön az ember a közvetkező olyan kultúrahordozó elem, amelynek szabad terjedéséről, mozgásáról csak

feltételesen beszélhetünk. Míg a tárgyi, illetve szellemi világ termékeit – amelyek ugyan nem kérnek rögtön enni, de hosszabb távon gyökeres változásokat okozhatnak az emberek mentalitásában – az egyes (nyugati) országok gyakorlatilag korlátlanul engedik be határaikon belülré, a kultúra élő hordozóit, akik hosszú távon konstruktív társai lehetnek egy ország lakosságának, jóval problematikusabb és bürokratikusabb körülmények között, ha egyáltalán. A gazdag északi országok gazdasági dominanciájuk további növelését érik el a kényelmes élet szolgáltatásában álló szellemi és tárgyi eszközök importjának problémamentesítésével, ugyanakkor a felhasználók távoltartásával. Ennek az eljárásnak a kétszínűsége több tucat esetben igazolódott az elmúlt évtizedekben. Elég, ha egyszerűen megfordítjuk a kérdést, és a gazdag ipari társadalmakon kívül eső világ gazdasági függésére gondolunk. Északnyugati kultúrából származó embernek be sem kell tennie a lábát a „távoli” földrészre ahhoz, hogy onnan származó előnyökben részesüljön. Elég, ha a tömeges és titkos gyógyszerkísérletekre vagy a szemétxportra utalunk. Csak rosszhiszemű értelmezése létezik az exportőr országok részéről a transzkontinentális szeméttüzletnek. Az itt használt tárgyi kultúra levedlett és elhasz-

nált darabjai ugyanis, a szállítmányokra ragasztott „nyersanyag-adomány” címke ellenére, különös módon tovább örökítik a velük kapcsolatos mentalitást is. Példaként említhető a használt autógumikra épülő, több afrikai országban létező másodlagos kereskedelem. Az autógumikból készített afrikai papucsok árát még itt is jelentősen befolyásolja a „brand-kultúra”: pl. a Good Year-papucs jóval drágább a kevésbé ismert gumigyártó vállalatok abroncsainak romjaitól készült lábbeliktől.

A kultúrák együttélésére vonatkozóan figyelembe kell vennünk a kapcsolatok tartalmi mélységére vonatkozó kutatások megállapítását. A néhány évtizede még megszokott terminológia megkülönböztette egymástól a globalizáció és mondializáció jelenségét, az elsőt a mindenható gazdasági szempont közös nevezővé való kijelölése, a második szót egy ennél sokkal ártatlanabb, kulturálisan leíró értelemben vett, egységsülési folyamatra való utalást jellemezte. A mondializáció azóta használaton kívüli, gyakorlatilag ismeretlen fogalomná vált. A kultúrák és civilizációk térbeli-földrajzi helyzete másodlagos szerepet játszik. A társadalomfilozófus Zygmunt Bauman posztgeografikus állapotnak nevezi a világ jelenlegi szellemi helyzetét, tartalommal töltve meg így az üres posztmodern kifejezést.⁵ A világban a kultúrák számára nem létezik más lehetőség, mint multikulturális, interkulturális vagy *cross*-kulturális kapcsolatban állni egy-

mással.⁶ Emiatt felértékelődnek az emberi együttélés minőségét mindig is meghatározó antropológiai, szociológiai szempontok, amelyek érvényességét a hatalomgyakorlás érdekében felhasznált ezernyi ideológia sem tudja végérvényesen kioltani.

Samuel Huntington „Kultúrák összecsapása” című könyvét számos kritika éri, és sok szempontból jogosan. Huntington jóslata szerint a hidegháború évei után a kultúrák közti háborúra kell felkészülni, amely – ha lesz ilyen – nagy eséllyel a harmadik világháború okává lesz. Szerinte „az emberek a hitükért harcolnak és halnak meg, de közben a kultúrájukkal azonosítják azt. Ez tartja őket össze, jobban, mint valaha”. A jövő háborújának frontvonala a kultúrák határvonalán húzódik majd. *Kulturális logikák*-nak nevezte Jonathan Friedmann⁷ azokat az utakat, amelyeket a kultúrák azzal a céllal választanak, hogy a globalizáció kérdéseire választ találjanak. Felismerése szerint a globalitás kihívásainak legelterjedtebb formái, amellyel lokális válasz adható az e szintet meghaladó kérdésekre: a *fundamentalizmus*, az *etnifikáció* és a *tradicionalizmus*. Huntington felfogását ebben a sorban leginkább *kulturalizmusnak* nevezhetjük, a vele szemben haladó, súlyát könnyítő hatást pedig transzkulturalitásnak. Huntington felfogása e ponton abban a pillanatban válik értelmezhetetlenné és Friedmanné statikussá, amikor a tér és idő adott egységében megjelenik az interkulturális. A migráció jelenlegi felgyorsulása nem egyszerűen a közel-keleti multikulturalitás problémáinak jelenségére utal, hanem területileg diszlokáltan, Európában, felgyorsítja az interkulturális folyamatát, és olyan maradandó kulturális módosulások kialakulásának katalizátorává válhat, amelyek a kultúrák határainak látszólagos feloldhatatlanságát az emberi együttélés antropológiai, illetve mikrokulturális szempontjaival lesznek képesek enyhíteni. Ebben a folyamatban döntő jelentősége van a világ

⁵ Bauman, Zygmunt: *Culture in a Liquid Modern World*. Cambridge, 2011.

⁶ Radtke, Frank-Olaf: Az idegenség konstrukciója a multikulturalizmus diskurzusában. Fordította Szijártó Zsolt. In Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest, Osiris, Láthatatlan Kollégium, 1997. URL: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/multikulturalizmus/index.htm Letöltve: 2015 június 10.

⁷ Friedmann, Jonathan: *Cultural Identity and Global Process*. London, 1994.

kulturális állapota lehetőségeiről szóló távlati „nagyobb kép” közös kialakításának. Az *oikoumené* kifejezéssel a hellenizmus a lakott földet illette, amely még a világhatalmi identitású nagybirodalmi felfogások előtt, az emberek együttélésének tényére, illetve szokásainak elfogadására utalt. Az ökumené szót ma is használó egyházi felfogás ezért a világ mai állapotának valóságos ismeretében olyan *alternatív globalizációs* folyamat jelzőjévé válhat, amely nem feledkezik el az emberek Isten előtti végső és meghatározó azonos méltóságáról.⁸ A világ békességének és az interkulturalitás jövőjének reményében mindenekelőtt olyan közös, külső normákra van szükség, amelyek minden ember számára – mintegy teremtettségéből adódóan – elfogadhatóak.

Észszerű etika

A kereszténység azonban mind a mai napig adós egy egységesen a távlatokra is tekintő etikai normával, amellyel meghatározó szereplőként léphetne fel e folyamat elősegítésében. A teológiai etikák sokszor megfigyelhető módon belső teológiai szempontokból indulnak ki, és ezzel akarva-akaratlan saját vallási felfogásuk mitikus elemévé teszik a közös felelősség kérdését, amelynek egyébként minden kultúrában élő ember számára nyitottnak kellene maradnia. Ezzel a szemponttal kiesik a jézusi arany szabály globális alkalmazásának lehetősége, amelyet több kultúra számára nehezen értelmezhetővé tesz a benne megfogalmazódó egyéni identitás mint cselekvési alap. A vallási hagyományok jelentős része épp kollektivitása mi-

att tűnik rendkívül erősnek, és a bennük élő kollektív tudat igénye messze felülírhatja az emberek közti rendezett, kölcsönösen elismerő egyéni igényt. Emellett az igazságnak tartozunk annak kimondásával, hogy az arany szabály következetes megvalósítása még a keresztény életfelfogások többsége számára is csaknem követhetetlenül nagy személyes morális kihívások elé állítja az embert. Rendkívül perspektivikus és meggondolandó a jezsuita Peter Knauer gondolatmenete arról, hogy a közös etika a vallások számára is csupán a józan észre építhető fel.⁹ A szerző Luther Nagykátéban szereplő Tízparancsolat-magyarázatából ki-

indulva mutatja ki, hogy „a keresztény hit nem megalapozza, hanem előfeltételezi az alapvető etikai maximát. De azáltal, hogy megszabadítja az embert az önmaga iránt érzett szorongástól, képessé akarja tenni arra, hogy ellenállásba ütközve is megfeleljen az etikai felelősségnek.”¹⁰

A világ a 21. századra az emberi gondolkodás korábbi értelmező képességét meghaladóan bonyolult lett. Mivel azonban ehhez igazodóan összetett válaszok egyáltalán nem léteznek, vagy legalábbis nem felelnek meg az ember tipikus gondolkodásmódjának, kizárólag átlátható egységekben kísérlelhető meg a válaszadás. Ebben van (lenne?) jelentősége az ökumenikus kapcsolatoknak mint terhelhető szellemi-etikai bázisnak.

⁸ Gömböcz Elvira (szerk.): *Alternatív globalizáció a népekért és a Földért*. Budapest, Luther Kiadó–Védegyelet, 2008.

⁹ Knauer, Peter: Etika, vallás és józan ész. *Mérleg*, 49 (2013): 116–120.

¹⁰ Uo. 120.

Csányi Vilmos

Idegenek

Felerősödtek a médiában az idegenekkel foglalkozó hírek, elemzések. Érdeemes az emberi viselkedéssel kapcsolatos néhány ismeretet szemügyre vennünk, hogy eligazodjunk.

Mennyire agresszív az ember biológiai szempontból? Mi a kapcsolat az emberi és az állati agresszió között?

A közhiedelem általában az, hogy az ember agresszív vadállat, és ezt a hiedelmet jórészt az agresszió gyakori médiaszereplése alapozta meg. Harcoló katonák, tömegverekedés jelenetei, rablók, gyilkosok vagy a róluk szóló beszámolók azt az érzetet keltik az emberben, hogy állandó veszélyben van, bármelyik pillanatban áldozata lehet valamilyen agresszív aktusnak.

Tudományos szemmel nézve azonban az ember az egyik legjámborabb, legbékésebb lakója ennek a bolygónak. Az etológusok azt tartják, hogy egy ismeretlen állatfaj vizsgálata esetén kb. 2000 óra megfigyelési idő szükséges ahhoz, hogy a megfigyelt faj valamennyi lényeges viselkedési mintázatát néhányszor észlelhessük, feltételezve az évszakokra is tekintettel lévő, nagyjából egyenletes megfigyelési eloszlást. Egy igazán agresszív állatfajnál ilyen hosszú megfigyelési idő alatt sok száz agresszív összecsapást lehet megfigyelni.

Az embernél?

Nos, én magam, a saját szememmel – és ez nagyon fontos, hiszen az előfordulási gyakoriságba a televízióban vagy a moziban látott képek nem számítanak bele –, két valóban agresszióknak tekinthető eseményt láttam az elmúlt 67 év alatt. Mindkettőt gyermekkoromban. Az egyik az ostrom alatt történt. Orosz katonák gépfegyveres csoportja lelőtt egy német repülőt, amely lángholva zuhant le, és a katonák örömtáncot

lejtettek. A másik egy lopás volt a Bosnyák téren: a tolvaj kitépte egy hölgy kezéből a kékításkát, és elszaladt vele, de többen utána eredtek, elkapták és leteperték. Gyakran meg szoktam kérdezni a hallgatóimat, hogy ők mennyi agressziós cselekmény közvetlen részesei voltak. Általában az derül ki, hogy vagy egynek sem, vagy csak egy-kettőnek.

Honnan akkor a hiedelem?

A magyarázat egyszerű. Az ember rendkívül érzékeny az agresszióra. Éppen azért kevésbé agresszív, mert mindenre felfigyel, ami agresszióval kapcsolatos, és ha az események közvetlen szemlélője, akkor gyakran még az agresszió lecsillapításában, elhárításában is hajlandó szerepet játszani. Az evolúció során a fejlett, zárt, együttműködő csoportokban történő életnek, amely az emberré válás előfeltétele volt, nagyon békésnek kellett lennie, különben a csoport nem maradt volna együtt, nem alakultak volna ki a csoportélethez, együttműködéshez szükséges körülmények. A csimpánzrokonoknál a felnőttek hozzánk képest rendkívül agresszívek, és minden közös tevékenységükben érvényesítik a rangsorbeli pozíció biztosította előnyöket. Ha ez nem megy automatikusan, akkor szinte azonnal támadnak. Egy-egy csimpánzt némi türelemmel nagyon sok apró fogásra meg lehet tanítani. Például arra, hogy gallyakat szedjen, rakást csináljon, és azt gyufa segítségével gyújtsa meg. Ugyanakkor roppant nehéz, majdnem lehetetlen feladat volna elérni, hogy tíz felnőtt csimpánz együtt, mindenki tevékeny részvételével oldja meg a feladatot. Ha külön-külön jól tudnák is, együtt azonnal összeverekednének azon, hogy kié legyen a száraz ág, vagy kinek a kezébe kerüljön a gyufa. Az embernek faji sajátága a csökkent agressziós hajlam és a csoporttársaival való együttműködési készség.

Bizonyára sok olvasó csóválja most a fejét, és sorolja magában azokat az apró össze-

koccanásokat, „anyázásokat”, a politikusok pocskondiázó aktusait, amelyekben ugyan nem folyik vér, és nem csattannak pofonok, de valahogyan mégis kellemetlenül agresszív jellegük van. Erre az a humánetológus válasza, hogy az „anyázás”, amely ritualizált agressziónak tekinthető, éppen annak bizonyítéka, hogy nem a közvetlen, nyers fizikai erőt használó agresszióhoz nyúl az ember, ha ennek szükségét érzi, hanem a szelídebb, ritualizált formákhoz. És tanúskodik arról is – és ez nagyon fontos –, hogy ezek az agressziós cselekmények általában nem valakinek a testi épsége vagy javainak védelme érdekében történnek, hanem rendszert valamilyen csoportkonfliktus jellemzői.

Mert ugyan az ember igen jámbor tagja az állatvilágnak, ami az egyéni, biológiai agressziót illeti, de megtartotta a csimpánzokra is jellemző magas agresszivitási szintet a csoportok közötti konfliktusokban.

A fejlett szociális életet élő állatfajok között számos hasonló van, a csimpánz is ilyen például. Persze az ember sok egészen különleges tulajdonságot fejlesztett ki az evolúció során, amely ezt a különleges csoportagressziót jellemzi. Az állatoknál a csoportoknak nincsen egyedi identitása. Az állatok arról ismerik meg a csoportjaikat, hogy pontosan azonosítják azok tagjait. Az embernél a csoportokról való gondolkodás egészen más, magasabb szintre emelkedett. Mi a csoportokat mint elkülöníthető, egyedi létezőket fogjuk fel, többé-kevésbé függetlenül a csoport éppen meglévő tagjaitól. Ez a faji különlegességünk sokféle modern társadalmi jelenség magyarázatát szolgáltatja.

Az ember igazi csoportlény, folytonosan keresi saját csoportjait, és mindig nagy figyelmet fordít arra, hogy más emberek milyen csoportokhoz tartoznak, olyanokhoz-e, mint ő, vagy másokhoz. Arra is hajlamosak vagyunk, hogy a csoportunkba tartozó emberekkel barátságosak, esetle-

ges kellemetlen személyi tulajdonságaikkal szemben elnézőek legyünk, míg az „idegen” csoportokra könnyen megharagszunk, és azok tagjait kritikus szemmel vizsgáljuk, esetleges negatív tulajdonságaikat azonnal az egész csoportjuk jellemző tulajdonságának tekintjük. Ugyancsak jellegzetesek a kialakuló csoportok közötti gyakori konfliktusok, amelyek ugyan sokszor szintén a ritualizált agresszióig mennek el, de például láthatjuk annak is, amikor bizony a csoportok konfliktusa véres harccá, társadalmi szinten valódi háborúvá fejlődik.

Az üzleti élet, a politikai élet, a nemzetközi kapcsolatok sok-sok példát szolgáltatnak arra, hogy amikor számos ember él egymás mellett, ez az ősi csoportosztón miként alakítja ki az egymástól elkülönülő, majd egymás ellen forduló csoportosulásokat. A legfontosabbak azok a jegyek, amelynek alapján meghatározzuk, majd felismerjük, hogy ki-ki hová tartozik. Néha elég egy-egy szó vagy néhány mondatos vélemény valakitől, hogy azonnal „felismerjük”: ő egy szélsőjobboldali, ő egy liberális vagy éppen bolsevista, és a felismerést azonnal elzárkózás és negatív viszonyulás követi. Persze a másik is állandóan vizsgálódik, ő is besorol minket valahová, és ha a besorolás alapján az ellenkező oldalra kerülünk, vége a jó viszonyoknak. Ha ezután mégis összekényszerülünk az „ellenséggel” valamilyen közös tevékenységbe, sokszor kiderül, hogy tulajdonképpen egészen rendes ember, csak éppen egy-két dolgról különbözik a véleménye a mienktől.

Ezt a „csoportozódást” nem lehet megszüntetni, de a konfliktusok csökkentése érdekében a korai nevelés során igen sokat tehet a család, az iskola, később pedig azok a vezető egyéniségek, akikre odafigyel a társadalom. Az lenne a jó, ha mindenki tudná, hogy ilyen biológiai hajlamai vannak, és közreműködne ezek féken tartásában. Nem túl-

ságosan nehéz belátni, hogy kialakultak olyan nagyobb csoportok, amelyeknek mindannyian a tagjai vagyunk, és odatartozásunk erkölcsi, kulturális kötelezettségekkel jár. Például mindannyian emberek vagyunk, és az emberekre az is jellemző, hogy segítenek egymásnak, befogadnak másokat, igyekeznek közösen megoldani problémáikat.

Sokkal bonyolultabb a helyzet, ha nagy létszámú társadalmak között jelenik meg a mi-ők felosztás, mert a társadalmak közötti kulturális különbségek jelentősen megnehezítik az emberséges megoldásokat. A kultúrák lassan változó, nagyon összetett rendszerek, a bennük élő emberek mindennapi tevékenységei, hiedelmei, eszközei, szokásai, elvárásai, használati tárgyai képezik a kultúrák alapelemeit, és az elemek közötti funkcionális kapcsolat teszi lehetővé a zavartalan működést. Ha hirtelen más kultúrához tartozó nagy létszámú ember jelenik meg, megindul ugyan az eltérések összehangolása, de ez lassú többgenerációs folyamat. Csak példaként: minden kultúra fontos jellemzője, hogy milyen a férfiak és a nők viszonya egymáshoz. Mo-

dern kultúrákban az egyenértékűsége töreksenek, konzervatívabb kultúrákban a nőket a férfiak alárendeltjeinek tekintik, és ez nemcsak a családban, hanem a társadalom bármilyen megnyilvánulásában érvényesül. Ha tehát modern és konzervatív kultúrák keverednek, azonnali ütközőpont a női egyenértékűség kérdése. Szándékosan nem egyenjogúságot említek, mert azt könnyű kimondani, de a szükséges és elfogadott egyenértékűséget nagyon nehéz megteremteni.

Ma még csak a háborús helyzet miatt kialakuló menekülthullámokkal kell káprázni, de a klímaváltozás miatt a sivatagosodás, a tenger vízszintjének emelkedése rövidesen százmilliókat kényszerít majd „migrációra” pusztán életük megmentése érdekében. Ötven éven belül ezek lesznek a 8-9 milliárdos emberiség legnagyobb erőpróbaté. Hol kell a kötelező felebaráti szeretetet kiegészíteni okos szervezéssel? Hogyan lehet megelőzni a várható kulturális konfliktusokat? Senki nem tudja ezekre a konkrét megoldást, de az emberi természet ismeretében állíthatjuk, hogy lehet ilyen válaszokat találni.

Somogyvári Zoltán

Magyarországi menekültsors 2015-ben

2015 a menekültek éve volt. 177 ezer külföldit regisztráltak menedékkérőként hazánkban. Összesen 300 ezer ember vonult át Magyarországon, tehát a többieket, akik nem kértek menedéket, regisztrálás nélkül, a kormány aktív segítségével vonatoztatták és buszoztatták a magyar hatóságok a déli határtól az osztrák-magyar határhoz. A 177 ezer menedékkérő közel 70 százaléka Szíriából, Afganisztánból és Irakból, tehát a világ legveszélyesebb országaiból érkezett hozzánk. Nem önként és nem azért hagyták el hazájukat, hogy itt több pénzt tudjanak keresni. A magyar kormány előbb megtagadta tőlük az elemi segítséget, megtette őket bűnbaknak, majd mindent elkövetett azért, hogy megakadályozza az országba való belépésüket, valamint hogy élhessenek a minden embert megillető joggal, és menedékjogért folyamodhassanak.

A menedékkérők száma azonban nem 2015-ben kezdett el növekedni. A számok tükrében 2012 volt az utolsó hagyományos év, ekkor Magyarországon kb. kétezer ember kért menedéket, 2013-ban azonban már mintegy 19 ezer ember, ami a korábbi szám kilencszerese, 2014-ben pedig kb. 42 ezren, ez a két évvel korábbinak több mint húszszorososa.

Az emelkedés okai sokrétűek, de alapvetően azért következett be, mert a legveszélyesebb országok még veszélyesebbé lettek. A szíriai polgárháború ugyan 2011 márciusában kezdődött, de Szíria egyes részein – például Aleppóban – 2012-ben még magyar állampolgárok is jártak egyetemre.

2012-től azonban a konfliktus kiterjedt az egész országra, majd 2014-ben az Iszlám Állam nevű terrorszervezet is megjelent Szíriában. A 2015. januári párizsi terrortámadás után a nyugati államok is elkezdtek bombázni Szíriában, 2015 második felében pedig Oroszország is azt gondolta, hogy a szíriai diktátor, Bassár el-Aszad oldalán beszáll a háborúba, és bombázni fogja az Iszlám Államot. A nagyhatalmak bombázásai következtében azonban sok civil is meghalt, az emberek ezért még nagyobb számban menekülnek azóta is Szíriából. Voltak bátor emberek Nyugaton, akik előre látták, hogy a bombázásokkal csak még több ártatlan embert fognak megölni. Így néhány angol veterán, akiket kitüntettek korábbi katonai szolgálatukért, most is hős maradt: a brit miniszterelnök rezidenciája előtt tüntetőleg a földre dobták medáljaikat, tiltakozva saját országuk támadásai ellen, amelyekről ők tudják a legjobban, hogy ártatlan emberek halálához fog vezetni.

Magyarország kormánya is beszállt a harcba, 2015 őszétől 150 katonát küldött Irakba, ahonnan „cserébe” sokan elmenekülnek. Elsősorban civilek, akiket évek óta a különböző síta pártok és milíciák állandó fenyegetése vesz körül, és akik különösen is veszélyben élnek 2014 júniusa óta, amikor az Iszlám Állam kikiáltotta a világméretű kalifátust, amellyel a világ összes muszlimja felett autoritást követel magának.

A szíriai háború előtt évekig Afganisztán volt az az ország, ahonnan a legtöbben menekültek el, de béke most sincs, sőt romlott a biztonsági helyzet. Ráadásul az Egyesült Államok fokozatosan kivonta a katonáit, magukra hagyva az afgán seregeket, amelyeknek egyre nehezebb dolguk van a tálibokkal és most már az Iszlám Állam terroristáival szemben is.

Magyarországra és Európába azonban Ázsia és Afrika más életveszélyes országaiból is sokan menekülnek: Jemenből, Szomá-

liából, Eritreából és Szudánból is. De ahol látszólag béke van, ott is sokszor diktátorok uralkodnak, és a szabadságszerető emberek onnan is menekülnek: így Iránból, Orországból és újabban sokan Kubából is.

A kormány nyilvánvalóan tisztában volt a fenti konfliktusokkal, jöllehet a magyar kormányokra sokszor jellemző befelé fordulás következtében nem kezdte el jelentősen fejleszteni a menedékkérők befogadásának rendszerét. Ez a világpolitikai helyzet találkozott szerencsétlen módon a kormányzó párt népszerűségének csökkenésével: a Fidesz ugyanis több időközi választást is elveszített.

Így mikor 2015. január elején a Charlie Hebdo munkatársai elleni terrorcselekményt követő párizsi megemlékezésre kiment Orbán, már olyan menekültellenes és idegenellenes retorikával tért vissza, amely egyike volt a nyilvánvalóan előre kigondolt kártyáknak, amelyeket a belpolitikai válságok elfedéséül időnként előhúztak. Ilyen kártya volt a halálbüntetés visszaállítása, az internet megadóztatása, a sorkatonaság újbóli bevezetése és a menekültek üldözése is. A menekülteknek azonban annyiban kevesebb volt a szerencséjük, hogy a nekik nyújtandó emberi bánásmódról nincsen olyan szilárd európai közmegegyezés, mint amilyen alapján elutasítjuk a halálbüntetést, óértük nem vonulnak Budapest utcáin tízezrek tüntetni, mint az internet megadóztatása ellen tiltakozva, és a kormány azt is tudta, hogy ezzel

a kártyával egész évben fenntarthatják a sötétséget, hiszen menekültek egész évben jönni fognak. Minden készen állt tehát arra, hogy a kormány új bűnbakot találjon. Az új kurzus szerint a terrorizmusért nem a nyugati államok sikertelen integrációs programjai a felelősek, hanem egyedül a muszlim megélhetési bevándorlók, akik idegenek köztünk.

2015 februárjában a kormány fokozta idegenellenes retorikáját. Ekkor már nyíltan kimondták, olyan szigorú szabályokat fognak hozni a megélhetési bevándorlóknak nevezett menedékkérőkkel szemben, amelyek ellentétesek az Európai Unió jogrendszerével. A szónokok bejelentették: amíg itt vannak, fogva tartják őket, fogva tartásuk ideje alatt arra kényszerítik őket, hogy megdolgozzanak a saját eltartásukért, és minél hamarabb visszatoloncolják őket oda, ahonnan jöttek. A kormány gyűlöletkampányának a nép körében hamarosan meglett a következménye: 2015 márciusában egy budai buszmegállóra valaki már ezeket az üzeneteket róta fel: „Lőj egy koszosvói patkányt!” és „Kifelé a bevándorló parazita szeméttel!”

2015. április végén a kormány elkezdte postára adni Magyarország 8 millió háztartásába a gyűlölet újabb fejezetét, a nemzeti konzultációt. Az állampolgárokat arra kérték, hogy értsenek egyet a kormánnyal abban, hogy a terrorizmust a bevándorlás okozza. A kérdések otromba hazugságokat sugalltak, így többek között azt, hogy a

brüsszeli politika megengedő. Ez már akkor sem volt igaz, mert éppen egy EU-s jogszabály teszi lehetővé, hogy a frissen érkezett menedékkérőket is fogva lehessen tartani. Ezt Magyarország kormánya is nyilván megszavazta annak idején, és 2013 júliusa óta ennek alapján Magyarország több ezer menedékkérőt tartott és tart most is őrizetben hosszú hónapokig. A hazugság forrását, amely szerint a brüsszeli politika megengedő, az orbáni szabadságharcban is kereshetjük. Az orbáni politika lételeme – mint minden önkényuralomé – az, hogy leszámoljon azokkal, akiket az ellenségeinek vél, így indult hát a harc a „megélhetési bevándorlókkal” és az őket támogató „zsidó-liberális politikai elit” szemben. Ahogy távolodik Brüsszeltől, úgy közeledik Oroszországhoz, és ő még talán azt hiszi, hogy az oroszoktól való függés hosszú távon kevésbé fog fájni a jövő generációinak és környezetünknek.

A „keleti nyitás” egyébként a menekültügyben is egészen konkrét következményekkel járt: azok, akik Törökországból, Oroszországból vagy oroszbarát országokból menekültek hozzánk, jobban tettek volna, ha nem nálunk kérnek menedéket. Ismeretes egy kazah bankár ügye, akit az otthonában üldözött Orbán nagy barátja, a kazah diktátor. A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (BÁH) először elismerte őt menekültként, ám miután magas rangú kazah politikusok jöttek Magyarországra, hirtelen visszavonták menekültstátuszát. A hölgyet a visszavonást felülbíráló bíróság mentette meg, amelyben még volt józan ítélőképesség, és átlátott a kazah állam korrupció igazságszolgáltatásán, amely a hölgy kiadatását kérte Magyarországtól. Így a hölgy maradhatott Magyarországon. Ismeretes továbbá egy orosz ellenzéki férfi ügye is, akit a BÁH felsőbb parancsra szintén nem részesíthet védelemben. Őt

Putyin tartja ellenségének. Eddig a hivatal pusztán azon az alapon utasította el, hogy nem érné üldözés hazájában, ám miután a bíróság ezzel nem értett egyet, és új eljárásra utasította a hivatalt, már azt is sikerült kitalálnia a magyar hatóságnak, hogy a férfi nemzetbiztonsági kockázatot is jelent. Egy azerbajdzsáni hölgy és lánya is Magyarországot kérte arra, hogy részesítse nemzetközi védelemben mint az azeri diktátor ellenzékéhez tartozó politikus családtagjait. A BÁH kizárólag azért nem akarta megadni a nekik járó védelmet, mert kínos lett volna elismerni, hogy Orbán nagy azeri barátja üldözi az ellenzékét. Végül az ügy annyira egyértelmű volt, hogy a BÁH nem tehetett mást, mint hogy elismerte a hölgyet és lányát menekültként. A török kurdok viszont nem voltak ilyen szerencsések, a török dik-

tátor ellenségeiként a „keleti nyitás” óta ők sem számíthatnak védelemre hazánkban.

Talán ezek az ügyek is hozzájárultak ahhoz, hogy a BÁH éberebb lelkiismeretű ügyintézői egymás után hagyják ott a politikai akaratot maximálisan kiszolgáló és idegenellenes hivatalt.

A nemzeti konzultációval arra is rá akarták kényszeríteni a polgárokat, hogy válasszanak: a magyar családokat vagy a bevándorlókat érdemesebb-e támogatni. Válaszolhattunk továbbá arra, hogy szerintünk is a bevándorlókat kibocsátó országok támogatása-e a „bevándorlás” egyetlen helyes ellenszere. Az igaz válasz természetesen nemleges. Szükséges a háború és az elnyomás által sújtott országokat segíteni, de ez nem lehet alternatívája az onnan elmenekülő emberek befogadásának, akik alappal hiszik, hogy évekig nem tudnának nyugodtan élni országukban, ha egyáltalán életben hagynák ott őket. A kormányfő egyébként idén kezdte csak el komolyan venni saját tavalyi szavait: Szíriában kórházat fogunk építeni, ami szép dolog. Főleg azután szükséges, hogy a kormányfő nagy üzlettársa, Vlagyimir Putyin Szíriában kórházat bombázott szét 2016 februárjában, aminek civilek is áldozatul estek. A kérdőívnek volt egy online változata is. A kormány elismerte, hogy nem tudták technikailag megoldani, hogy egy személy csak egy kérdőívet tölthessen ki, de mint mondták, bíznak a magyarok jóhiszeműségében. A konzultációval szemben jeles társadalomtudósok tiltakoztak bátran, s közleményükben „közvélemény-kutatásnak álcázott mozgósító célú politikai kommunikációs eszköznek” titulálták a kormány újabb ámítását.

2015 júniusának elejétől jelentek meg az utcákon a kormány plakátjai a hírheldt feliratokkal: „Ha Magyarországra jössz, nem veheted el a magyarok munkáját!”, „Ha Magyarországra jössz, be kell tartanod a törvényeinket!”, és „Ha Magyarországra jössz,

tisztelned kell a kultúránkat!” A plakátokkal szemben újfent jött a polgári válasz: először csak a dühös letépkedés és lefestés, majd az egyre szellemesebb és művészebb átfestés. A plakátrongálókat – ahogy a kormány nevezte őket – a hatalom büntetőeljárással kezdte el üldözni. Egészen komikusnak hatottak a hírek, amelyek arról tudósítottak, hogy a kormányplakátok őrzésével mennyi rendőrt bíztak meg. Ám a plakátjavítók ügyvédjei meggyőzték a büntető apparátust, hogy itt a véleménynyilvánítás szabadságával éltek egy egyenlőtlen kommunikációs helyzetben: amíg ugyanis a kormány – közpénzen – ki tudott helyezni rengeteg plakátot, és minden sajtóorgánumban terjesztette a gyűlöletét, addig az állampolgároknak minderre nem volt lehetősége, ellenvéleményüket egyedül a kormányplakátokon tudták kifejezni.

A kormány talán azért állt el attól, hogy a nyomozó hatóságokat a plakátjavítók üldözésére utasítsa, mert rájöttek, hogy fegyverük rövidesen saját maguk ellen is fordulhat, ha az ő embereik akarják majd az állampolgárok adományaiából kihelyezett plakátokat leszaggatni. A Magyar Kétfarkú Kutya Párt és a Vastagbőr kezdeményezésére megindult ugyanis az állampolgárok ellenkampánya is. A polgárok 33 millió forint adományából – sokkal olcsóbban, mint az adófizetők pénzét használó kormány – 900 plakátot tudtak elhelyezni országszerte.

A Magyar Helsinki Bizottság pedig maradt a kaptafájánál: a plakátkampány miatt beperelte a kormányt zaklatás miatt. A perben még azóta sem született döntés.

Szintén 2015. június elején szellőztették meg először a Fidesz politikusai, hogy Szerbiát újra biztonságos harmadik országnak fogják elismerni. Ennek értelmében azokat a mendékkérőket, akik Szerbián keresztül lépnek be Magyarországra (a mendékkérők több mint 95%-át), visszatoloncolhatják oda, azt hazudva, hogy ott is lenne

lehetőségük a megfelelő színvonalú menekültügyi eljárásra, pozitív döntés esetén pedig emberhez méltó életre. Ekkor még tagadták, hogy új vasfüggönyt létesítenének, ám 2015. június 17-én bejelentették, mégiscsak lesz vasfüggöny. Ezt szerintük az indokolja, hogy az EU nem hallgatja meg a magyarok segélykiáltásait, ezért saját magunknak kell megoldanunk a problémát. Az igazság viszont az, hogy Németország segítséget ajánlott a magyar kormánynak a befogadóállomások bővítésére, ám ezt a magyarok elutasították. Egy felelős kormány jelezte volna, még annál is több pénzre van szükség, mint amennyit a menedékkérők számának nagy növekedése miatt az EU adott. Nem volt köteles lezárni a határt, legalábbis arról nem szólt hír, hogy ezt bármely más hatalom kérte volna tőle. Az új vasfüggönnyel az EU egyik alapelvét, a tagállamok egymás közötti, valamint a tagállamok és a tagjelölt államok közötti szolidaritást vették semmibe. A kormánynak nagyon is kapóra jött, hogy elkezdjen „megoldani egy problémát”, amelyet ezzel az eszközzel nyilvánvalóan nem lehet megoldani. A migráció ugyanis autonóm. Az emberek nagy része soha nem fogja magától értetődőnek venni, hogy pusztán amiatt nem mehet el a világ jelentős részébe, mert olyan országban született, amelynek polgárait a világ ezen anyagiakban gazdagabb és biztonságosabb részébe nem engedik be. Nem rajtunk múlik, hol születünk meg, ezért igazságtalan, hogy ezen rajtunk kívül álló ok miatt egyeseknek ne legyen joga arra, amire másoknak joga van, csak azért, mert békésebb és gazdagabb országban születtek.

A menekülők tehát jönni fognak, amíg csak üldözi őket a félelem az éhezéstől és az üldöztetéstől. A vasfüggönyökkel pedig csak azt érjük el, hogy a szomszéd országokban torlódnak fel a menekültek, ami végképp katasztrófához vezet. Ne feledjük azt sem, hogy a menekülők legnagyobb

többsége csak a szomszédos országig menekül: ma Törökországban kétmillió, az alig hatmillió lakosságú Libanonban pedig másfél millió szíriai menekült él. De az afgán menekültek többsége is a szomszédos országokban lelt menedékre, így kb. kétmillió afgán él Iránban és két és fél millió Pakisztánban. Ezek az országok egyelőre nem zárták le teljesen a határaikat. Ha lezárják, mint Magyarország 2015. szeptember 15-én, kiírják magukat a kulturált nemzetek sorából.

A 2015. június 29-én a debreceni menekülttábornál történt események is rávilágítanak arra, hogy a kormány bűnös módon nem tett eleget annak a kötelezettségének, hogy emberséges körülményeket biztosítson azoknak, akik még el tudnák képzelni, hogy Magyarország legyen az új hazájuk. A táborból aznap kb. száz menedékkérő rohant ki az utcára, amit egyébként megtehetnek, hiszen a tábor nagy részében nincsenek bezárva az emberek. A feldühödött menedékkérők parkoló autókra támadtak botokkal, majd kukákat gyújtottak fel. A tudósítások szerint a támadások során egy ember sérült meg: egy rendőr hámsérülését, akit kővel dobtak meg, a helyszínen ellátták, az autókban keletkezett anyagi kár pedig nem volt jelentős. A cikkekből megtudhatjuk, hogy két török állampolgár konfliktusa szélesedett ki ilyen módon, és ez vezetett sokak megengedhetetlen reakciójához.

A helyi képviselők siettek általában minden menedékkérőt megbélyegezve megjegyezni, hogy: „tűrhetetlen és elfogadhatatlan, hogy az olyan emberek, akik törvénytörő módon lépték át a magyar határt, de ugyanakkor igényt tartanak a magyar emberek támogatására és együttérzésére, azok a befogadóállomás környékén a mai napon tanúsított erőszakos cselekedeteikkel méltatlanná váltak a jóindulatunkra”. Azt persze elfelejtették hozzátenni, hogy a száz balhézó menedékkérőn kívül még volt

a tábor nyílt részén 1800 olyan menedékkérő, akik aznap nem tanúsítottak erőszakos magatartást. Az egyébként 800 főt befogadni képes tábor nyílt részén tehát 1900 ember zsúfolódott össze ekkor. Sokan aludtak a szabad ég alatt, a higiénia megszűnt, az emberek szerencsésnek mondhatták magukat, ha nem betegedtek meg a tábor körülményei miatt. A kormány tehát hiába tudta, hogy rendkívül sokan jönnek, nem nyitott meg időben újabb befogadóállomásokat. A legutolsó nyílt befogadóállomás (tehát nem menekültügyi börtön), amely nem vászonból és műanyagból, hanem téglából épült, így biztonságosabb emberi hajlékot nyújtott, a Győr közeli Vámoszabadi határában nyílt meg, már két évvel korábban, 2013 nyarán. A 2012 és 2014 között huszonegyszeresére nőtt menedékkérői létszám a kormányt 2015 januárjában pedig még mindig csak arra sarkallta, hogy a Szeged melletti nagyfai büntetés-végrehajtási intézet és né-

hány hektár búzaföld között újra megnyissa a 300 embert befogadni képes konténer-tábor. Azt az évet tehát, amely során 300 ezer ember utazott keresztül Magyarországon, és amelyben 177 ezer ember kért menedéket, négy, összesen 1800 főt befogadni képes nyílt táborral és három, összesen 600 főt befogadni képes menekültügyi börtönrel vártuk. Az év folyamán a BÁH próbált volna új menekültügyi intézeteket felvenni, ám éppen a kormány propagandája miatt nem akadt megfelelő számú jelentkező.

A sajtóban közben sorra jelentek meg cikkek arról, hogyan csapódik le a nép között a kormány által szított idegengyűlölet: az óvodákban és iskolákban a gyerekek között az új szitokszó a migráns és a bevándorló lett, ezekkel a felnőttek világából hallott szavakkal csúfolták egymást. A gyűlöletkampány nyári tombolásában, 2015 júliusának egyik éjjelén pedig Szegeden vertek össze súlyosan egy lányt, aki a barátja védelmére kelt. Őt azért támadták meg, mert bevándorlónak nézték. Az előzetes letartóztatásba vett elsőrendű gyanúsított egyébként egy hivatalos személy, akire emberek tucatjainak őrzését bízta az állam a Szegedi Fegyház és Börtönben. És az idegengyűlölet megnyilvánulásának legszomorúbb fejezetei közé tartoztak a világot is bejárt magyar operatőrörről készült képek, aki egy rendőrök elől futó kislányba, és egy gyerekével a karján rohanó apukába rúgott bele Röszkénél.

A nyár végére Budapesten már naponta több száz menekülő jelent meg az utcákon. Voltak közöttük olyanok, akik soha nem akartak Magyarországon maradni, és olyanok is, akik megpróbálták itt elkezdni az életüket, elmentek a számukra kijelölt táborokba, ám ott azt tapasztalták, hogy az ország nem gondol komolyan az ő sorsukkal, ezért ők is úgy döntöttek, hogy Nyugat felé mennek tovább. A Keleti pályaudvar körül és a II. János Pál pápa térnél ekkor már

több százan éjszakáztak hajlék nélkül. Kocsis Máté, a VIII. kerület fideszes polgármestere volt a következő a sorban, aki nem gondolkodott kétszer, mielőtt megnyilvánult volna, és a menekülőkről azt állította, hogy „népvándorlók [...] őrzöngenek, lopnak, késelnek, rongálnak”. Szavaiért felelnie kell, ugyanis a Helsinki Bizottság személyiségi jogi perben követeli, hogy Kocsis és az általa képviselt önkormányzat a nyilvánosság előtt kérjen bocsánatot a polgármester súlyosan gyűlöletkeltő bejegyzése miatt, és ismerje el: megsértette a menekülők emberi méltóságát, s ezzel a hatályos magyar törvényeket is.

Szeptember elején a MÁV – féltve a turistákat és a magyar utazóközönséget – úgy döntött, hogy a menekülőket nem engedi fel a vonatokra, akik így több ezren torlódtak fel a Keleti pályaudvar környékén. A helyzeten az sem segített, hogy magyar huligánok jelentek meg, akik tettekre kívánták váltani a kormány uszító szavait. A veszélyes pánthelyzetet végül a menekülők oldották fel azal, hogy eldöntötték: ha nem engedik őket tovább vonattal Nyugat felé, akkor gyalog mennek tovább. Szeptember 4-e úgy vonul majd be a történelembe, mint a rendszerváltozást követően a taxisblokádnak utáni polgári engedetlenségi megmozdulások egyik legnépesebbike, hiszen előre nem jelentették be az akciót, és az autópályákon, majd az autópályán gyalogoltak több ezren éjszakába nyúlóan. Az emberek eltökéltségét látva a magyar, osztrák és német politikusok meghátráltak, és eldöntötték, hogy továbbengedik őket Nyugatra, sőt még buszokat is küldtek számukra. Hiszen a szemük előtt hagyta az állam magukra felebarátaikat. Sok ezer ember vett részt a spontán módon szerveződő csoportok munkájában, amelyek először Szeged, majd Budapest, Debrecen és Pécs pályaudvarainál dolgoztak. Elsősorban a Migration Aid és a Segítsük Együtt a Menekülteket csoportok tagjai lát-

ták el az állam feladatait – teljesen önként és kizárólag civil adományokból. Az önkéntesek adtak enni és inni, önkéntes orvosok tucatjai váltották egymást, és olykor még az olyan erőszakos idegengyűlölő hordáktól is meg kellett védeniük a menekülőket, mint a Betyársereg, akik saját bevallásuk szerint „menekültvadászatra” indultak a déli határra. A keresztény egyházakhoz kötődő segítők közül elsősorban az Oltalom Karitatív Egyesület önkéntesei és adományai, illetve a Máltai Szeretetszolgálat orvosai vállalták magukra az állami kötelezettségek ellátását. A hatalom kaméleonként változtatta hozzáállását a tőle függetlenül működő önkéntesekhez: először megköszönte nekik a segítséget, később azonban megpróbálták a közvélemény előtt befeketíteni őket, azt állítva, hogy Soros György pénzeli őket is, és azt hazudva, hogy a menekülteket az államilag elismert keresztény felekezetek látták el. A Magyar Katolikus Egyház vezetője, Erdő Péter azzal borzolta az idegeket, hogy szerinte az egyház emberei „áruhában és titokban” ott voltak, ahol a menekülőket meg kellett segíteni, s – bár jogot tanult emberről van szó – azzal a jogi tévedéssel érvelt, hogy ha egyháza menekülteket fogadna be, akkor embercsempésszé válna. A pannonhalmi bencéseknek azonban a jog helyes értelmezése mellett még a szívük is a helyén volt, és ők befogadtak elcsigázott menekülőket.

Akik önkéntesként részt vettek nyáron és ősszel a menekülők megsegítésében, mindannyian életük egyik nagy élményeként emlékeznek majd vissza arra, hogy ennyi magyar ilyen együttműködésben tudott dolgozni a menekültek érdekében.

Az időközben rohamtempóban épülő kerítés felhúzása a miniszterelnök szerint nem haladt elég gyorsan, ezért szeptember elején kérdőre vonta a honvédelmi minisztert. A miniszter úgy érezte, hogy a vasfüggönnyet építő katonák nem kritikát ér-

demelnek, ezért lemondott. A határra vezényelt rendőrök is kifakadtak azon, hogy hetek óta folyamatosan dolgoznak, és még ételmelet sem kapnak. Sokszor lehetett látni, hogy a helyi polgárok visznek szendvicseket a rendőröknek, s hogy a rendőrök vagy később a buszsofőrök, akik a menekülők immár állami továbbutaztatásában közreműködtek, a civil – egyébként a menekülők segítő – önkéntesektől kértek és kaptak enni, inni.

A hatalom azonban nemcsak a túlórázó katonákat, rendőröket és sofőröket kezelte semmire sem való alattvalóiként, hanem polgármestereket is. A 600 fős ideiglenes körmendi menekülttábor szeptember 10-i megnyitására a város polgármesterét is csak aznap tájékoztatták. A tábor arra szolgált, hogy onnan a menedékkérők a lehető leggyorsabban Ausztriába léphessenek át. Szentgotthárdon is nyílt ilyen tábor hasonló céllal, de az ottani polgármesterrel már nagyvonalúbban bántak, neki egy pénteki napon szóltak arról, hogy másnap reggel kezdik az építkezést. Ezek a táborok egy hónapon belül elveszítették funkciójukat, hiszen ekkorra már teljes erővel működött a menedékkérők kormány általi utaztatása a horvát–magyar határról a magyar–osztrák határig. A magyar–szerb határon augusztus végén egészen szeptember 15-ig már naponta több ezer ember érkezett Magyarországra. A vasfüggönyről pedig hamarosan kiderült, hogy kudarcot vall, hiszen az emberek a szerb–magyar határ lezárultával egyszerűen tovább mentek néhány kilométerrel, és immár a horvát–magyar határon léptek be az országba. A kormány végül október közepén a horvát–magyar határt is lezárta egy újabb kerítéssel, ám addig több mint 120 ezer embert utaztattak át a déli határról a magyar–osztrák határig. Az átutaztatás sem ment konfliktus nélkül, előfordult, hogy a civileknek azért kellett szót emelniük, mert a MÁV lezárt kocsikban

szállította az embereket, máskor meg azért tiltakoztak, mert a rendőrök az emberek kezére írták a regisztrációs számukat.

A menekülteknek a déli határról a nyugati határra állami segítséggel történő buszoztatása az embercsempészettel szembeni harc egyik értelmesebb eszköze is volt. A harcra szükség volt, hiszen például augusztus 27-én történt a tavalyi év magyarországi kötődésű legsúlyosabb tragédiája: 71 holttestet találtak egy osztrák autópálya mellett hagyott magyar rendszámú teherautóban. A férfiak és nők még Magyarországon fulladtak meg. Közülük nem marad tanú, aki beszámolt volna az embercsempészek embertelenségéről. Más történetek túlélőitől azonban tudjuk, hogy a csempészek gyakran egyetlen megálló nélkül, a menekülőket sanyargatva, sokszor a családok tagjait egymástól szétválasztva, embertelen körülmények között szállítják uta-

saikat, akiktől gyakran minden pénzüket elveszik. Az embereket életveszélybe sodró csempészhalózatokkal szemben más eszközök is lennének az államok kezében. Egyebek között megengedhetnék például azt is, hogy az üldözött személyek még a származási országukban kérhessenek és kaphassanak védelmet egy uniós tagállam konzulátusán. Így kevesebb ember halna meg vagy traumatizálódna az út során, és az embercsempészeknek adott fejenként több millió forintot is a befogadó államban történő saját integrációjukra költethetnek inkább. Az Unió államai azonban a humánus megoldások helyett egyre inkább az Európai Erődöt építik tovább.

A szerb–magyar határ lezárásának másnapján bekövetkezett az előre látható vész: szeptember 16-án Röszkénél a szerb oldalon a már át nem engedett menekülők át akartak jutni a határon, mire a rendőrök visszavonultak, és a Terrorlelhárítási Központ (TEK) beazonosítható jelzés nélküli

emberei csapaterőben, könnygázzal és fémbotokkal támadtak a felgyülemllett tömegre. A hatósági erőszak megkülönböztetés nélkül érte a gyerekeket, felnőtteket és az újságírókat is. Sem a TEK, sem az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK), sem a később a külön erre megkért ombudsman nem volt hajlandó vizsgálatot indítani annak kiderítésére, hogy hogyan sérült meg több békés ember.

Szeptember 15-én nemcsak a szerb–magyar határ zárult le, hanem új fejezet nyílt a menekültek állami üldözésében: hatályba léptek az új jogszabályok, a határzárnak nevezett vasfüggöny jogosulatlan átlépését ettől kezdve bűncselekménynek minősíti és szabadságvesztéssel bünteti a törvény. Ezzel Magyarország a menekültek védelméről szóló genfi egyezményt sérti meg, amely kimondja, hogy nem követ el bűncselekményt egy menekülő, ha az üldözéstől való félelmében nincs lehetősége jogszerűen belépni egy országba. A hatóságoknak tehát először a menekültügyi eljárást kell lefolytatniuk, és ha abban elutasítják, akkor jöhet csak a büntetőeljárás az ország határának jogszerűtlen átlépéséért. Magyarországon azonban ez éppen fordítva zajlott és zajlik a mai napig. Szeged szolgálalelkű büntetőbírái szakmányban gyártják a statáriális büntető igazságszolgáltatás legújabb termékeiként az életüket mentőket bűnösnek kimondó ítéleteket, eddig több mint ezret. A családokon sem könyörülnek, az apákat elválasztják feleségüktől és gyermekeiktől, és külön őrizetben váratták meg velük elítélésüket, a többgyermekes anyák pedig nem ritkán napokig egyedül próbálják meg tartani a lelket gyermekeikben és magukban. A büntetés szinte minden esetben a kiutasítás Szerbiába, amelyet azonban nem lehet végrehajtani, mert Szerbia bosszút állva a vasfüggöny felhúzásáért, nem hajlandó senkit sem visszavenni. A kiutasított, de ki nem toloncolható embereket börtönökben tartják fogva

teljesen értelmetlenül. Az embertelen masinéria a mai napig működik, amelyben mindenki vakon teszi a dolgát.

Aki pedig dél felől akar bejönni Magyarországra, a vasfüggönybe ágyazott, tranzitónának nevezett konténer táboron keresztül teheti meg. Ez olyan sáv, amelyet az állam senkiföldjének próbál álcázni, ahol még nem dőlt el, hogy a menekülőt beengedik-e az ország területére, vagy kiutasítják-e Szerbiába. A valóság azonban az, hogy senkiföldje nem létezik. A tranzitóna magyar területen áll, az oda belépőket őrizetben tartják mindenféle jogalap nélkül, akár hetekig. A BÁH tiltakozik az ellen, hogy ezt fogva tartásnak hívjuk, cinikusan hozzátéve, hogy a menedékkérők ott nincsenek őrizetben, saját döntésük alapján ugyanis elhagyhatják a Szerbia felé nyíló ajtón keresztül. Ha azonban elhagyják, többé semmi esélyük a védelemre Magyarországon. Magyar területen viszont nem mozoghatnak szabadon, csak a konténerük előtti 3x15 méteres ketrecben. A strasbourgi székhelyű Emberi Jogok Európai Bírósága egy hasonló ügyben – ahol Franciaország tartott őrizetben embereket a az általa senkiföldjének nevezett tranzitónában – már kimondta, hogy ez jogellenes fogvatartásnak minősül.

2015 őszén folytatódott a téboly: az eleve rendkívül szűk befogadási kapacitáson még tovább csökkentettek, kiűritették ugyanis a debreceni menekülttábor nyílt részét, november végén pedig a tábor területén működő 200 fős menekültügyi börtönt is. Ezzel az ország legnagyobb és egyik legrégebbi táborát zárták be, természetesen nem törődve a sok ott dolgozó magyar sorsával sem. A kormány 2016-ban spórolni akar, jelenleg a déli határhoz közelebbi Kiskunhalas területén kívül üzemeltet egy konténerbörtönt a menedékkérők részére, amelyet 2016 áprilisában egy téglából épült 500 fős börtön vált majd fel. A tendencia egyértelmű: lehetőleg minél több embert őri-

zetbe zárni, és minél hamarabb kiutasítani a 2015 augusztusában elfogadott – az Unió jogszabályain alapuló – gyorsított eljárások szerint, amelyek egyébként sértik a menedékkérőknek a megfelelő ügyintézéshez és a hatékony jogorvoslathoz való jogát. A kormány a debreceni tábor bezárásával a Jobbik követelését is a magáévá tette. E párt tagjai – olykor sötétedés tájkán fákllyakkal, ugyan a tábor előtt, de egyértelműen megfélemlítő módon, a rendőrség által támogatva – régóta követelik, hogy menekülttábor ne legyen lakott területhez közel.

A magunknál alacsonyabb rendűnek tekintett emberek száműzése régi módszer, jó vége még sohasem lett. A menekültek állatként való kezelése azonban az egész évre jellemző volt, főleg ott, ahová a sajtót nem engedték be. Kezdvé a kormány „Sprachregelungjával”, nyelvi szabályozásával, mely szerint a médiában csakis élőködőként lehet jellemezni ezeket az embereket, egészen addig, míg kiszivárgott a közmédiá iránymutatása, mely szerint nem volt szabad gyerekekkel menekülő embereket mutatni, csakis fiatal és lehetőleg vad férfiakat. És joggal háborodtunk föl azon is, hogy a röszkei határrendészeti kirendeltségen állatokként etették az embereket, nem a kezükbe adva, hanem hozzájuk dobva az ételt, vagy ahogy a menekülők elpanaszolták: a söfőr vadul rángatta a kormányt, miközben a rendőrségi buszba zsúfolva szállította őket a zöldhatártól a rendőrségig.

2015 úgy zárult, ahogy elkezdődött: a kormány vaskos hazugságaival. Az EU-ban továbbra is csak a javak iránt érdeklődő, de a kötelezettségeket nyíltan semmibe vevő magyar hatalom szembeszállt az Unió által felvetett kvótákkal, amelyek a menedékkérők igazságosabb elosztását rendezné. A kormánypropaganda szerint hazánkba 160 ezer embert telepítenének. Magyarországra azonban a tervek szerint első lépésben 1294 (kétezer-nél kevesebb) ember jön-

ne, akik után fejenként 6000 eurót, azaz 1 872 ezer forintot kapna az ország. Ez 300 ezer forinttal több, mint amekkora éves ellátási költséggel számol a kormány. Orbán – vélhetően azért, hogy hazánk óriási terheit hangoztatva kibújjon a felelősség alól – 2016 februárjában azt nyilatkozta, hogy Magyarországra már így is közel 100 ezer ukrán állampolgár menekült. Őket egyébként nem lelte senki, aki a keresésükre indult.

Orbán Viktor többször kifejezte, hogy ő nem ismeri ezeket az embereket. Ezzel elárulta magát, hiszen őket nem ismerve feltételez mindenkiről rosszat, és hoz olyan szabályokat, amelyek a menedékkérők döntő többségében békés részét is embertelen és megalázó helyzetben tartja. Hivatkozott arra, hogy a keresztény értékeket védi. Jézus rá is gondolt, amikor ezt mondta: „Nem minden, aki ezt mondja nékem: Uram! Uram! megyen be a mennyek országába; hanem aki cselekszi az én mennyei Atyám akaratát. Sokan mondják majd nékem ama napon: Uram! Uram! nem a te nevedben prófétáltunk-é, és nem a te nevedben űztünk-é ördögöket, és nem cselekedtünk-é sok hatalmas dolgot a te nevedben? És akkor vallást tesztek majd nékik: Sohasem ismertelek titeket; távozzatok tőlem, ti gonosztevők.” (Mt 7,21–23)

A 2015-ben menedéket kért 177 ezer ember közül kb. 3500-an várták meg a menekültügyi eljárásuk eredményét. Közülük mindössze 146 embert ismert el a BÁH menekültként, és 356 embert oltalmazottként. Mintegy 500 ember tehát az, aki az eddigi legrendkívülibb menekültügyi év után közöttünk maradhat, és velünk együtt építheti Magyarországot. Olyan sokan volnának ők?

A kormány a rendkívül drága, de legelső sorban is rendkívüli mértékben és hosszú távon káros gyűlöletkampányát mindössze 3500 itt maradt menedékkérőre fecsérelte, akik közül ötszázan kaptak védelmet. Sok-

kal többen akkor sem várták volna meg Magyarországon a döntésüket, ha nincsen ez a gyűlölet. Ahogy a második világháború alatt a gyerekek a zsidóktól féltek, a zsidókat csúfolták, úgy félnek a mostani gyerekek a menedékkérőket, és úgy csúfolják őket. Megértete?

A kormány megítélésének a valós mércéje egyelőre az, hogy Magyarországról több mint félmillió honfitársunk vándorolt ki. Az oktatásügy, az egészségügy és a lakásügy rendszere rossz, egyedül a lelkiismeretes egyének munkájától funkcionál még úgy, ahogy. Ha ezen a kormányon múlik, egészen addig lesznek vélt ellenségei Magyarországnak, amíg valós problémáink és kérdéseink is maradnak, amelyeket valahogyan el kell kendőzni.

Az Európában menedéket kérők befogadása, a közöttük kétségtelenül megbúvó terroristák olyan módon történő kiszűrése, amely nem jár az éppen előlük menekülő emberek igazságtalan hátrányával, továbbá a már menekültként elismertek részére nyújtandó valós életesélyek is súlyos kérdéseket vetnek fel. Meg lehet próbálni elkendőzni ezeket is, de az hosszú távon mindig kudarchoz vezet. A kerítés sem használt semmit, csak leterhelte az igazságszolgáltatást, a nyomozó hatóságokat, a börtönök kapacitását, családokat szakított szét, és még arra sem volt jó, hogy a menekülőket másfelé terelje: idén is több ezren jöttek már keresztül rajta, és kérték Magyarországtól, hogy ne küldje őket vissza az életveszélybe. A menedékkérők befogadását és humánus ellátását csak az európaiak és a világ más országainak összefogásával lehet megoldani.

Sokakban felmerült már a kérdés, hogy miért kell nekünk egyáltalán bárkit is védelemben részesítenünk itt Európában. Nos azért, mert ha mi azt gondoljuk magunkról, hogy civilizált népek vagyunk, akiknek jár a szabad és békés élet, akkor ezt nem tagadhatjuk meg azoktól sem, akik ugyanebben

szeretnének részesülni. Amíg felkészülünk a közeljövőben hozzánk érkezőkre, addig szenteljünk figyelmet a már közöttünk élő menekültekre is, akiknek hajlékra, munkára, családjuk itteni egyesítésére van szükségük. És örüljünk nekik!

Gergely Ágnes Pannon ég alatt

A prэшáz alatt megfordul az út
jobbra lehajlok s látom a falut

a kékre csiszolt hegyi utakon
idegen vagyok kíváncsiskodom

ember sehol csak szőlő és akác
antennák alatt homokból a ház

pincék között és pannon ég alatt
szürke próféta kis számár halad

gyöngyház fülével hátraintetet
ez volt a tisztos plebejusnegyed

ötszáz év előtt itt hagytak nyomot
kordéjukkal a kalmár vándorok

innen nézték a haragos időt
a szelíd pékek és a bábsütők

s a várból visszaszólt a zene tánc
és olasz fényével a reneszánsz

s amerre egy-egy kordé elhaladt
utak nőttek a pannon ég alatt

s barna kaftánját meghúzza magán
az én őszám is erre jött talán

s ahol most én az útszálen megállt
körülnézett és félve prédikált

vagy az a másik az a józanabb
ihol csinált szattyán topánokat

és szépanyám kis sárgaszemű nő
nézte hogy kutya ne szökjön elő

kicsapta játszani a gyereket
és énekelt és füveket szedett

s a zsoltság és a cserszag szerteszállt
a dombok körül járta a határt

széllel vesződött télben áttelelt
a férgék nagy gyomrából újrakelt

így jártak mind a lábnyomuk ezüst
jöttek hivatlan szépen mint a füst

s ahogy én védem a magam rögét
őket is megvédte a pannon ég

innen is túl is kéklík az az út
hát menjen innen fusson aki tud.

Lászlóffy Julianna

Melegség – idegenkedés nélkül

„Az alapvető kérdés, amibe mindig újra és újra belebotlom, a „ki alkalmazkodik a másikhoz” kérdése. Számomra egyértelmű a válasz: mindketőt. A többségi társadalom az elfogadást, a megértést, az esélyadást kell, hogy tanulja, a kisebbség pedig az önazonossága megtartása mellett a többségi együttélési szabályokhoz való alkalmazkodást.”
(L. Ritók Nóra)

Amikor társadalmaink „más”-ként megjelölt egyéneire, csoportjaira gondolunk, szinte magától értetődően jutnak eszünkbe a szexuális kisebbségek is. E közösségek megítélése világszerte jelentős változatosságot mutat. Évről évre egyre több országban köthetnek házasságot és bejegyzett élettársi kapcsolatot, illetve alapíthatnak családot az azonos neműek. A szexuális kisebbségek és a velük szolidáris aktív állampolgárok egyre több nagyvárosban gyűlnek össze rendszeresen, hogy a társadalomban létező másságot, közösségeik sokféleségét ünnepezzék. Eközben a világ másik felén börtön vagy halálbüntetés jár azért, ha valaki azonos neműt szeret, holott szeretni emberi jog. Magyarországon a jelenlegi politikai és társadalmi környezet, a marginalizáció, a gyűlöletbeszéd, a heteronormativitás és a homofóbia nehezíti az LMBT (leszbikus, meleg, biszexuális, transznemű) emberek életét.

Az Amerikai Pszichológiai Társaság 1973-ban – több mint 40 éve – törölte a homoszexualitást a mentális betegségek listájáról. Alapvetésük, hogy a melegség az emberi szexualitás normál kifejeződése. Melegként is lehetősége van mindenki-

nek pszichológiai értelemben egészséges és konstruktív életet élni. A meleg párkapcsolatok jellemzői a legtöbb területen nem különíthetők el a heteroszexuális párkapcsolatok jellemzőitől, a különbségek fő okai a társadalmi stigmában keresendők. Ugyanis nem a melegség az, ami pszichológiai problémát okoz, hanem a melegeket fenyegető, leértékelő társadalomban élés. A melegek és a leszbikusok szenvednek a heteroszexizmustól: a heteroszexualitást privilegizáló parancsoló normák működésétől. Ezzel együtt jár a homofóbia: a homoszexualitás kulturális leértékelése. Szexualitásuk leértékelésével a melegek megszégyenítésnek, zaklatásnak, megkülönböztetésnek és erőszaknak vannak kitéve, míg az egyenlő jogokat és védelmet – azaz alapvetően a társadalmi elismerést – megtagadják tőlük. Az LMBT emberek magyarországi helyzetéről elmondható, hogy (többnyire verbális, esetenként azonban fizikai) bántalmazásuk és megfélemlítésük, valamint társadalmi elhallgattatásuk ténye (vagyis, hogy a legtöbb társadalmi közegben nem ismerik fel és/vagy nem kezelik hatékonyan hátrányosan megkülönböztetett helyzetükből adódó problémáikat) az LMBT emberek ellen irányuló rendszerszerű erőszak tüneteként értelmezhető.

A coming out, az „előbújás” az identitásfejlődés során stresszfactor lehet, ugyanakkor a személyiségfejlődés elengedhetetlen része: az a folyamat, amelynek során az LMBT emberek felismerik, elfogadják, majd másokkal is megosztják, hogy a többségtől eltérő a *szexuális orientációjuk* és/vagy a *nemi identitásuk*. Az előbbi fogalom a vonzódásaikat határozza meg (heteroszexuális, meleg/leszbikus, biszexuális), míg az utóbbi azt, milyen neműnek érzik magukat. Az emberek általában azt feltételezik, hogy mindenki heteroszexuális és cisznemű, (tehát olyan, akinek a nemi identitása megegyezik a társadalmi, illetve születési nemével; a

transznemű emberek esetében ugyanis ezek nem egyeznek meg). Így az LMBT embereknek folyamatosan dönteniük kell arról, hogy mely szituációkban és kiknek a téves feltételezéseit akarják kijavítani valós szexuális orientációjuk és/vagy nemi identitásuk közlésével. Transzneműként előbújni sok esetben nehezebb, mint nem heteroszexuálisként. Ennek az az oka, hogy sokkal több előítélet, tévhit és információhiány övezi a tranz létet, és épp ezért az embereknek nehezebb megérteniük, mint ha például ciszneműként valaki a saját neméhez vonzódik. Nehézséget jelenthet az internalizált homofóbia, más néven a „meleg öngyűlölet”, a társadalmi normák belsővé tétele is – amely természetes módon következik a heteroszexualitást normának felfogó nevelésből, és ez alól maguk az LMBT emberek sem kivételek –, ami visszavetheti a személyt az önelfogadásban. Az öregedéssel kapcsolatos társadalmi, gazdasági és vallási félelmek („nem juthatok a mennyországba”) szintén hátráltathatja az önelfogadást és az önazonosságot.

Sok előítélet övezi azokat a családokat, ahol meleg szülők nevelnek gyerekeket. A magyar társadalomban az azonos neműek gyerekvállalásáról folyó diskurzus arra utal, hogy ez a meleg társadalmi elfogadásának kérdéskörén belül is a legkényesebb pont. A társadalmi ellenállást tükrözi, és persze erősíti az, hogy még azok kö-

zött is, akik hangsúlyozzák toleránsak voltak a meleg és leszbikus párokhoz iránt, a legtöbben elfogadhatatlannak tartják, hogy két azonos nemű személy neveljen gyermeket. Nem véletlen, hogy jogi téren is itt mutatkozik a legnagyobb ellenállás: a regisztrált élettársi kapcsolat nem tartalmazza a közös örökbefogadás és a partner gyermeke örökbefogadásának jogát, valamint leszbikus nők számára a mesterséges megtermékenyítést. Az Amerikai Pszichológiai Társaság hivatalos állásfoglalása a következő: „Semmilyen kutatási bizonyíték nincs arra vonatkozóan, hogy a szülők szexuális orientációja bármilyen hatással lenne a szülői hatékonyságra/képességekre; a leszbikus és meleg szülők épp annyira képesek támogató és egészséges környezetet nyújtani gyermekeik számára, mint a heteroszexuális szülők. Kutatások bizonyítják, hogy a gyermek alkalmazkodása, fejlődése és pszichés jólléte semmilyen kapcsolatban nincsen a szülők szexuális orientációjával, és a leszbikus és meleg szülők gyermekei éppannyira képesek a gyarapodásra, mint a heteroszexuális szülők által nevelt gyermekek”. Kutatások bizonyítják azt is, hogy a jó szülőség nem nemspecifikus. Nehézséget az jelenthet az azonos nemű párok, családok életében, hogy olykor a heteroszexuális párokhoz képest kevesebb támogatást és elfogadást kapnak a környezet és a származási család részéről. Munkájukban diszkrimi-

náció érheti őket, olykor rejtőzködniük kell, izolálódhatnak a főnököktől és a munkatársaitól. A szivárványcsaládok életében a hiányos és egyenlőtlen jogi háttér is problémákat okozhat.

Az LMBT emberekkel folytatott terápiában az affirmatív, igenlő megközelítés javasolt. Ez nem önálló pszichoterápiás módszer, sokkal inkább a terapeuta olyan szemléleti kerete és speciális tudása, amely lehetővé teszi a hagyományos patologizáló társadalmi melegképtől való elszakadást és annak a biztonságos terápiás térnek a megteremtését, ahol a társas közeg homofóbiáját, nem pedig a melegséget tekintjük a mentális egészségre károsnak.

Gergely Ágnes Életkép

Élet volt itt. A déli Rajna-part,
akár egy régi üzenet, kihalt,
csak két bicikli, tompa surrogás,
mint a lapáthang, ha valaki ás,

mint a göröngy, riadt félkört repül.
Mint ha ékszert ás, aki menekül.
Holland hajó fut el, zajtalanul,
a hullám fodrot vet, lecsillapul,

egyetlen mozgás a felségjelé.
De senki nem úszik a tat felé.
Vén úr tipeg, jaj, hogy megvénülünk,
az ablakból futó muskátli csüng,

az ősz kis hölgy némán kart karba fűz,
a személtáda Zeitungot betűz,
az úton senki, senki, aki él.
Mglebbenti az út végét a szél.

Lebensgefahr – olvasom csöndben el.
A táblánál két szürke ló legel.
Az ég mosolyog. Levél sem rezeg.
Ezek akartak megölni? Ezek?!

Kézdy Edit

Idegenek az élő szervezetekben

A „saját” és az „idegen” közti különbség a biológiában súlyos következménnyel járhat. Ezek a fogalmak különböző szerveződési szinteken értelmezhetők. A csoportok szintjén gondolhatunk a xenofób magatartásra. A szervezet szintjén a bekerülő idegen sejtek ellen immunválasz alakul ki. Nemcsak baktériumok, vírusok, hanem rákos sejtek és beültetett szövetek, szervek ellen is. A szervátültetés kulcskérdése az immunrendszer éberségének elaltatása.

Még alacsonyabb szerveződési szinten, a sejteken belül megkülönböztethetünk „saját” és „idegen” makromolekulákat. Közük a legizgalmasabbak az örökítő anyag, a DNS molekulái, amelyek az élőlény felépítésére és működésére vonatkozó örökítő információt hordozzák. Első látásra nincs „sajátabb saját” molekula, mint a DNS, amelytől nemcsak nemünk, szemünk színe függ, meg az, hogy induláskor milyen betegségekre nagyobb az esélyünk, de az is, hogy egyáltalán élesztőgombának, tulipánnak vagy embernek születünk-e. A következőkben azt szeretném megmutatni, hogy a szervezetek „saját” örökítő anyaga milyen idegen elemeket tartalmaz, hogy a kutatók hogyan próbálják beültetni és hasznosíthatóvá tenni más szervezetek örökítő anyagát, valamint, hogy milyen valós vagy vélt dilemmák elé állunk ezekkel a technikákkal kapcsolatban.

Mennyire egyedi a DNS-ünk?

A 2000-es évek elején végezték el a Humán Genom Program keretében az emberi genom „betűinek”, azaz nukleotidsorrendjének

analízisét. Ennek a kutatásnak számos eredménye között tartják számon, hogy szám- szerűen meghatározták az egyes emberek genetikai állományában fellelhető különbség mértékét. A sejtek magjában fellelhető egyenként kb. 2 méteres DNS molekulák hárommilliárd nukleotidegységének átlagosan 0,1 százaléka különbözik két ember genetikai anyagában, kb. minden 1300. betű. Ez más fajok genetikai variabilitásához mérve meglehetősen kicsi különbség, amit az emberi faj fiatal korával magyarázhatunk. A többi élőlényrel való rokonsággal kapcsolatban csak egyetlen – figyelemre méltó – fejlődéstani momentumot szeretnék kiemelni: kiderült, hogy ugyanolyan gének okozzák a rovarok potrohának szelvényezettségét, mint az ember gerincvelői belső szelvényezettségét, valamint számos belső szervének kialakulását. Ez a tény szép evolúciós érv, de horrorisztikusnak is találhatjuk. Franz Kafka ráérezett erre, meg is írta az *Átváltozás*-ban.

Génátvitel egyik szervezetből a másikba

A génekkel történő manipuláció alapja az élő szervezetek biokémiai útjainak azonosága. A gének minden szervezetben szinte azonos úton fejeződnek ki, azaz ugyanazok az utak vezetnek a génektől a megfigyelhető tulajdonságokig. Erre a tényre a biológia szintén evolúciós magyarázatot tud adni: mivel az összes élőlény közös eredetű, a törzsfajlás során hozták magukkal a biokémiai utakat is.

Amikor a baktériumok DNS-t hasító enzimjeinek (a restrikciós endonukleázoknak) felfedezése révén a biológusok előtt megnyílt a lehetőség, hogy géneket egyik szervezetből a másikba átvigyenek, és a gazda DNS-ébe integráljanak, maguk is megrettentek ettől. Amerikai tudósok 1974-ben a kaliforniai Asilomarban konferenciát hívtak össze Paul Berg vezetésével, amelynek végén önkéntes moratóriumot határoztak el. Nem állították le a további kísérleteket, de szabályokat alkottak, engedélyező testületeket hoztak létre a „piszkált” gének veszélyeinek felmérésére és kivédésére.

Miben látták a génmódosított szervezetek – GMO-k – elterjesztésének a kockázatait? Felmerült, hogy a bevinni kívánt gének ellenőrizetlenül ülnek be a genom valamely helyére, és ott kölcsönhatások útján megzavarják a többi gén működését, esetleg tumor fejlődését indítják el. Tartottak tőle, hogy a megváltoztatott géneket tartalmazó szervezetek kiszabadulnak a szabad természetbe, ott kereszteződnek a vadon élő egyedekkel, és így a piszkált gének ellenőrizetlenül terjednek majd. Aggodalomra adhat okot, hogy a génmanipulált szervezetek elterjednek, és kiszorítják az evolúció során hosszú idő alatt kialakult formákat. Nem tudták modellezni, milyen következménnyel jár, ha a génpiszkált szervezetek bekerülnek a táplálékláncba.

Az önkéntes moratórium valamiféle fékezést jelentett a kutatásokban, amelyek később aztán folytatódtak tovább. Az inzulint és más emberi hormonokat, enzimeket, véralvadási faktorokat ma már baktériumokkal termeltetik a gyógyszergyárak. A módszer lényege, hogy baktériumsejtekbe juttatnak be emberi géneket, és ezek információja alapján a baktériumtenyészet termeli a hiányzó hormont vagy más anyagot. A „hagyományos módon”, emlősökből kivont inzulin, emberkéből kinyert véralvadási faktor számos fertőzést vihetett át a rokon szervezetekből. Vérékszátményekkel fertőzték meg például az AIDS-hez vezető HIV vírussal vérzékeny emberek ezreit a nyolcvanas évek elején. A baktériumok azonban tisztán állítják elő a génterméket. Ezek a baktériumok is génmódosított szervezeteknek tekinthetők.

Ennél sokkal keservesebben fogadja el a társadalom a mezőgazdaságban haszná-

latos GMO-kat. Pedig születtek szép próbálkozások. A sütés során rákot okozó anyag (akrilamid) mennyiségének csökkentését célzó géneket vittek krumplibá. Ázsiai és afrikai gyerekek vakságát okozó A-vitamin hiány kezelésére fejlesztették ki a karotintartalmú aranyrizst. A szív- és érrendszeri betegségek rizikójának mérséklésére alakították át szójafajták zsírsavösszetételét. Vakcinákat (oltóanyagokat) is tudnak haszonnövényekkel termeltetni. Természetesen játszanak olyan génbevitellekkel is, amelyekkel kapcsolatban joggal említik az emberi hübriszt, pl. kék rózsát állítanak elő génpiszkálással.

A GMO-ellenes érvek jó része a nagyüzemi, monokultúras termesztéssel kapcsolatos, ami a génmódosított szervezetektől függetlenül is sok hátránnyal járó módszer. Említenek gazdasági érveket is, amelyek szintén nem közvetlenül a géntechnológiával kapcsolatosak.

„Természetes” génátvitel, génmódosítás

A kultúrnövények genetikai állománya eredeti őseikhez képest erősen módosított. Igaz, ezeket a módosításokat az ember nem közvetlenül a genetikai állományon hajtotta végre, hanem a spontán keletkezett variációkból válogatta ki a számára legmegfelelőbb tulajdonságúkat. Azokat a növényeket, amelyek több, nagyobb, edesebb termést hoznak, dúsabb leveleket fejlesztenek, kevésbé gyorsan rohadnak el. Azokat az állatokat, amelyek izma (azaz húsa) fejlettebb, zsírja több, és amelyek fegyverek hóján vagy kellemes természetük révén nem öklelik fel olyan könnyen a gazdájukat. Ezek a kiválogatott egyedek különböző fajok spontán kereszteződésével, saját genetikai állományuk ugyancsak spontán többszöröződésével vagy kisebb, véletlenszerű génváltozásokkal létrejött „génmódosult” élőlények. A

kedvező tulajdonságokért azonban gyakran nagy árat kell fizetni: betegségekre való hajlamokkal járhatnak együtt a beltenyésztés miatt. Az ember számára kedvező tulajdonságaik és előnytelen génváltozataik együtt találhatóak meg bennük. A mesterséges kiválasztást és a tudatos keresztezéseket a köztudat nem ítéli meg súlyosan. Inkább elfogadják „természetesnek” ezeket a véletlenül létrejött és megőrzött formákat, míg a laborban célzottan létrehozottakat „mesterségesnek” titulálják.

Génszerkesztés – vadonatúj technika

A génátvitel kérdése napjainkra újra forró lett, mivel 2012-ben óriási lépést tettek előre a génszerkesztésben. A gént a fogadó sejt örökítő anyagának pontos helyére tudják bejuttatni. Nem kell attól tartani, hogy a tesztölges helyre bekerülő gén tumort indít fejlődésnek, vagy más kárt csinál. A módszert baktériumoktól lesték el, amelyek vírusok ellen védekeznek úgy, hogy elvágják a DNS-üket egy bizonyos helyen. Jennifer Doudna és Emmanuelle Charpentier publikálták a CRISPR-Cas9 rendszernek nevezett eljárást, amellyel a célzottan elvágott DNS-be más génetet lehet beültetni. Növényi, állati és akár emberi sejtek magjába is célba tudnak juttatni génetet ezzel a módszerrel.

Gene drive

A CRISPR technika további lehetősége, hogy önterjesztő gének segítségével visznek be mutációt (génváltozatot) egy-egy egyedbe. Normálisan ez a mutáció csak megfelelő környezetben, lassan, sok generáció alatt tudna elterjedni a populációban. A gene drive (géntámadás) során azonban a megváltoztatott gén a sejt saját hibajavító mechanizmusát kihasználva terjeszti saját magát. Így a bevitt tulajdonság igen ha-

mar elterjed. Kórokozókat lehetne kiirtani a gene drive módszerével. A gyors, kontrollálatlan terjedésnek veszélyei is vannak. Senki sem ismeri annak a távolabbi ökológiai hatását, ha a tápláléklánc egy tagját hirtelen kiirtják, legyen az maláriaszúnyog vagy a Zika-vírust hordozó szúnyog.

2015 augusztusában a genetikusok egy csoportja szempontrendszerrel tett közzé a Science-ben, amelyet annak érdekében dolgoztak ki, hogy megelőzzék gének ellenőrizetlen elszabadulását és elterjedését.

Génátvitel emberekbe – szomatikus génterápia

A korábbi vagy az új génátviteli módszerrel több, genetikai eredetű emberi betegség gyógyítása vált lehetővé már a jelenben vagy a közeli jövőben. A génterápiák szelíd módja a szomatikus génterápia, amikor a kifejlett szervezet bizonyos sejtjeibe juttatják a kívánt génváltozatot. Nehézsége, hogy örökítő anyag minden sejtben található, így a sejteket egyenként kell bombázni a génekkel.

A halálos kimenetelű cisztás fibrózisban szenvedő betegek légutaiba orrspray formájában juttatják be a gyógyító génetet, ennek eredményeképpen a betegek több évtizeddel később halnak bele a betegségükbe. Intenzív kutatások folynak rákos sejtek nélkülözhetetlen fehérjéit kódoló gének kiütésére. Más kutatók a daganatsejteket próbálják meg érzékenyebbé tenni a kemoterápiás szerekre. Ha ez sikerülne, nem volna szükség az egészséges sejteket is mérgező dózisos alkalmazására a rákgyógyászatban. További lehetőség a daganatsejtek immunológiai érzékenyítése: genetikai beavatkozással tennék láthatóbbá a daganatsejteket a beteg immunrendszere számára. Beszármoltak leukémiás beteg gyermek gyógyításáról. Egy másik embertől származó egészséges fehérvérsejteket, előzőleg génterápiás

beavatkozással elfogadhatóbbá tették az immunrendszere számára. A betegnek beadott génpiszkált fehérvérsejtek elpusztították a rosszindulatú sejteket a csontvelőjében. Remény van olyan súlyos genetikai betegségek gyógyítására, mint az izmok fokozatos elgyengülésével járó, végül halálra vezető Duchanne-féle izomsorvadás. A beteg sejtekbe mesterséges vírus segítségével juttatnak be az enzimet, amely a hibás géndarabot kivágná. Ez a kutatás állatkísérletek stádiumában van.

Génátvitel emberekbe – dizájnerbébik?

A csírvonali génterápia az ivarsejtek, a megtermékenyített petesejtek és az embriók genomjába való génátvitelt jelenti. A lombikbébik korában megvan a technikai lehetősége ennek a beavatkozásnak is. Ha a külső gént korai állapotban viszik be az embrióba, akkor a fejlődés során a sejtosztódások révén minden egyes sejtbe a „pizkált” gén kerül. A módszer tehát sokkal hatásosabb, mint ha a kifejlett szervezet sejtjeibe egyenként kell bejuttatni a javított gént. Ez az eljárás ugyanakkor sokkal súlyosabb etikai kérdéseket vet fel, mivel a szervezet nemcsak minden sejtjében tartalmazza, hanem utódaira is örökíti a megváltoztatott géneket, akkor is, ha később ezek

a változatok nem bizonyulnak jónak. Azt is felvetik, hogy az embriók genetikai manipulációjával az emberek közötti társadalmi különbségek konzerválhatók a genetikai álmányban is, mivel a költséges beavatkozáshoz csak a kivételezettek férnek hozzá.

Néhány súlyos, akár az étellel összeegyeztethetetlen genetikai eredetű anyagcserebetegség megelőzhető volna ezzel a módszerrel, ám sok más esetben az eugenika árnyéka vetül rá. Hol húzódik a határ a súlyos betegség és a tolerálható variancia között? Mely tulajdonságokra engednék, melyekre tiltanák a csírvonali génbevitelt? Szélső esetben dizájnerbébikről beszélnek, intelligens, fehér, hetero, egészséges gyermekekről, akiket génterápiával állítatnának elő a leggazdagabb szülők a jövőben. A módszer védelmezői – pl. George Church, a Harvard Medical School genetikaprofesszora – arra mutatnak rá, hogy a gyermek fejlődésébe beleszólnak a genetikusok, a magzati sebészek, a védőoltásokat beadó orvosok és a tanárok is, ezektől nem különbözik elvileg a génszűrés beavatkozása. Kínai tudósok már megpróbálkoztak az emberi embriók génmódosításával. Mesterséges megtermékenyítéssel létrehozott olyan embriókon kísérleteztek, amelyek hosszabb távon életképtelenek voltak, tehát semmiképpen nem ültették volna be őket. Egy súlyos vérvérzőszervi betegség hibás génjét próbálták kijavítani, meglehetősen rossz hatásokkal. A magzati génterápiánál a 100 százaléknál rosszabb hatásfok megengedhetetlen, hiszen az okozott baj súlyosabb vagy ismeretlenebb lehet, mint a kezelni kívánt betegség.

Újabb moratórium

Az új technika hatékonysága miatt tavaly az 1974-eshez hasonló tudománytörténeti helyzet állt elő. 2015 áprilisában néhány tudós véleménycikket közölt a Science folyóiratban, amelyben a teljes bioszféra átalakítá-

sának veszélyére hívták fel a figyelmet. 2015 decemberében konferenciát hívtak össze Washingtonba, amelyre a világ minden területéről érkeztek tudósok. A genetikusok, orvosok és bioetikusok a tanácskozást lezáró közös nyilatkozatukban az alapkutató-sokban megengedhetőnek nyilvánították a CRISPR eljárást, kijelentették, hogy tovább alkalmazzák a szomatikus génterápiát, de egyelőre elkötelezték magukat a csíravonali génterápia módszerétől való tartózkodás mellett. Végül nemzetközi szabályok kidolgozásának szükségessége mellett tették le a voksot.

Összegzés

Egyes bioetikusok szerint az ember „Istent akar játszani”, amikor az örökítőanyagba piszkál bele. Táragszerűbb megközelítésben: a génszerkesztés kritikái az ismeretlen, modellezetlen rendszerek használatától való aggodalomból fakadnak. Mind az élő szervezetek genomja, mind az életközösségek, amelyekben az élőlények élnek, elég komplex rendszerek ahhoz, hogy ezt az aggodalmat megalapozottnak tekintsük. A kutatások előrehaladásától lehet remélni a modellek finomítását – ha a tudósok felelősségérzete vagy a társadalom kikényszeríti ezt. A „természetes” és a „mesterséges” határát azonban mind a mezőgazdaság, mind az orvostudomány segítségével rég átlépte az emberiség.

Irodalom:

Ferenczy Andrea: *Genetika – génetika*. Budapest, Harmat Kiadó, 1999.

Heszky László: *Tanuljunk géntechnológiánál*. <http://mkk.szie.hu/dep/genetika/pdf/Heszky/>

Heszky László: *Transzgénikus növények – az emberiség diadala vagy félelme?* <http://mkk.szie.hu/dep/genetika/pdf/Heszky/>

Kazai Anita: *Hogyan működik a génedítelés?* http://www.medicalonline.hu/tudomany/cikk/hogyan_mukodik_a_geneditalas Letöltés: 2015. május 18.

Pfliegler, Walter P.: *Programozható DNS-hasítás RNS-ek-segítségével – új módszer a molekuláris biológusok eszköztárában*. <http://www.mrn.hu/hirek/programozható-dns-hasítás-rns-ek-segítségével-új-módszer-a-molekuláris-biológusok-eszköztárában>.

Varga Máté: *Génmódosított szúnyogokkal a zika-vírus ellen*. <http://sciencemeetup.444.hu/2016/01/24/genmodosított-szúnyogokkal-a-zika-vírus-ellen>.

Varga Máté: *Nemcsak egyedek, hanem egész fajok genomját átírhatjuk*. <http://sciencemeetup.444.hu/2015/12/17/nem-csak-egyedek-de-egesz-fajok-genomjat-atirhatjuk>

Venetianer Pál: *A DNS szép új világa*. Budapest, Kulturtrade, 1998.

Venetianer Pál: *Tíz éve ismerjük az emberi genomot*. <http://www.matud.iif.hu/2011/05/12.htm#t>. Letöltés: 2016. február 22.

A debate: Should we edit the human germline? <http://www.statnews.com/2015/11/30/gene-editing-crispr-germline/>

Baltimore, Baylis, Berg, Daley, Doudna és tsi: *On Human Gene Editing: International Summit Statement*. <http://www8.nationalacademies.org/onpinews/newsitem.aspx?RecordID=12032015a>. Letöltés: 2015. december 3.

Gergely Ágnes El Greco

Krétán görög volt, Rómában
római, Toledo patkós boltívei alatt
spanyol: az apostolok
nyújtott ujjá mindenünnen
arra mutatott, amerre
útját kijelölte az egyszer-élt világ.
Soha röppályát nem raktak ki fényesebb
kövekből. Soha mítosz nem volt fontosabb
mint ez a mediterrán közjáték.
Sötétséget még nem szaggattak ketté
öntudatlanabban. Mégis, a véletlenek
összekapcsolódó ujjai közt, a szárnyas
barokk présből támadott azzá, aki volt.
Görögnek spanyol. Térképünkön
európai. Az őszi lomboknak
kalciumfoszfát. Azóta világít.

Marton Lili Anna

Közöny? Idegen?

„Ha egy világot jól-rosszul meg lehet magyarázni, akkor az a világ otthonos. De ha a világmindenséget hirtelen megfosztjuk minden illúziójától, minden fényétől, akkor az ember idegennek érzi magát benne.”

(Albert Camus: *Sziszüphosz mítosza*¹)

Napjaink aktuális kérdése az idegenség: mit jelent számunkra az idegen, ki az idegen, s mit kezdünk vele. Ezeket a kérdéseket járja körül Albert Camus is az általa kidolgozott abszurd fogalomkörére épülő regényében, a *Közöny*ben. Noha a regény világa mentes a tézisektől és eszméktől, és a szerző a főszereplő, Meursault személyének segítségével mutatja be az Idegent és az idegenség tapasztalatát, megértéséhez nem hanyagolható el az abszurd elmélete sem, amelyet az író a cselekmény háttérében jelenít meg.

„Ecce homo absurdus!” – mondja Camus Meursault-ra. A *L'Étranger* – melynek új magyar fordítása már az eredeti cím szó szerinti átvételével *Az Idegen*² címet viseli – az abszurd ember regénye, ezért itt érdemes röviden megvizsgálni az abszurd fogalomkörét.

Az abszurd a gondolkodás folyamatában jön létre, amikor az ember megrendülve ráeszmél a megismerés korlátaira, arra, hogy képtelen az őt körülvevő valóságot a maga teljességében megismerni. Mára számos tudományos leírás született az emberi megismerés folyamatáról: miképpen érzékeljük a valóságot, hogyan bontjuk

részletekre a megismerést, és reprezentációs képességünk segítségével hogyan alkotunk az „érzetekből”, részletekből egy új, egész struktúrát, világképet. E folyamat során a tudatunk a létező, tapasztalható valóságból kiragadott részleteket fogalmakkal tárgyasítja, majd az újabb és újabb érzeteket a már meglévő ismeretekhez kapcsolja. Mivel „élmény- és érzettárházunkban” más-más részletek laknak, valamelyest minden ember világa, világképe eltér. Nincsen az egész valóságot átfogni, birtokba venni képes értelem. Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy világaink a valóság részleteiből alkotott illúziók, ezért egy-egy ember igazságtörvényei csak saját világában léteznek, a valóság pedig megfoghatatlan, irracionális marad az ember számára. A gondolkodással járó eszmélés során így találjuk szembe magunkat az abszurdal.

Mégis, mi itt az abszurd? Camus szerint az abszurd az a hasadás, amely az ember számára irracionális valóság és az „ember legmélyéből fakadó féktelen világosságvágy között feszül”³. Ám sem az értelem szülte belső világ, sem a valóság nem abszurd önmagában. Pontosabban: az értelem igénye a magyarázatokra és a megértésre, és a valóság föltételezett áthatolhatatlansága és irracionálisága közötti szakadás maga az abszurd.

Miért fontos ez, mi köze ennek az egésznek az idegenséghez, *Az Idegen*hez? Az ember és világ között állandóan feszülő abszurdból akkor születik meg az idegenség, a kívülállás érzése, amikor a „világmindenséget hirtelen megfosztjuk minden illúziójától, minden fényétől”. Az illúziók szétfeszülésével az ember elveszíti otthonosságát, törvényeit és igazságait, amelyek segítségével tájékozódott az életben, ettől idegennek érzi benne magát.

Itt érdemes visszatérni Meursault-ra, az idegenre, az abszurd emberére. Ő nem csalja magát illúziókkal, nem feledkezik meg arról, hogy a társadalom által kollektíven lét-

¹ Camus, Albert: *Sziszüphosz mítosza*. Fordította: Vargyas Zoltán. Budapest, Magvető Kiadó, 1990. 197.

² Ádám Péter és Kiss Klaudia új fordítását részletekben a *Nagyvilág* 2015. februári, szeptemberi, majd októberi száma közölte.

³ Camus, Albert: *Sziszüphosz mítosza*. 212.

rehozott törvények és igazságok torzak, csupán irányjelzői a valóság kiragadott részleteiből kreált világnak. Érdekes kérdés, hogyan lett *Az Idegenből (L'Étranger) Közöny*, hiszen a magyar olvasók körében Meursault alakja közönyösként vált ismertté. Ahogy a magam világában egységre, megértésre áhítozom, szabályokat állítok fel, úgy a másik embert is a saját fogalmaimmal írom le, ítélem meg, ezáltal bezárom világom falai közé (beskatulyázom). Ám ha a valóság is irracionális, ha megismerhetetlen marad számomra, hogyan lennék képes bárki mást teljes egészében megérteni? Az ember, akárcsak a valóság egésze, megismerhetetlen, mindig marad benne valami tovább nem bontható, valami érthetetlen. A másikkal kialakított viszonyunkban támpontokat keresünk, s ha nem találunk ilyet már megismert fogalmaink között, saját valóságunk keretein belül, biztonságunk érdekében inkább gyors ítéletet mondunk: a másik ember közönyös, érzéketlen, gonosz. A regénybeli bíró is ezt teszi a kihallgatáson. Eleinte kíváncsisággal, a megértés igényével fordul Meursault felé: „Semmi sem érdekel, csakis maga.” Ám miután kísérlete kudarcba fullad, feladja: „Még sose láttam ilyen megátalkodott lelket.” Megszületik az ítélet: gonosztevővel van dolga. Amit nem ért vagy nem akar elfogadni az ember, hajlamos gyors értékítélettel a rossz, gonosz kategóriájába helyezni.

Meursault „hallatlan közönyössége” a tárgyaláson nagyobb hangsúlyt kap, mint

magá a gyilkosság. Elítélésében fontos szerepet játszik, hogy közönyösnek, majd – az édesanyja temetésén tanúsított nemtörődömiségére hivatkozva – érzéketlennek nevezik. A menhely igazgatójának beszámolója szerint a temetés napján meglepően nyugodt volt, nem akarta látni az anyját, nem sírt egyetlenegyszer sem, nem imádkozott, és nem tudta pontosan, hány éves volt az édesanyja. A kapus elmondja, hogy a virasztáson elaludt, dohányzott, és tejeskávét is ivott, bár épp ő volt az, aki kávéval kínálta Meursault-t. A főhős a tejeskávé mellé a dohányt is kívánta, s bár elbizonytalanodott, halott anyja jelenlétében megteheti-e, végül is rágyújtott: „Gondolkodtam: nincs jelentősége”. Az ügyész vádbeszédében emlékezteti a hallgatóságot, hogy Meursault a temetés utáni napon fürdőzni ment, viszonyt kezdett egy nővel, és nevetni tudott egy Fernandel-filmen. Meursault azonban természetesnek találja, hogy az édesanyja megöregedett és meghalt. A tényen amúgy sem tud változtatni, tehát ha megkíván egy nőt, miért ne kezdetne vele viszonyt?

A főhős „közönyös” voltát bizonyító esetek mind a társadalmi közmegegyezés által létrehozott igazságok, szabályok megszegését példázzák. Ezek a konvenciók segítik az embereket egymás – látszólagos – megértésében. Meursault nem felelt meg az elvárásnak, hogy sírjon szerette temetésén, hogy ne legyen képes nevetni, így bebizonyosodott: nem szerette édesanyját, gyásza

hamis. Amint valakinek a magatartása kívül esik a társadalmi konvenciók keretein, ijesz-tővé válik: nemcsak azért, mert nem tudjuk, hogyan viszonyuljunk hozzá, hanem azért is, mert miatta saját magunkban is elbizony-talanodunk. Az „idegen” – az, aki nem kö-veti a közösség illuzorikus szabályait – azért félelmetes, mert kiszámíthatatlan.

Ha azonban igazságaink nem azonosak AZ igazsággal, és nem tükörképei a valóság-nak, mi mutathat irányt az életben? A leg-fontosabb kiindulópont az lehet, ha szem előtt tartjuk a világ megismerésének korlá-tait, azt, hogy amit valóságosnak hiszünk, csak az igazságainkkal behálózott látszatvi-lág. Az abszurdra való eszmélés pedig csak a kezdet, a kérdés az, mihez kezd e felisme-réssel az ember. Képes-e viselni a terhet, kitart-e egyetlen bizonyossága, az abszurd mellett, vállalva, hogy ezzel kívülállóvá vá-lik közegében.

Az igazság teljes ismeretének hiánya nem jelenti azt, hogy ne tudnánk kizárni azt, ami-

ről biztosan tudjuk, hogy hamis. Ezt teszi Meursault is, amikor nem engedi, hogy az ügyvéd hamis érvekkel védje. Nem hajlan-dó azt mondani, amit „kellene”, mert akkor nem mondana igazat. Nem válik képmuta-tóvá, így nem mindig tud alkalmazkodni a társadalmi szokásokhoz, ez ellenállást szül. Camus abszurd embere azonban nem tépe-lődő, nem gondolkodó alkat. Léte abszur-dítása önmagából ered, nem magyarázatok következményeként kialakult életforma A tettek magyarázata szándékot feltételez, és ezáltal ítéletet mond. Azt sugallja, hogy az egyik dolog fontosabb, mint a másik.

Meursault idegensége tehát abszurd em-ber mivoltából ered. A világ ismeretlen ma-rad számára, nincsenek örökérvényű, meg-nyugtató válaszai. Idegen mások számára, mivel nem a közösen létrehozott konvenci-ók szerint él, és idegen saját maga számára is. Meursault valódi tragédiája az, hogy nincs tudatában idegenségének. Bájosan naivnak hat, amikor azt bizonygatja, hogy ő nem kü-lönbözik a többiektől. Vágyódik az ügyvéd rokonszenvére, de nem a jobb védelem ér-dekében, hanem azzal a természetességgel, ahogy mindenki kívánja mások szimpátiá-ját: „Nem akart megérteni engem, s úgy lát-tam, hogy haragszik. Szerettem volna meg-győzni arról, hogy olyan vagyok, mint bárki más, teljesen olyan, mint bárki más.” – írja, amikor az ügyvéd haragosan távozik tőle. Amikor megkérdezik tőle, szerette-e édes-anyját, azt válaszolja: „Igen, úgy, mint bár-ki.” Nem érzékeli, mennyire kívülálló, hogy látszatigazságok és ítékezés helyett meg-próbál együtt élni magával és az abszurd-dal. Másokkal is csupán együttlét kialakítá-sára törekszik, nem próbálja egyiküket sem megérteni, és a saját kategóriába illeszteni.

Camus az emberi létből adódó, minden-kit érintő idegenségről beszél, arról, ami alól egyetlen ember sem kivétel. Hangsú-lyossá a sorsukon osztozó emberek szolida-ritása válik: akárkiből lehet a *bárki más*.

Bikácsy Gergely

Kegyelmet az Idegennek?

Gondolatok Visconti *Közönye* kapcsán

Nagybetűvel írom az Idegent e szándékosan patetikus címben, bár Camus kisregénye épp pátosztalan, olykor kopár-ridegnek, részvéltlennek érzett hangjával szinte megrémíti az olvasót. Nagybetűvel írom, mert regénycím, még ha magyarul Gyergyai Albert első fordítása okán évtizedek óta a *Közöny* címen ismerjük is a *L'Étranger*-t. (Írásom mind a két címet használja.) De nemcsak a cím miatt érdemel nagybetűt. Az Idegen fogalma (szó szerinti értelemben a felvilágosodás óta), tágabb értelemben a huszadik század eleje óta óriási, ezerféleképp értelmezhető fogalom, nem csak és talán elsősorban nem a fikciós irodalom világában.

Ha mégis a literaturánál maradunk – hisz az is nehezen bejárható –, akkor Franz Kafka életműve mellett a huszadik századi irodalom bizonyára legnagyobb idegenábrázolása ez a regény. Camus filozófiai esszéíró (is) volt, és nemcsak filozófiai drámák alkotója, hanem előbb amatőr-, majd részben hivatásos színházi ember is. A filmet nem tartotta művészetnek, nem is igen érdekelte, és a *Közöny* esetleges filmre vitelét megtiltotta, végül (nagy nehezen) felesége engedélyezte egy híres olasz producernek, a rendezők közül is ők válogattak.

„Az ember csak képekben tud gondolkodni” – írja Camus. Ha filozófus akarsz lenni, írd regényeket.” Nem titkolta soha, hogy művei – regényei, elbeszélései, drámái – elsősorban filozófiai művek. Ahol ez nagyon érződik, így a *Pestis* lapjain, ott a szim-

bólum már-már parabola, allegória, így regénynek kevésbé értékes, mint egy filozófiai tétel könyörtelen, heroikusan szép kifejtéseként, gyanúsán közel kerülve a tétel pusztá illusztrációjához. A *Közöny* azonban, bár szintén tézisregény, irodalmi műnek is kiválóan értékes. Éppen nyitottsága, nehezen magyarázhatósága révén. Szándékolt papírfigura, csekély értelmű és nem gondolkodó anti-regényhős a történet Meursault-ja? Ő beszéli el értelmetlen, gyilkosságba forduló életét, és a szövegét feljegyző író valahol a jeges háttérben véletlenül sem kerül közel ehhez a majdnem karikaturisztikusan gondolkodni és érezni képtelen antihőshöz? Látszólag... – de figyelmesebb olvasásra nemcsak Meursault története abszurd, hanem az író rejtett rokonszenve is annak látszik. Vagy csak akkor kezd titokban rokonszenvezni hősével, amikor az kizökken az értelmetlen létezés öntvényformájából? De hiszen egy értelmetlen és magyarázhatatlan gyilkosság révén zökken ki. Igen, épp ez teszi súlyossá a történetet és sugallatát – mert Camus itt nem segít könnyű tételességgel, mint néhány más művében.

„Filozófia, képekben”? A szikár belső monológ a gyilkosság elbeszélésének tűzforró pillanatában elveszti szikárságát. Alberto Moravia kritikája ezt stílusterésnek ítélte, talán nincs igaza. Az áldozattá váló arab teste a tengerparton, a késén megcsillanó vakító fény, a nap hatalmas ereje, mely kizökkenti semmi-életű Meursault egész eddigi létét. A kibírhatatlan fény hősünk létezéséről óriási kérdőjelet rajzol a homokba, talán a vakító égboltra is – mely kérdőjelet a „gyilkos-áldozat” homályosan, de maga is látni kezdi a per folyamán – itt a kulcsjelenetben talán jogos némi stílusváltozás... (Felfedezhető a kapcsolat a bibliai Saul megvakulásával a damaszkuszi úton: bonyolultan többértelmű jelenet, épp a két sors hatalmasan eltérő volta miatt. Fontos pont a könyv értelmezéséhez, és van több

is, a szerző semmi tanulságot nem kínál az eligazodásban.)

Meursault tengerparti útja a gyilkosságig és maga a gyilkosság – Visconti filmjének is egyik talán hibátlan képsora: képekben épenséggel tudott gondolkodni a rendező, de a képek filozofikumká változtatása nem volt adottságai között, régi remekműveiben szerencsére nem is kereste. Visszatekintve kudarcára, más jelentékeny alkotókra gondolhatunk: Antonioni vagy Bergman, vagy talán a bűn-bűnhődés-kárhozat legmélyebb filmalkotója, Robert Bresson életműve, példája merülhet föl. Bresson Dosztojevszkijt csak előképnek, ugrópontnak használta, sohasem illusztrált. Visconti javára szól, hogy a *Közöny* esetében ő is az eredeti mű erős változtatására készült: a hatvanas évek francia-arab háborús környezetébe helyezte volna át a történetet, ettől az örökös (Camus felesége) nagyon élesen elzárkózott.

Többet alig tudunk írni a filmről. A film gyilkosság előtti első része korrekt és profi előadás, pontos, értelmes ritmussal és előadásmóddal. Értékes a koporsó melletti virasztás, majd a halotti menet groteszséget sem nélkülöző képsora. A gyilkosság utáni második fele már érdektelen, a tárgyalás és az abban résztvevő bírák, tanúk, ügyvéd, a „külvilág” ábrázolása itt a paródia szintjére süllyed. A Maursault-t játszó Marcello Mastroianni sem tud semmit hozzátenni az értelmezéshez: talán Visconti állandó színésze, az arcjáték-nélküliségét néha elképesztően sokjelentőségűvé, rejtélyessé változtatni tudó Alain Delon más, kicsit több lehetett volna. Mégsem a színészen/színészeken múlt, mint ahogy nem az egyik legnagyobb olasz operatőr, Gianni Rotunno korrekt munkáján sem.

Visconti kudarcos filmjét elhagyva inkább a regénynél maradok, és néhány, friss fejleményről számolok be Camus és az *Idegen* ügyében.

Nemrég a *Nagyvilág* hasábjain, majd az *Élet és Irodalomban* érdekes cikkben fejtegette Ádám Péter (a könyv új fordítója), hogy miért tartja elavult szövegnek Gyergyai Albert fordítását, s közölt részletet a saját változatából. Jó volna, ha vitát támasztana, félő, mindez visszhangtalan marad. Ennél is figyelemreméltebbek a franciaországi „Idegen-változások”. Két évvel ezelőtt egy addig csak újságcikkeiből s főként Algériában ismert francia nyelvű író, Kamel Daoud, óriási szakmai és rétegsikert aratott első regénye, a *Meursault, contre enquête* (nem teljesen pontosan: *Meursault, felülvizsgálat*). Megkapta a legjobb elsőkönyves írók Goncourt-díját, de előtte a „nagy” Goncourt döntőjébe is bejutott. Ki tudja, mikor ismerheti meg a magyar olvasó...

Sokféle tartalma van az *idegen* szónak. Elém került néhány kiváló kultúranthropológiai munka (pl. *Antropológia és irodalom*¹, *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*²), s ott persze az első, szó szerinti értelmében vizsgálják: a bennszülött, a jövevény, a hazai-külföldi ellentét értelemben, s még az irodalmi utalásokból is kimarad Kafka neve (bár az *Átváltozást* rovarrá azért megemlíti lábjegyzetben egy vagy két tudós kutató). Irodalmi elemzések végigolvasásáról lemondtam: óriási szakirodalma van (bár kevesebb magyar) Camus regényének: részben filozófia-, részben irodalomelméleti dolgozatok. Magyar nyelven talán máig Gyergyai esszéje a legszebb. Bár a szikár, szándékosan csupasz próza nem igazán Gyergyai stílusa és világa, s bár soha nem a filozofikum felől méltatta a szépirodalmat, Camus kedves írója volt, személyesen is ismerte. Épp e miatt nem engedték később, már a francia író halála után Párizsba, sőt Genfbe még konferenciára sem utazni. Van itt sok

¹ Biczó Gábor–Kiss Noémi (szerk.): *Antropológia és irodalom*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2003.

² Biczó Gábor (szerk.): *Az Idegen. Variációk Simmeltől Derridáig*. Debrecen, Csokonai Kiadó, 2004.

fontos ösvény a „Camus Magyarországon” kertben (inkább bozótosban), nincs idő bejárni. A magyar olvasónak mindenesetre az ő 1962-es esszéjét ajánlom.

Hadd térjek még vissza az „Ellen-Meursault”-hoz. Annál is inkább, mert az arab-francia szerző az eredetihez, a modellhez méltó színvonalú könyvet írt. „Felülvizsgálat”. Az ő könyve egyrészt szűkebb horizontú. Másrészt távlatosabb. Ez furcsa paradoxon. Filozofikus távlatú könyv, melynek beszélője Meursault hajdani áldozatának megvénült öccse, aki haraggal – szinte rögeszmésen – hangsúlyozza, hogy az áldozat Camus-nél arctalan és nyelvtelen háttérkellék. Neve sincs, és mert meg sem szólal, nyelve sincs. Ez az „ellenvizsgálat” az ott élő arabok szemszögéből egy francia Idegen (egy „rúmi”) büntetett kutatja.

A beszélő természetesen nem azonos az íróval, sem Daoud-nál, s nem volt az Camus-nél sem. Az azonban valóban feltűnő, hogy az Algériában született, ott tanult, sokáig ott élő, s magát „algériai francia” írónak meghatározó Camus szemhatáráról hiányoznak az arabok, Algírban vagy Oranban játszó regényeiben hiányoznak az élő arab figurák. Az algériai háború alatti cikkekben mindvégig elképzelhetetlennek tartotta, hogy „a tengeren túli terület” (ez, nem pedig „gyarmat” volt a francia állam hivatalos megjelölése Algériáról) elszakadhatna Franciaországtól. A háború végét, a 1962-es elszakadást két évvel korábbi halála miatt nem érte meg.

Camus *Idegenjében* semmilyen – sem filozófiai, sem jelképes – értelemben nem lényeges, hogy Meursault egy arabot öl meg. Vagy mégis? A mai vitákban, melyek főleg Daoud könyve után élesednek, ilyen éles kérdés: ha a kafei abszurd, az idegenség filozófiája, az abszurd filozófia értelmezése Camus igénye (vagy legalább az olvasaté), vajon miért nem a könyv egyik mellékszereplőjét, az inkább szájalmas, mint ellen-szenves, kutyáját kínzó, majd sirató öregembert lövi le teljesen ok nélkül Meursault. Az abszurdum bizarr tragikuma talán még erősebb lehetne. Zavarba ejtő dolog. Az arab író igényesen latolgatja: felszínesség, nemtörődömség Camus algériai világának „arabnélkülisége”, avagy tudatos írói alapállás, világszemlélet.

Az arab író *Idegen-értelmezésével* mindenesetre nagy és termékeny lehetőséget kaphat a könyv újraértelmezése. (Daoud újságírói tevékenységét abbahagyni kényszerült, mert a muszlim vezetők halálos ítéletet hirdettek ki fejére: nem tudunk a szerteágazó tanulságok és ösvények egyikét sem bejárni, még elindulni sem rajtuk...)

³ *Filmkultúra*, 1973/2.

Mégis a filmhez kell visszatérnünk? Réz Pál kiváló, mert tömör, pontos, éles szemű kritikájának címe: „Nyersfordítás”.³ A film velencei fesztiválbemutatóján általános nemtetszést és csalódást keltett, örök fesztiválriválisa, Fellini, valószínűleg gonosz iróniával gratulált neki a zavartan hallgató nézőtéren: „A legjobb filmed, kedves Luchino”. Ma, évtizedekkel később szinte közmegegyezés, hogy a *Közöny* Visconti legyengébb munkája. Magam sem szerettem annak idején, de most újranezve egyáltalán nem a „legrosszabb”, hanem a „legjelentéktelenebb” filmjének érzem. Ez sem dicséret.

Visconti, hamar eltérve a neorealizmus esztétikájától és filmes gyakorlatától, a színpadi esztétikumot a filmével egybeforrasztani vágyó szándék jegyében előbb a magas szintű színpadias lélektani *Sensot* (magyar forgalmazásban egyszerűsítve: *Szenvedélyt*) rendezte meg a film végén egyre harsányuló színteknikával, ritmussal, felerősített drámaisággal. Később igazi eszményéhez tért: a hatalmas díszleti-jelmezi káprázathoz, ez a hajlama vitte később a *Párduc* irodalmi epikumát nagyszabású színpadi drámaiságba vezető opuszhoz. A neorealizmus esztétikumát és szemléletmódját nemcsak üdvözlő, de filmtörténeti forradalomként elemző André Bazin már korán megállapította a rendezőről, hogy valamifajta filmes Gesamtkunst igézetében nem a filmművészet útján, hanem „magas szintű zsákutcájában” jár, ha van ilyen furcsa paradoxon.

Akkori és mai szemmel is a *Rocco és fivérei* (1959) volt e törekvés egyetlen kimagasló sikere. Dosztojevszkij epikájának és (epikán belül izzó) drámaiságának meg a jelen idő olasz realizmusának tökéletes ötvözése. A rendező öt évvel ezt megelőző Dosztojevszkij-adaptációja, a *Fehér éjszakák* végig magas színvonalú díszletfilm maradt, mely leplezni sem akarta, hogy művészi világa: valamifajta valóság fölötti díszlet. A „belső vi-

lág”, a lélektani ábrázolás díszletekké átfogalmazott „kivetítése” olyan magas szinten történt meg, hogy öncéllá vált, és ily módon – az egész műalkotást tekintve – egyáltalán nem sikerült. Pusztá színházi illusztrációnak sem felel meg (mert annál több), így a filmtörténet egyik bravúros, az eredeti mű fojtott drámaiságának díszletben megvalósuló hangulati dráma-átalakulása, a mesterséges epika-dráma „házasság” furcsa, magas színvonalú, de egészében lehetetlen, így tökéletlen és díszletével minden más tartalmat szinte felfaló, elpusztító esztétikai non plusz ultrája.

Számomra – talán lehetek szubjektív, minden néző, a kritikus is az – a *Halál Velencében* Visconti legrosszabb, agresszív képeskönyv mivoltával a legellenszenvesebb, leginkább félresiklott vállalkozása: bántóan, mesterkéltén lassú ritmusa, „rámutató nagyközelíjei”, a *Párduc* epikus filmjéből idehordott hatalmas belső terek, a harsogó „összművészet” zakatoló és tolakodó szándéka szinte elviselhetetlenné tette. Domoikos Mátyás kétségbeesve kérdezte elmarasztaló kritikája végén: melyik irodalmi klasszikus, ki lesz „következő áldozata”... Szerencsére nem a sokáig tervezett *Eltűnt idő nyomában* lett az új áldozat, hanem egy D’Annunzio-átdolgozás. A filmtörténet esztétikai forradalmának, a neorealizmus egykori alkotóinak gyűlölt szerzője s a szerző személyénél is jobban gyűlölt patetikus-ideologikus „d’annunzionizmusa” – épp a neorealizmus régi nagyjának kamerájával. Nincs bizarabb, szomorúbb filmtörténeti pálya, mint a Viscontié... Életműve, még ha érdektelenségbe fulladt is, nem akármilyen tanulsággal jár.

Camus életműve, más okokból, ugyanannyira vitatott, s az eddig ismeretlen arab nézőpont tükrében mától még inkább az. A *Közöny/Idégen* nem férhet be a kötelező olvasmányok vagy az irodalomtörténeti klisék ketrecébe.

Gergely Ágnes
Babel

Azonosulni? Meddig? És kivel?
Egyenruháig próbálta Babel,
gennyésre sebzett, pokrócolt lovak,
meghágott kancák verték az utat,

kitekert nyakú libáig, ha kell,
véres szakállig próbálta Babel,
gyalázott freskón kocsmárosra lelt,
fivére volt, ki utolsó lehelt,

és nem bánt mítoszt, könyvet, ősi jusst,
csak csókolhatná azt a puskatust,
csak kilőhetné tövig, ha lehet,
a hagymaszagot, a szemüveget,

mint pravoszláv papokra a csuha,
lelkére nőne az egyenruha,
írt égő várost, vágát, viadalt,
kívülről volt kozák. De belehalt.

Bartis Attila

„Valami a vérről”*

Előbb egy nejlontányért ringattak odébb a hullámok, aztán egy nejlonpoharat, aztán valami mást. Sötét volt, jövevény nem láthatta pontosan, mi az. Az egyik helybéli férfi felállt, két lábától megfogta a kávéházi nejlonszékét, és a háttámlát maga előtt úsztatva besétált a langyos tengerbe. Elszalmozott a gyorsétkezdés vacsora maradékai között, a támlát óvatosan a víz alá merítette, mint egy rákászhalót, majd egy hirtelen mozdulattal kiemelte a valamit. Jó tíz méterről az éjszakában még mindig csak futball-labdának látszott.

A többi férfi tovább beszélgetett, fröccsöntött asztaluk félig a homokba süllyedt, lábuk a tengerbe áztatták, mentateáztak. Elégedetten konstatálták, hogy a művelet sikerült, s társuk már a part felé tart, de nem csináltak nagy ügyet belőle.

A valami legurult a szék támlájáról, aki hozta, még igazított egyet rajta, s lábával kis buckát gyúrt elé, hogy vissza ne vergődjön a vízbe, aztán a többiek is az állat köré ültek. Furcsa állat volt, bár leginkább az tette érdekessé, hogy élt. Egyébként ugyanilyen gömbhalakat lehet a pesti boltokban is kapni, szárítva, lakkozva, gyakorlatilag lakásdekorálásra készen. A kicsi öt-, a nagy hétezer forint, de ebből legalább ezeröt a vám meg a szállítási költség.

A száj szétfeszítése elég sokáig tartott, mert a himbálózó tuskéalmot megfogni nem igazán merték, de végül csak sikerült a szívószálat ledugni az állat torkán. Utána

* Megjelent az Élet és Irodalomban, 48. évfolyam 16. szám (2004. április 16.), valamint a szerző *Lázár apokrifek* című kötetében. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 2005. 39–45.

már simán ment minden, az történt, aminek a fizika törvényei szerint történnie kellett: a csövön át levegő jutott a testbe, s a hal nagy sugárban köpte a langyos tengervizet. Aztán újra meg újra, perceként keresztül, mint egy kis, szabadísznek való, kínai gyártmányú szökőkút.

Az kétségkívül meglepő volt, hogy az állat nem a kiköpött vízzel egyenes arányban lapult szét, hanem végig úgy feszült a nejlonszőre húzott teste, mint egy vízcsapra szerelt luftballon. Aztán valami hörgő, sziszegő hangot hallatott, és hirtelen esett össze, anélkül, hogy bárki széttaposta volna. Mondom, ez meglepő volt, bár bizonyára erre is van magyarázat, hogy miért egyik pillanatról a másikra lett olyan, mint egy rózsa-tövissel teleszórt kovásztalan kenyér.

A drapp nadrágos férfi, aki hozta, a szék támlájával a lepény alá nyúlt, és kissé undorodva, mint aki először lapátol marhák alól trágyát, a tengerbe dobta. Beszélgették, mentateáztak, néhány percig úgy nézett ki, hogy vége. Hogy egy nagyobb hullám majd úgyis elviszi a sárgás tetemet a korallzatonnyok felé, a nejlontányér, meg a nejlonpohár után. Aztán amikor már senki nem hitte volna, csak az Isten, az állat lassan magához tért, megtelt, kikerekedett, lehetett kezdeni előlről.

Hajnaltájt a tetem köré gyűlt macskák elődalogtak, a pincérek tornyokba rakták a székeket, összeláncolták az asztalokat, csak úgy, mint Párizstól Pekingig bárhol a világon, ahol ugyanilyen fröccsöntött asztalok vannak, igaz, langyos tenger nélkül. Egy nyolc év körüli gyerek zsákba gyűjtögette a látványosabb szemetet, a négy férfi is lábat törölt, cipőt húzott, fizette ki-ki a magáét. A pincér valami megjegyzést tehetett a halra, hogy ő ezt nem fogja innen elpucolni, vagy ilyesmi,

mert végül a szemüveges a már bevált, szék-támlás technikával visszadobta oda, ahol senkit nem zavar.

Mondom, már hajnalodott, már mindenki indult volna haza, de szájában egy piros-fehér csíkos szívószállal az állat valamiért harmadszor is életre kelt. Félszegen ugyan, oldalára dőlve, de mégiscsak feltámadva ringott, körözött a langyos vízen, mint egy átok. A szemüveges gyorsabbra fogta a készülődést, a másik kettő nevetett, a drapp nadrágos csak nézte, és csóválta a fejét. Végül lehajolt egy kőért, célzott, de nem talált. A másik is mellédobott, a harmadik meg a negyedik szintén. Vagy tíz percbe telt, amíg egy méreteres, éles kődarabbal valakinek végre sikerül a félholt állatot egy feltámaszthatatlan húscafattá széthasítani.

A másnap elég csendesen telt, nem néztük meg sem a sivatagot, sem a világ nyolcadik csodáját. Délután valami apróságon összekaptunk, estig nem beszélgettünk sokat.

A Másik megtalálta az egyetlen boltot, ahol alkoholt árulnak, vett is valami vodkát, az eladó fekete zacskóba rakta, mint otthon a pornólapot szokták, csak hogy már megszűröl tudni lehessen, mit visz az ember. A zacskó ugyanaz, benne a szégyen kultúrkörönként változik. Elég vacak vodka volt, fél üveg kellett, amíg valamelyikünk a tegnapi estét szóba hozta, de két üveg is kevés lett volna hozzá, hogy ne próbáljunk magunknak hazudni valamit.

Nagyjából arra jutottunk, hogy esélyünk nem lett volna, merthogy egészen más a

helyzet, ha böllérek, súlylökők vagy tornatanárok vagyunk. Meg akkor is más, ha mi vagyunk otthon. De legalább ismerjük a nyelvet. Hiszen ha nincs közös nyelv, akkor nehéz. Akkor nagyon nehéz.

A Másik azt mondta, el kellett volna jönnünk. A Harmadik, hogy ő kétszer is indulni akart. Én, hogy valamiért mégis mi jöttünk el utoljára.

Abban egyetértünk, hogy jó ideig nem is lehetett pontosan tudni, mi történik. Vagyis, hogy bűn történik, azt tudni lehetett, azt viszont egyáltalán nem volt honnan tudni, végül mekkora lesz ez a bűn. Elvégre a legelőjén még mindhárman azt hittük, hogy ez is csak egy amolyan ócska népi játék, mint a sündisznó táncoltatása kanalakkal. Össze kell ütni két kanalat, az állat meg rángatózik, mintha áram ütné, mert a rókától sem retteg annyira, mint az éles hangtól. Egyszer Szárhegyen átjött a szomszéd, lelkesen hozta a sünt meg a kanalakat, hogy megmutassa a gyerekeknek. Kidobtam ugyan, de ez már elég rég volt. Szóval nem, egyáltalán nem volt honnan tudnunk, és amikor az ilyesmit tudni lehet, akkor már mindig nagyon késő.

Próbáltuk kicsit mitizálni, ami velünk történt, mert ami mitikus, az óhatatlanul kivételes, az legalább nem történhet meg mindennap. Pedig de.

Aztán volt egy rövid idő, amikor elmeséltük ennek-annak, kérdeztük, ki mit tett volna, de vagy mi meséltük rosszul, vagy az ilyesmit nem is lehet igazán jól mesélni. Legalábbis senki se meg nem bocsátott, se meg nem vetett úgy igazán.

A Másik és a Harmadik mondták, hogy írjam meg nyugodtan; az elején magam is úgy gondoltam, hogy húsvétra jó lesz, de kiderült, hogy nagyon nincs mit írni rajta. Azért mégis elkértem a gyerekektől a határozó kézikönyvet, hátha kikerekedik belőle valami, de csak a gömbhal latin nevét találta: *diodon holocanthus*.

A Százados úti művésztelep másképp

Felicides Ildikó és Szabó Judit fotóművészek kiállítása a Fugában

Sokszor és sokan fotózták a Százados úti művésztelep házait, műtermeit.

Több mint egyéves fotografiai alkotómunka eredménye az az ötven kép, amely a FUGA Budapesti Építészeti Központban volt látható 2016 januárjában. A képeket műteremről műteremre járva készítettük Európa egyik legöregebb művésztelepén, amely azért is egyedülálló, mivel az alkotók lakóhelyeül is szolgál. A kiállítás egy nagyobb projekt fontos állomása volt. Nemcsak a művészi megközelítés, hanem a dokumentációs célú fotózás és interjúkészítés is célunk volt mindvégig. Amennyiben sikerül elegendő támogatást nyernünk, a feldolgozott interjúkat, képeket a Százados úthoz méltó könyvben jelentetjük meg.

A képek és interjú elkészítéséhez óriási segítséget nyújtott Gábor Magda. A szobrászművész a kezdetektől fogva pártfogolta szándékunkat. Jótékony szervezőmunkájának köszönhetően további segítőköt találtunk Szabó Gábor szobrász és Szalai Veronika restaurátor személyében. Nekik köszönjük meg, hogy szinte minden műterem ajtaja megnyílt előttünk.

A képeken hangulatok, fények, műterem- és műtárgyrészletek, ellesett portrék. A „Százados úti művésztelep másképp” című kiállítás egy szubjektív reflexió, a telep művészi miliójének egyéni hangú, a konvencióktól ellépő autonóm értelmezése.

Az elkészült több száz fotóból Sárközi Erzsébet – aki kezdettől fogva alkotótársunk volt – válogatta és rendezte a kiállítás képeit. A vele készült interjú előtt Nagy T. Katalin és Kincses Károly megnyitóbeszédét közöljük.

(Felicides Ildikó)

Nagy T. Katalin

Megigézett dokumentaristák

Az 1900-as években felvirágzóban lévő építészettünk egyik izgalmas fejezete a Százados úti művésztelep építése. Az építészeti konjunkturának is köszönhetően óriási igény volt műtermes lakásokra, hiszen éppen a megrendelések, közfeladatok miatt sok művész költözött a fővárosba, s különösen a szobrászok számára volt nehéz a munkához megfelelő helyet találni. 1903-ra épült meg a Kelenhegyi úti műterembérlakás, amelybe 11 festő és 3 szobrász költözhetett be, ez azonban nem sokat enyhített a bajokon. Bárczy István polgármester művészetpártoló hírében állt, így magáévé tette Horváth Géza, Kallós Ede, Margó Ede és Szeszák Ferenc kezdeményezését, és elindultak a tárgyalások egy új művésztelep építéséről. Végül a német példákat követő, a munkáslakástelepek mintájára elgondolt tervet fogadtak el, és Pasarét helyett a város szélét, a Százados utat jelölték ki helyszíneként. Ezt némileg sérelmezték a művészek, Medgyessy Ferenc szóvá is tette, mindenki örült azonban, hogy megvalósul

az elgondolás. Wossala Sándort kérték fel a títustervek elkészítésére. Az eredetileg 20 épület helyett végül csak 15 kapott helyet, azok viszont igen gyorsan, egy éven belül megépültek, s 1911 novemberére már álltak is a műtermes házak. A telep építészettörténeti feldolgozását Nyikos László végezte el 2002-ben, a telepről többször jelent meg írás, kiállításokat is rendeztek az itt dolgozó művészek munkáiból, de egy nagy teleptörténeti reprezentatív kiadvány megjelentetése még várat magára.

Fotográfusaink időről időre dokumentálják a folyamatosan változó telep látható és a legtöbbek számára láthatatlan életét. Így történt ez most is, két fotográfus bekopogott a műtermekbe, hogy megragadjon valamit az éppen ott folyó történésekből.

Erről, a műteremről szeretnék még szót ejteni. A műteremről, amely az én munkámnak is fontos helyszíne, hiszen egy-egy megnyitó vagy írás előzménye mindig a műterem-látogatás. A művészeti alkotásokat szemlélő nézőt gyakran definiálják kukucskáloként, hiszen a művek egyfajta kulcslyukak, amelyeken keresztül belelátunk a művész lelkébe, gondolkodásába, abba a korbá, amelyben az alkotások születtek. A műterembe belépve együtt láthatjuk a kész műveket a szerszámokkal, eszközökkel, a vázlatokkal, a szeméttel – műterme válogatja persze, hiszen vannak igen steril, elképesztően tiszta és rendezett alkotóműhelyek is, bár ez azért igen ritka.

Marcel Duchamp-ot gyakran az avantgárd alkímistájaként szokták emlegetni, az ő nyomán terjedt el a nézet, hogy a művészetcsinálásnak köze van az alkímiához. Szathmáry László, a Mátyás király udvarában zajló tudományos élet egyik szeletéről, az alkímiáról írott sorait bátran tekinthetnénk egyfajta művészetmeghatározásnak: „Az alkémia anyagot kutatott, bontott és tett össze. Az alkímiai tevékenység legtöbbször ötletszerű volt, de a cél határozottan meg

volt adva: aranyat csinálni. Arany nélkül nincs élet. Csak az arany teszi széppé, boldoggá a földi életet.” Nos, egy művésztelep e gondolat jegyében valóságos boszorkánytanya, hiszen karnyújtásnyi távolságra zajlik a kisebb-nagyobb laboratóriumokban az „aranycsinálás”.

Felicides Ildikó és Szabó Judit fotográfiai ezt a gondolatot is igyekeznek tolmácsolni, amikor egy-egy műtermi makrófelvételükön olyan picit részletet mutatnak meg, amelyet csak a művész vagy egy avatott szemű néző képes azonosítani. A felvételek között a művészek maguk is megjelennek, belesimulva a környezetükbe, vagy éppen pózolván a műhelyben, amely fő életterük, mely állandóan változik, lüktet. A műtermi munka minden fázisa látványos kisebb-nagyobb mértékben, ahhoz azonban, hogy ezeket a sokszor igen finom rezzenéseket észrevegyük, nagy odafigyeléssel és érzékenységgel kell megközelítenünk az alkotói tereket. A műhely terében a kész művek, a vázlatok, az anyagok, az eszközök véletlenszerű egyvelege megigézi a belépőt, és felébreszti a kutató tekintetet, ahogy tette ezt a két fotográfussal is. Az ő céljuk kettős, egyrészt rögzíteni egy impulzusokkal teli, folyamatosan megújuló térnek a jellegzetességeit, másrészt saját gondolataikat, érzéseiket megtalálni a műtermekben fellelt, egymásra rakódó rétegek között.

Kincses Károly

Másként látni – jó

A Százados úti művésztelep másként, olvasom a kiállítás címét. Másként? Ahhoz, hogy tudjam milyen másként, tudnom kell, mihez képest másként, azaz milyen egyként? Felvázoltam magamnak néhány gondolatki-sérletet, s ezek némelyikét most megosztom önökkel, s akkor hamar túlesünk ezen a megnyitón is.

Mit gondolhat egy átlaghalandó, ha ezzel a szóval találkozik: művésztelep? Vélhetőleg nagy, fennkölt Művészetre, árveréseken tízmilliókért leütött festményekre, lábujjhegyen járó ihletre és koncentrált elmélyülésre, baretos, művészpelerines elszállt figurákra... Csupa-csupa olyan dologra, amelyhez neki, az átlaghalandónak vajmi kevés köze van, volt, lesz.

Ezzel szemben mit látunk Szabó Judit és Felicides Ildikó képein? Tök normális embereket, hétköznapiak tűnő arccal, köznap ruházatban, átlaghalandó által is kódolható tevékenység közben.

Meg láthatunk még kacatokat, műtyűröket, kibelezett órákat, faágakat és szerszámokat, kő-, fa-, fém- és textiltorzókat, részleteket. Meg kopott ablakkereteket, nagy

műteremablakokon ferdén betűző napsugarat, meg műhelyeket, melyekről csak alaposabb tanulmányozás után lehet megállapítani, hogy nem a szomszéd utcában lévő autófényező, hanem egy Százados úti művésztelepi helyszín. Meg lehet még látni kertrészleteket, csenevész fügebokrokat, hullásnak indult hajdan zöld leveleket sárguló kupacokban, vedlett vakolatot, száz éve ott felejtett köveket, tárgyakat, sajátos párbeszédben az idővel.

Szóval semmi éteri, semmi ihlésre alkalmas ezoterikus dolog, helyszín. Ezek az emberek, miként az elődeik is, itt, a Százados úti művésztelepen élnek, dolgoznak, örülnek és bánkódnak, mint az átlaghalandók többsége, csak egyvalamiben különböznek, de abban aztán nagyon: mindeme átlagfolyamatok végeredményében, az elkészült művekben. Mert öreg és fiatal, nő és férfi, akik ezeken a portréfotókon élénk kerülnek, ők mindannyian művészek, akik azért dolgoznak, hogy mi meg aztán örüljünk, szomorodjunk, megilletődjünk vagy elvarázsolódjunk, ki-ki a vérmérséklete szerint.

S ez a lakóhely és munkahely sajátos kevercsként a múlt század elején létrejött fura képződmény bizony Budapest első művésztelepe, amely immáron több mint 105 éve folyamatosan fogadja az alkotókat, biztosít nekik többé-kevésbé zavartalan környezetet ahhoz, hogy tegyék, tehessék a

dolgukat. 105 év bizony sok. Meg is látszik az épületeken, a környezeten, a tárgyakon. De én mégis olyannak látom a két érzékeny lelkű, nyitott és kíváncsi fényképész nő jóvoltából, mint egy öreg, kicsit elhízott, de jóságos tekintetű nagymamát, aki mamuszban, pongyolában totyog körülöttünk, és lesi a kívánságainkat. Nagyon erős kép, látom magam előtt Sótér nagymamámát világító búzakék szemével, hófehér hajával és mindent elárasztó gondoskodó szeretetével. S mindez köszönhető a két emlegett, fotográfához értő, abban újra és újra megmerítkező nem-átlaghalandónak, akik géppel a kezükben találkoztak a más művészeti ágakban szorgoskodó többi nem-átlaghalandóval egy kopott, de baráti és családi környezetben. E találkozás eredménye ez a kiállítás, amely képes lett ellépni a korábbi sablonoktól. Szabó Judit és Felicides Ildikó úgy ábrázolják az agyonfotózott Százados úti művésztelep házaikat, műtermeit és azokat, akik már harmadik vagy negyedik generáció tagjaként töltik meg lélekkel, művészettel, gondolatlalt az egyszer felépített és csak keveset változó, de sokat romló díszleteket, ahogy kell. Empátiával, odafigyeléssel, de nem ájult sznob lihegéssel. Ezért kedvelem ezeket a képeket, ezért nézem meg most már sokadszorra őket, s ennél jobbat most önöknek sem tudok javasolni. És tényleg másként...

Szabó Judit
Dús László műtermében
Százados úti művésztelep, 2015

Felicides Ildikó
Katona Zsuzsa műtermében
Százados úti művésztelep, 2015

Felícides Ildikó
Szabó Ádám műtermében
Százados úti művésztelep, 2015

Szabó Judit
Csontos László műtermében
Százados úti művésztelep, 2015

Felícides Ildikó
Nagy Sándor
Százados úti művésztelep, 2015

Felicides Ildikó
Várnagy Ildikó műtermében
Százados úti művésztelep, 2015

Szabó Judit
Mihály Gábor
Százados úti művésztelep, 2015

Szabó Judit
Gádor Magda és Nagy Sándor
Százados úti művésztelep, 2015

Donáth László

Mindentől és mindenkitől szabadon

Interjú Sárközi Erzsébettel

DL: Zsóka, ami engem kíváncsivá tesz a veled való beszélgetésben: egyrészt a könyv, a kép, a film, vagyis a kultúra, a kultúrával és a kultúrában való élés. A másik: az elszántságod arra, hogy ússz, pingpongozz, sportolj. 40 évvel ezelőtt képes voltam akár másfél napig egy fotelból ki nem mozdulva ülni és olvasni. Megvolt a dohányom, a teám, nem érdekelt az égvilágon semmi más. Én így voltam kultúrember. Neked pedig mindenféle egyéb dologra is jutott energiád, a barátaidtól a sportig.

De ami igazán izgat: a politikai attitűd. Nem az, hogy fasiszta vagy liberális vagy-e, hogy melyik egykori vagy ma is létező magyar párt vonzó a számodra, hanem a politika lényege: a közélettel való érdemi foglalkozás. A szubjektív, a személyes, valódi történet, ahol a magad meggyőződése – ha tetszik, politikai értékrendje – mint az emberi életminőség elengedhetetlen része jelenkezik. És ez nem az eredménytől függ. Akkor is megvan, ha nem kapcsolódik hozzá effektívitás.

SE: Majdhogynem egész fiatalságomat a Kádár-rendszerben leélve egy dolgot biztosan tudtam: nem kívánok semmiféle hatalomnak a játékszere lenni. Csak a manipuláció ellen védekeztem. És mivel tud az ember bármilyen rezsím manipulatív törekvései ellen védekezni? Tudással. Aktuális, naprakész tudással, a tények tiszteletével, és egyfajta őszinteséggel. Egyik rezsímben sem akartam magamnak azt hazudni, hogy ma jobban élek, mint négy éve, és azt sem,

hogy rosszabbul. Egyfajta lözungmentes-ségre törekedtem. Tudom, valamilyen mértékben mindnyájan manipulálhatóak vagyunk, de én a lehető legkisebb mértékben szerettem volna manipulált lenni. Ezért-is érdekelt az úgynevezett aktuálpolitika, bár a szó szűkebb, konkrétabb értelmében soha nem politizáltam. Apolitikus alkatnak vélem magam. Viszont szeretnék tisztában lenni azzal, hogy miben élek. Szerintem ez a felnőttiség egyik legalapvetőbb kritériuma. Azt látom, ma négy-öt millió ember egyre nagyobb homokozókba dugja az egyre kisebb fejét. Nagyon sokan nem hajlandók felnőtté válni, osztársadalmi szinten pedig még mindig ott tartunk, hogy Mohács, hogy Mária Terézia, hogy Ferenc Józsa, hogy Donkanyar... Semmit nem tudtunk feldolgozni. Én csak szeretem tudni, hogy igen, a vonat ennyi óra ennyi perckor indul, és oda tart. Ha tudom a menetrendet, akkor nekem jöhet bárki azzal, hogy nem, nem is vonat indul, hanem repülőgép, és nem is ma, hanem holnap..., az engem nem érdekel már.

DL: Ha arisztokrata családban születés, bármilyen értelemben véve a jelzőt, akkor az apolitikus attitűd magától értetődik. De nem arisztokrata családban születéssel, a választási alternatíva az volt, szövönőnek tanul-e vagy cipőfelsőrész-készítő szakmunkásnak. Az élet tizenéves korodban nem kínált meg annak lehetőségével, hogy hűvösen és előkelően távol tarthasd magadat a közélet dolgaitól. De mégiscsak azt mondtad, a Kádár-korszak alakította ki az értékrendedet. Hogy jön össze a kettő?

SE: Pontosan azért van így, mert nem néger eunuchok hordták elem ezüsttálcán az élet javait, az érvényesülés lehetőségét. Lehet, hogy ostobának születtem, de soha nem gondoltam, hogy annak is kell maradnom. 14 évesen, állami gondozottként, százszázalékosan ki voltam szolgáltatva az államnak, ezért mást nem tehettem: harcoltam a magam igazáért. Egyszerűen csak

azért, mert az emelt szintű hároméves vegyipari szakmunkásképző nem zárta ki az érettségi lehetőségét, szemben a szövönők vagy cipőfelsőrész-készítő szakmunkások kétéves, mezei képzésével. Én Bicskén 14 évesen is tudtam, hogy magyar szakos tanár szeretnék lenni. Semmilyen alázatfélét nem éreztem azon állammal szemben, amelyik kifosztani, megnyomorítani, kussoltatni igyekezett az ő drága népét.

DL: Saját bőrödön is érzékeltél ilyet? Vagy csak irodalmi élményeid voltak?

SE: Abszolút a saját bőrömon. A beiskoláztatás az állami gondozásban úgy zajlik, hogy a beiskolázásért felelős igazgatóhelyettes közli, miután megfelezte a középső padsort: az ablak felőli három oszlop szövönő lesz, az ajtó felőli három pedig cipőfelsőrész-készítő. Én pedig ott álltam színjeles bizonyítvánnyal a hetedik-nyolcadik osztályban – csak magatartásból meg szorgalomból nem adták meg a jelest –, és egyetlen dolgot éreztem világosan: az a szép drágalátos anyátok, az lesz cipőfelsőrész-készítő vagy szövönő!

DL: És akkor sikerült?

SE: Igen. Egy szép nagy dézsás pálmát ráborítottam az igazgató íróasztalára, volt egy kis ordítozás, anyámat legalább tízszer lerángatták Bicskére, mert azért volt némi nézeteltérés a felek között.

DL: De 14 évesen tudtad, hogy kultúrával foglalkozó ember akarsz lenni.

SE: Igen, ez volt az érdeklődési köröm. Kisgyerekkorom óta komolyzenén nőtem fel, édesanyám állandóan vitt az Operaházba. Nagyon szerette a balettet, így én is megszerettem. Akkoriban még hetente lehetett menni az Erkel Színházba, ha nem is előadásokra, de főpróbákra. A kultúra a hatvanas évekbeli kultúrpolitika jegyében hozzáférhetőbb volt, mint ma.

DL: És miért kerültél Bicskére?

SE: Családi belviszály, szociális okok, lakásprobléma. Két évet töltöttem Bicskén,

egyed pedig itt, Pesten. Közben édesanyám végig azért küzdött, hogy vissza tudjon kapni.

DL: Amikor végül is a dézsaborogatásod eredményeként laboránstanonc lettél, úgy alakult, ahogy elképzelted? Megszerezted a szakmunkás-bizonyítványt, és le is érettségiztél.

SE: Igen, de nem volt ilyen egyszerű, mert engem humán érdeklődéssel belekényeserítettek a vegyipari szakmába, ami egyáltalán nem érdekelt. Valójában úgy végeztem el a vegyipari szakmunkásképzőt, hogy a tankönyveket sem voltam hajlandó megvenni. Az osztályfőnökkel és az igazgatóval közösen kialakítottunk egyfajta egyezséget: olvastam az órákon, marokkóztam, pasziánszoltam, de semmilyen értelemben és mértékben nem vettem részt a munkában.

DL: Mégis megkaptad a bizonyítványt.

SE: Kémiából nem volt rosszabb jegyem négyesnél. Az valamiért ragadt rám. Lelkiismeretesen el is mentem dolgozni a szakmamban, hiszen mit is tehettem volna 1977-ben. A gyakorlatban is jól ment. Egy nagyon értelmes, jó csapatba kerültem, ahol 4 évet töltöttem el. A közvetlen főnökömmel, a vegyész mérnök úrral egy hétre előre átbeszéltük, milyen kutatásokat szeretnénk „lezavarni”, mit tegyek, ha barna lesz az eredmény, mit, ha zöld... Kreatív, teljesen önálló munka volt. Rugalmas munkaidőben dolgoztam, így nagyon praktikusán tudtam tömbösíteni a szabadidőket. Akkoriban írogattam is, meg eléggé belemásztam az amatőr színházi mozgalmakba. Éltem a magam életét. Káemkás¹ nem lehetett az ember, valamiből meg is kellett élni – de autonóm személyiségként. A munka az első, ami marad, az viszont az enyém.

DL: És mi vetett véget vegyészeti munkálkodásodnak?

¹ kmk., közveszélyes munkakerülő (A szerk.)

SE: Egy két lábon járó, kinézetre emberi benyomást keltő „állami gépezettermék”. A laborvezető fiatal, rendkívül tehetséges kutatómérnök volt, számos szabadalommal a háta mögött. Csípte a hatalom szemét, hiszen egy ilyen tehetséges embernél soha nem lehet tudni, miben törí a fejét. Kirúgták, a csapat élére pedig küldtek egy embert a Gyógyszerkutató Intézetből. Név szerint bemutatkozott, és közölte, neki egyetlen kérése van a kollégákhoz: ne mószerolják egymást. Reggel nyolckor tartotta az értekezletet, a tizennégy fős csapatból – négy mérnökből és beosztott laboránsaikból – fél tízkor tizenhárman ott álltunk leszerelve, kívül a gyár portáján. Egyetlen mérnök maradt. Ez az egy mondat elegendő volt ahhoz, hogy felmérjük a mozgásteret, s hogy ilyen figurával valószínűleg nem lehet értelmesen együtt dolgozni.

DL: Első hallásra az, hogy a másikat ne mószerold, nem negatív dolog.

SE: A Teleki tér és a Mátyás tér között, ahol én felnőttem, a *mószerolás* nagyon erőteljes, kemény kifejezés volt. Az új vezető még semmit nem tud rólunk, de máris feltételezi, hogy egymást fogjuk mószerolgatni, ahogy ez idáig tettük. Vajon mivel győzhetném meg, és mi értelme is lenne egy ilyen „terméket” meggyőzni arról, hogy mi itt nem szoktuk mószerolni egymást. Kollégák vagyunk, segíteni szoktuk egymás munkáját, és örülni szoktunk egymás eredményeinek.

DL: Akkor mentél el antikváriumba dolgozni?

SE: Az abszolút véletlen volt. Akkor már kezdtem unni, hogy fél éve káemkás vagyok. Lett még négy-öt szemem, azok szüntelenül forogtak körbe-körbe, és ha valahol rendőrt láttam, átmentem a túlsó oldalra. Eleinte élveztem is, klassz játék volt, akárcsak a bliccelés a BKV-n. De idővel ráuntam, s kellett egy stempli az igazolványomba. Egyszer a Thököly úton egy antikvárium kirakatán megláttam egy pökhendi kis cetlit: „Eladót – lehetőleg fiút – felveszünk.” Azzal a gondolattal mentem be az üzletbe, hogy „nincs munkaerő, dolgozni kéne valakinek, és még válogattok is?” 4-5 percet beszélgettünk a főnökasszonnyal, aztán fel voltam véve.

DL: És mindmostanáig antikvárius vagy. Hány antikváriumban dolgoztál?

SE: Két és félben.

DL: Képesítés nélküli segédantikváriusként kezdted, és eljutottál antikváriumtulajdonosi...

SE: A mai napig nem végeztem szakirányú tanfolyamot. Mire elvégeztem volna az egyéves OKJ²-s képzést, már befejeztem a főiskolán a magyar szakot, és egy éve a szakma legnagyobb ászával – mára doyenjével – dolgoztam. Egy humán diplomával annyit azért tudtam, ha bejön a vevő, és kéri Mikszáthtól az *Egri csillagokat*, akkor Gárdonyinál nézzem meg, van-e.

DL: Mondd, mit jelent antikváriusnak lenni?

SE: Örökös nyitottságot. Ez egy sokszorosán rétegezett, nagyon összetett szakma. Én mindig is becsüs voltam. Becsüsként nem tud eltelni egyetlenegy nap sem, hogy ne hozna az élet valami olyasmit, amivel az ember előtte még soha nem találkozott. Az az igazán izgalmas a dologban, hogy arra is kell tudni konkrét árat mondani, amit még

² Országos Képzési Jegyzék (A szerk.)

soha nem láttam. Lehet, hogy konkrétan azt az könyvet nem, de láttam tizenöt nagyon hasonlót, abból a korból, arról a nyomdahelyről, abban a témában. Tudni kell viszonyítani. Érzék kell hozzá.

DL: Az aranynak, műtárgyaknak, bútornak az értékét becsüsnek kell megállapítania. Mitől válik a könyv műtárggyá, anyagi érték hordozójává?

SE: Nagyon sok tényezőtől. Vannak olyan könyvek, régiségek esetében főleg a természettudományos munkák, amelyeket a talán túlzottan is hosszúra nyúlt középkorban égettek az egyházak, hiszen a vallások sanda szemmel néztek a természettudományos munkákra. Ezekből, értelemszerűen, jóval kevesebb példány maradt fenn, a túlélés bizonyos kiadványok esetében szinte lehetetlen volt. Ha nem hordták máglyára az egyik században, akkor megtették a következőben. Ugyanakkor a kolostorok százaiban folyt betűvetés, később nyomdászat, és a természettudományos munkákhoz képest irdatlan számban jelentek meg vallásos munkácskák. Modernebb korokból pedig a művészi illusztrációk és bibliofilmek váltak értékessé. Mondjuk, 10-15 példányban

Chagall-akvarellekkel jelent meg egy bibliofil, minden illusztráció szépen aláírva. Ma egy ilyen megfizethetetlen. Visszatérve a középkorra: nagyon gazdag a metszetanyag, hiszen sok könyvet metszetekkel illusztráltak. Annak a kornak is megvannak a kimagasló művészi teljesítményei. Voltak például olyan metszők, akik elnagyolt, alaprajzszerű városképeket készítettek, míg mások, más tehetséggel, másik irányzat képviselőiként mesésebbnél mesésebb, kacsalábon forgó palotákból álló városképeket komponáltak, és aláírták, hogy Ofen vagy Paris. Pedig soha nem jártak abban az országban.

DL: Mindegy, hogy a becsüs könyvet vagy ékszert becsül? Más az egyik becsüs, mint a másik?

SE: Ezek mind mély ismeretet kívánó, külön szakterületek. Az adott tárgyvilághoz kell érteni. Ha nekem kellene ma megbecsülnöm például egy sérült, rubinkövekkel díszített gyűrűt, ami bizonyítottan II. Katalin cárnő gyűrűcskéje volt, annyit tudok mondani: passz. Ezt nagyon finoman, rendkívül kulturáltan, tudományos szinten is tudom mondani, de ezen kívül semmit. Az antikváriusság egyébként nem áll meg a könyveknél, plakátoktól kezdve képeslapokon, térképeken, metszeteken át sok mindennel foglalkozik.

DL: Mindegyik közös nevezője a papír.

SE: Igen, bár nem minden papíralapú. Nemcsak a pergamenre írt kéziratok nem, de például az ún. integetőkendők sem, irredenta jelszavakkal, leegyszerűsített operettképecskékkel illusztrálva. Az elcsatolt területek visszafoglalásakor a bevonuló magyar hadsereg katonáit ezeket lengetve üdvözölték az erdélyi, felvidéki, délvidéki magyarok. Vagy a szocreál ereklyéi: az ilyen-olyan alkalmi és kevésbé alkalmi zászlócskák, édesebbnél édesebb jelszavakkal kihímezve.

DL: Az ember mindent gyűjt. Vadgesztenyétől kavicsokon át műtárgyakig, adott esetben könyvig. Mi változott aktív antikváriusi léted hozzávetőleges 30-35 éve alatt?

Változott a gyűjtőszrenvedély a kétezres éveket követően? Meg lehet ma is élni abból, hogy valaki antikvárius?

SE: A mindenkori társadalomtól függ, hogy elégséges-e a fizetőképes kereslet, vagy sem. Ez az egzisztenciális felemelkedés vagy éppen nyomorba taszítotttság szerint változik. Amit sokkal állandóbbnak tapasztaltam: az emberek, legalábbis bizonyos rétegek olvasni akarása.

DL: A könyvvel kapcsolatos tevékenység – legyen az a becüsü, ami a megélhetést jelenti, vagy a gyűjtés, a könyv birtoklása, vagy az olvasás mint magánvaló élvezet – teremtett számodra olyan egzisztenciát, formát, amelyben te magaddá váltál?

SE: Én soha nem voltam igazi gyűjtő. Vannak például jeles könyvsorozatok, magam soha nem törekedtem arra, hogy hiánytalanul meglegyenek. Minden sorozat arról híres, hogy adnak ki benne olyan műveket is, amelyek az én szívemhez nem állnak olyan közel. Így hát miért is lennének a könyvespolcomon? De az igazi gyűjtő soha nem gondolkodik így. Az mindig teljességre törekszik, valóban birtokolni akar. Azt hiszem, sikerrel vettem ezt az akadályt: soha nem akartam igazán birtokolni. Egy kis melegséget, otthonosságot, biztonságérzetet adott, hogy bizonyos dolgok társaságában élhettem éveket, évtizedeket, de valójában soha nem felejtkeztem meg arról, hogy ezeknek a tárgyaknak és nekem anynyi a dolgunk egymással, hogy ideiglenesen nálam állomásoznak. Addig biztonságban vannak, amíg nálam vannak. Mert én valóban vigyáztam rájuk, üveges, zárt vitrinben tartottam őket. Rangjukhoz méltóan, mint értékmegőrző szerepeltem ezeknek a könyveknek az életében, de én az ő sorsukban csak egy epizód vagyok.

DL: Antikvárius voltál már akkor, amikor egy szép napon bezörgetett a boltodba Felicides Ildikó?

SE: Igen, 25 évvel ezelőtt.

FI: Szomjas voltam, kértem egy pohár vizet.

DL: Elkezdtek beszélgetni. Kiderült, hogy van valami hasonlóság a könyvhöz való viszonyotokban, a kultúra iránti érdeklődésetekben? Vagy pusztán két olyan ember találkozott egymással, aki önálló értéként tudta becsülni az életet?

SE: Én csak egy céltalan fiatal láttam, akinek fogalma sem volt, hogy a négy égtáj közül merre is találna meg önmagát. Talán elég önhittén, talán túlzott magabiztossággal, de azt gondoltam, tudok neki segíteni ebben. Iránytűt adni a kezébe, amellyel kitálabból a káoszról, amelyben éppen benne volt.

DL: Ildikó szintén bölcsész végzettségű ember, Rilke-ről írt szakdolgozatot. Te odahagytad a kémcsöveket, tálcáskákat, csipeszeket, és bölcsész lettél, belőle azonban, aki bölcsésznek indult, fotólaboráns lett.

SE: Ildikó nagyon alulról kezdte. Automata gépeken, kilóra hívott elő, egyik munkahelyről a másikra csúszott, ügytelenebbnél ügytelenebb főnökök alatt nyögött. Akkori elbeszéléseiből úgy tűnt nekem, van érzéke, kedve ezzel a dologgal komolyabban foglalkozni, ugyanakkor bizonytalan, határozatlan volt. Én meg bátran, fejfel a falnak, ahogy általában szoktam, bátorítottam, ahogy csak tudtam: persze, csináld csak!

DL: Benned lett volna meg az öntudat, de az ő feje ment a falnak?

SE: Nem, nem. Jellemző rám, ha valamire ráérzek, akkor maradéktalanul megbízom magamban. Nem szoktam elbizonytalanzkodni a dolgokat. Van persze bennem egyfajta önkontroll: a tévedés kockázatával vagyok mindenben ilyen biztos. De hogyan bízhatna meg az ember másokban, ha saját magában sem bízik? Bízam abban: jó a megérzésem, Ildikónak ehhez a mesterséghez tényleg komoly adottságai vannak.

DL: Vagyis valóságosan indítottad, terelgetted, biztattad arra, hogy úgy foglalkoz-

zon a fotográfiával és a hozzá tartozó minden rendű és rangú tevékenységgel, hogy abból egyfajta életmodell épüljön fel?

SE: Magától is erre felé toporgott, egy kicsi megerősítés hiányzott. De majd ő elmondja...

DL: Ó most csak egy médium.

SE: Ragyogó médium...

DL: Ragyogó médium, de engem most az izgat, te hogyan látod. Beszélgetésünk egyik apropóját az adja, hogy heteken át látható volt Ildikóék kiállítása³ a Fugában a Százados úti művésztelepről, bárki megnézhetette, az is, aki ott lakik, az is, akinek semmi köze sem a Százados úthoz, sem Felicides Ildikóhoz, csak a képekre volt kíváncsi. A kiállításig nagyon hosszú út vezetett, amelynek egy korábbi stációjánál már ott voltál, és ez a több mint egy esztendeig tartó munka most általad, a barátnő-munkatárs által objektíválódott. Itt van több száz kép, ebből össze kellett szedni azt, ami igazán jelentős, sőt művészi értékkel is bíró fotográfia. Ennek a folyamatnak a hátterét szeretném megérteni. Mert egészen más dolog, hogy XY művész, akit nagyon szeretek, akivel jó a kapcsolatod, megkér engem, hogy nyissam meg a kiállítását. Biztos vagyok benne, hogy ebben az esetben nem pusztán szimpátia, barátság vagy a másik iránti nagyrabecsülés motivált benneteket. Sem őt arra, hogy a kiállítás megrendezésére téged kérjen meg, sem téged a munkában való részvételre.

SE: Nem tudom pontosan, kit mi motivált. Én azt gondoltam: ez olyan feladat, amellyel meg tudom támogatni ezt a projektet, hogy külső, fotográfiával profi módon nem fertőzött, szűz szemmel bizonyos dolgokat jobban átlátok. A „boldogok a tudatlanok” magabiztosságával.

DL: Hadd tegyem föl egészen konkrétan a kérdést: mi volt a szempont e képtömeg válogatásánál, mit akartál a Fuga-beli tárlattal megmutatni?

SE: Az események szinkronjában nem fogalmazódott ez meg így, de valójában csendes alázattal, szorgalommal szolgálni akartam Ildikót és Jutkát, szolgálni a művészetet, a Százados úti művésztelepet. Ez így kissé talán szerénytelenül hangzik, de ennyi.

DL: Magad elé vted a képeket, nézted őket, és eldöntöted: ez igen, ez nem.

SE: Igen. Voltak ugyan komoly csaták, mert... Na, ez is egy picivel hosszabb fejezet, megpróbálom néhány mondatban összefoglalni.

Ez a projekt eredetileg sokkal messzebbre tekintett, mint ameddig a jelen pillanatban a magyar kulturális kormányzat látni engedi. Amikor a pályázatot írtuk Ildikóval, azt terveztük, hogy lesz egy könyv is, sőt a kiállítást is nagyobb ívűnek gondoltuk, multimédiás, kicsit korszerűbb kiállításnak, természetesen katalógussal. Megalázó volt, hogy a kulturális kormányzat Ildikóékhoz vágott háromszáz ezer forintot: akkor ebből tessenek szépen megrendezni azt a kis kiállítást... Ahonnan ez a mozdulat jött, pontosan tudják, háromszázezer forintból semmit nem lehet megrendezni. El lehet vinni egy osztályt nyáron kerthelyiségbe fagyizni, de sajnos a kultúra ennél drágább dolog.

Ami megvalósult, kifejezetten Ildikó ügyességének köszönhető. Ha nem szerzi meg a nyomtatót és a papírt gyártó cég támogatását és ugyanekkora összeget a VIII. kerületől, akkor dugába dől az egész pályázat. De ez a pénz is csak kármentésre volt elég. Ez az anyagi lehetőségekhez igazított kiállítás volt: katalógus nélkül és óvatosan bánva a méretekkel.

Ami a válogatás szempontjait illeti: én a kiállításra koncentráltam, nem egy majdani, talán elkészülő, sokkal dokumentaristább könyvre, a felvett riportokra. Egyetlen

³ *A Százados úti művésztelep másképp* – Felicides Ildikó és Szabó Judit kiállítása, Fuga, 2016. január 19– február 8.

rendezőlvem volt: a kiállítás címébe foglalt „másként” jelzetnek való megfelelés. Csak szétszalasztam a felvételeket, s bíztam benne, hogy összeáll egy olyan kiállítás, amely képes valamit visszaadni a művésztelep mai művészeiről, műalkotásairól, állapotáról úgy, ahogy az két rendkívül nyitott és érzékeny fotóművész alkotó személyiségén átszűrődött...

DL: Melyik a három legfontosabb kép? Megőrzött-e a vizuális memóriád két-három olyan képet, amely akár az ábrázolt tárgy, téma miatt fontos, akár a technika vagy a művészet miatt vált érdekessé a számodra?

SE: Amit habozás nélkül tudok mondani: Szabó Jutka *Kezek* című képe Gádor Magdáról és Nagy Sándorról. Ildikó jelenlétét pedig makroképeiben láttam a legmarkánsabban: ahogy közel megy a textúrához, ahogy elemeli azt a konkrét tárgyi valóságtól. Képein a kiragadott apró részlet nő új valósággá, önálló entitássá. Ez korábbi munkáira is jellemző. A saját alkatán szűrte át, bálna módjára, a Százados út alkotótelep vizeit. Ugyanazt a lényegét szűrte ki ebből a közegből is, mint amelyre általában is fogékony.

DL: Mindkettőtökről elmondható: nem főiskolás szinten – bár nem gondolom jelentéktelennek a főiskolai tanulmányokat –

kerültetek kapcsolatba a kultúrával, a kortárs magyar művészettel. Valamiképpen ebből éltek. Ha végiggondolod az elmúlt évtizedeket: a megélhetően túl jelentett-e valami többet, mást számodra a kultúra, jelentett-e valamiféle boldogságélményt?

SE: Megint messzebből kell kezdenem. Én eléggé megkésztet, 23 évesen kezdtem a főiskolát. Addigra kulturális értelemben már teljesen kiforrottnak éreztem magam. A főiskola valójában szellemi kaland és harc volt, küzdelem folyamatos ellenszélben: kipróbálása annak, hogy mindazt, amit tudok, ami kerek egészként bennem van, meg tudom-e védeni, ha egy saraboló gépsor vágja-szecsckázza.

Egyetlen, számomra szimbolikusan is jelentős momentummal hadd érzékeltessem, mi is volt ez az egész. Rögtön az első félévben vizsgáztunk filozófiából, ahogy az a humán karokon lenni szokott. Egy dialmat⁴- és valamilyen tudszoc⁵-tételt húztam. Olyan voltam, mint egy szövegértési nehézségekkel küszködő, értelmezni sem tudtam, mi van odaírva. Csendesen elolvastam, tudtam, hogy nekem erről fogalmam nincs. Lettettem a tételt az asztalra, és csak annyit tudtam kinyögni: elnézést kérek, én filozófiából készültem. Becsületére legyen mondva a tanészekvezető hölgynek, akinél vizsgáztam: szó nélkül nyúlt az indexemért, és beírt egy elégségest. Én nem akartam belefásulni, és nem engedtem meg a főiskolának, hogy sablonokba forgassa bele azt, amit én szabadnak, a maga teljességében kultúraként próbáltam értékelni. Nálam nem volt „három T”⁶. Ha valami minőségben hozta azt a szintet, hogy foglalkoznom kellett vele, akkor foglalkoztam, ha pedig úgy láttam, hogy nem, ak-

⁴ dialektikus materializmus (A szerk.)

⁵ tudományos szocializmus (A szerk.)

⁶ annyi mint: *tillás, túrés, támogatás*, a Kádár-rendszer Aczél György által meghirdetett fő kulturpolitikai irányelvének megnevezése (A szerk.)

kor odébb sétáltam, de politikai, pártpolitikai szempontoknak soha nem rendeltem alá semmit. A mai napig azt gondolom, hogy a kultúra csak financiálisan függ a mindenkori hatalomtól, semmi más közük egymáshoz nincsen, mert a hatalom általában soha nem kulturált, a kultúra meg soha nem törekszik hatalomra.

Visszatérve a kérdésed lényegére: azt hiszem, összefoglalhatatlan, kinek mit jelent a kultúra. A kezdet kezdetén nekem a menekülést jelentette. Ez vegytisztán megmutatkozott édesanyám életében is: számára a kultúra maga volt a szenvedélyes menekülés a nyomor sötétsége, bűze, képtelensége, megalázottsága elől. Nálam is így indult, aztán ráakódott ezer más funkció.

Fel szokták tenni a klasszikus kérdést: ha egyetlen könyvet vihetnél magaddal az Északi-sarkra, mi lenne az. Én már jó ideje azt válaszolom erre: egyet sem, semmit. Semmilyen könyvet nem vinnék magammal. Bennem éljenek, velem, mint azok az élmények, amelyeket az életem szerves részeként éltem meg. Azokat nem tudom itt hagyni. Hiába hagynám itt szívesen egy részüket, jönnek azok is. Hát, Istenem, cipelni kell...

DL: Te szabadon és tudatosan elidegenítenél magadtól mindent, ami tárgyi vagy tárgyasulásra képes?

SE: Nem, de a hangsúly nem a tárgyakon van.

DL: A könyvre mint kézbe vehető tárgyra gondolkodok. Vagy a kedvenc bögrédet vinnéd az Északi-sarkra, vagy van valami kabalát?

SE: Nem, semmit. Azt gondolom, csak az fontos a művészetekből, a tárgyából, bármiből: ami belénk épült. Egy tölgyfa asztal tapintása, az emlék, ahogy végigsímtottam rajta. Az velem jön. Az asztal minnek jönne?

Gergely Ágnes Kút, szilvafával

A kútból ma már csak a visszhang.
„Le ne írd”, és „Fölösleges mondanod”.
A kép nem gyűrűzik az ujjainkra.
Az övéi egykor cselédkönyvet kaptak;
a mieink katonakönyvet, nagy „Zs”
betűvel.

Őket megjelölték; minket is megjelöltek.
Szerette a kertet, különösen a teregetést
a fák közt. Szerettem a frontról hazatérő
férfiakat, különösen a fonott gyertya

mellett
az áldást. Egyikünk sem számított további
megjelölésre. Első pillanattól világos, hogy
ő ő marad, és én én maradok; s az „ők is
mi vagyunk” eseményre váltott hazugság,
tömegsír, vacak romantika, ázalag élet.
Ha levelet írunk egymásnak, a levél csupa
kert, mennyi habos ágynemű a fák közt,
a kötél – emlékszel a kútra, a vörös
szilvafa alatt? Már nincs ott. A fát is
kivágták. Nagyapád szombat este

áldomást
ivott a fonott gyertya mellett. Szilva-
pálinka volt? Minek az emlékeket
összekötni.

Az erősebbek úgylis a megjelölők; ők
támadnak
fel folyton, minden változás első
pillanatában,
velük az összeköpdösött cselédkönyv,
katonakönyv,
katonakönyv, cselédkönyv, nagy Cs, nagy
Zs,

teleírnak foszló templomot, kőkemény ágy-
neműt – készen legyen a batyud és ne félj.
Lépj idébb, mi nem csapunk zajt. Minek.
Bárhová megyünk, a szilvafához megyünk.

Pamer Nóra

Amiről kevesen tudnak Budapesten

Pamer Nóra utolsó – életében már meg nem jelent – könyve útikalauz: ismert budapesti helyekről, épületekről, műemlékekről ír benne, jelenükről és múltjukról, művészettörténeti vonatkozásaikról, történetükről, hozzájuk fűződő legendákról, emberekről, akiknek élete összefonódott e helyek és művészeti emlékek sorsával. E számunkban két fejezetet adunk közre eredetileg, illetve ma is a VIII. kerületben – Józsefvárosban – álló építményekről.

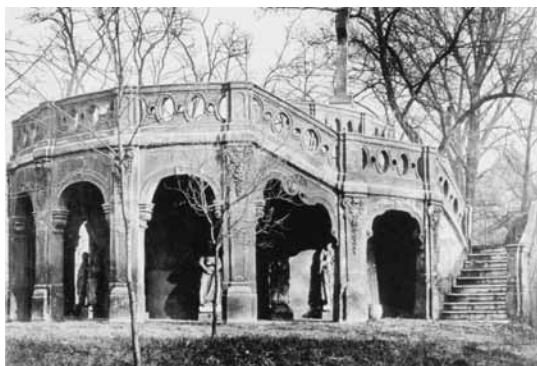
Epreskert – kálvária – epreskerti kálvária

A legtöbb budapesti lakos fülében ismerősnek hangzanak e címben felsorolt szavak. Bizonyos összetartozásuk nyilvánvaló, a mi besorolásunk szerint az első a helytörténet, a második a vallástörténet, a harmadik pedig a művészettörténet körébe tartozik.

Epreskertnek, illetve *Maulbeergartenek* hívták Pesten azt a 8480 négyszögöl területű 18. századi eperfaültetvényt, amelyet II. József ösztönzésére telepített a város nagyjából a mai VI. kerület területén, egyrészt a homok megkötésére, másrészt – még fontosabb szempontként – a selyemhernyó-tenyésztéssel beinduló selyemgyártás nyersanyagának biztosításáért. Az Epreskertet ezért az 1770-es évektől kezdve – a hernyótenyésztéshez szükséges eperlevél miatt – a Valero selyemgyár vette igénybe. Csak száz év múltán, 1871-ben, a Sugár út (Andrássy út) kijelölése alkalmából szakítottak ki belőle egy 1436 négyszögölnyi területet a Lendvay utca kialakítására, majd 1881-ben Tre-

fort Ágoston miniszter kezdeményezésére a főváros – tulajdonjoga megtartása mellett – ingyen átengedte a Magyar Képzőművészeti Akadémia céljaira a Bajza, Szondi, Epreskert (ma Munkácsy) és Kmetty utca által határolt, 3683 négyszögöl nagyságú telket.

A *kálvária* szó jelentését még a hittanórán tanultuk: latinul Mons Calvariaenak, magyarul Koponyahegynek hívták Jeruzsálemen kívül azt a vesztőhelyet, ahol Jézust keresztre feszítették, s amely azonos az evangéliumi Golgotával. Még a középkorban, a ferencesek által szorgalmazott húsvéti misztériumjátékokból alakultak ki a passiójátékok Jézus kínszenvedésének megelevenítésére, a Jézus elfogatásától megfeszítéséig terjedő események bemutatására. Ez az élménykelző szakrális látványosság a népi ájtatosságban visszhangra talált, és a nép maga is részt kívánt venni benne. Erre később kiváló alkalom kínálkozott, főleg a jezsuiták és ferencesek által szervezett nagyböjti engesztelő körmenetekben, amelyeket leginkább nagypénteken tartottak, igen megrendítő módon, töviskoszorúkkal a fejükön, hatalmas kereszteket cipelve, nem ritkán flagellánsoktól kísérve, akik bűnbánatuk jeléül magukat ostromozták. Minden csupa könny, siralom és hangos jajgatás volt, miközben az elképzelt kereszttutát – Pilátus palotájától a Golgotáig – végigjárták. Bár ez már nem tartozott az egyházi liturgiához, de engedé-

A kálvária az Epreskertben az 1920-as években

lyezték, mert a vallási elmélyülést szolgálta.

A vezeklő körmenetnek egy másik, finomabb formája volt a nagypénteki kálváriajárás. Falun vagy valamilyen búcsújáróhelyen szép környezetű dombtetőre felállítottak három keresztet, a középsőt korpusszal, a felvezető út mentén pedig ún. stációkat helyeztek el festett vagy faragott passiójelenetekkel, amelyek előtt megpihenve imát mondtak vagy szent énekeket énekeltek. A stációk ábrázolt jelenetei megfeleltek a templomi passióciklusok ábrázolásainak, illetve az apokrif iratokból táplálkozó népi elképzelésnek, amely a szűkszavú evangéliumi leírást többnyire kibővítette. Csak a 18. században regulázták a pápák a stációk tárgyát, és szabták meg maximális számukat tizenhétben.

A városokban más volt a helyzet. Itt domb helyett építészeti megoldásokhoz folyamodtak: magasan fekvő teraszt alakítottak ki felvezető lépcsőkkel. Rendszerint barokk stílusban, de mindenképpen barokk szobrokkal. A teraszon helyezték el ugyanis a három keresztet, tövénél a Jézust utolsó útjára is elkísérő három evangéliumi személy, Szűz Mária, János apostol és Mária Magdolna szobrával. Rendszerint e központi csoport alatt, a teraszépítmény alsó szintjén volt a Szent Sír-kápolna. A stációk elhelyezése a városban a rendelkezésre álló területtől függött, amelyen a kálváriához vezető ún. keresztutat kialakíthatták. Ezért is emelték a kálvária építményét többnyire a városon kívül eső részen, gyakran temetőben, a lényeg az volt, hogy környezetéből kiemelkedjék. Sok magyar városképnek ma is hangsúlyos, jellegzetes építményei e kálváriák.

Az ún. „epreskerti kálváriáról” mindenki hallhatott már, aki Budapesten járt iskolába. Akinek pedig művészetkedvelő tanára

Telegyi László festménye a 19. századi kálváriáról

volt, és jobban odafigyelt a környezetismereti órán, arra is emlékezhet, hogy a szóban forgó kálvária kimagasló barokk alkotás, amely valaha a Józsefvárosban állt, a helyét nevében máig megőrző Kálvária téren. Városrendezési okokból innen a Magyar Képzőművészeti Akadémia epreskerti művésztelepére (Bajza u. 41.) került, éppen ezért a többség ma is csak képről ismeri.

Az Epreskertben újra felállított kálvária (darabjait megszámozva szállították át és állították össze) most már műértő tekintetek fókuszába került. Egyöntetű volt a vélemény, hogy a Magyarországon fellelhető számos kálvária között ez a legszebb, művészileg is legértékesebb alkotás. A kálvária építési idejét, építetőjét és építészetét, illetve terveinek művészi kivitelezőjét sokáig homály fedte. A legbehatóbban Révhelyi Elemér művészettörténész tárta fel előttünk e becses műalkotás történetét 1928–29-ben közölt cikkeiben, jórészt Obilics Iván levéltári kutatásaira és Pest város tanácsának számos feljegyzésére támaszkodva, mindenekeelőtt azonban az időnként megismételt egyházfelügyeleti látogatások alkalmával rögzített jegyzőkönyvekből kellett a döntő adatokat kihámozni. Révhelyi kutatásaiból megtudhatjuk, hogy a Kálvária téren egymást követő időszakban két kál-

váriát építettek azonos helyen (az elsőt lebontották), mivel a terep itt egy kis dombot alkotott. Természetesen most csak a második kálváriáról lesz szó, amely a rendelkezésre álló adatok szerint 1749 körül készült el. Ennek az új kálváriának az alapításához egy kriminológiai adat is fűződik. Építtetője Schwartz Anna Mária ugyanis „indulatos veszekedés közben megölte férjét”, ezért életfogytiglani börtönre ítélték. A pálosok márianosztrai kolostorába zárták. Itt határozta el a gazdag és vallásos asszony, hogy vezeklésül díszes kálváriát emeltesse, szebbet, mint amilyen már áll Pestnek ezen a régi téren. Schwartz Anna Mária 1739-ben hunyt el, és mivel vagyona ingatlanokban feküdt, a kálvária építéséhez csak ezek eladása után lehetett hozzákezdni. Az 1756. évi egyházlátogatás jegyzőkönyve már befejezett kálváriáról számol be, vagyis a passiójelenet szobrait is elhelyezték már az értékes egyházi építményen, felsorolásuk szerint a feszületen kívül Szűz Mária, János evangélista, Mária Magdolna és a két lator szobrát. Ezekből azonban semmi sem maradt az utókorra.

A kálvária felépítésekor még nem létezett a Józsefváros, a területet Alsó Külvárosként emlegették. Majorságok és kertek húzódtak a területén, s feltehetően temető is volt itt. A mai Baross utcát Stáció utcának hívták, ez

A kápolnatérbe vezető 250 éves ajtó

az út vitt a kálváriához. Nevéből következően itt szegélyezték az utat az azóta elvesztett stációk. Egyes állítások szerint az akkor még gyéren álló házak falán helyezték el a megfelelő passióképeket vagy falfülkében a szobrokat.

A kálvária történetéhez tartozik, hogy II. József 1786-ban bezáratta a földszintjén levő Szent Sír-kápolnát, ezzel megtúlva az építmény liturgikus használatát is. Ez a rendelkezés 20 évig volt érvényben, s bár nagypénteken akkor is itt gyűlt össze a nép, a Szent Sír-kápolna bezárása és használaton kívül helyezése egyben az egyház felügyeleti lehetőségének is véget vetett, ez sokat ronthatott az építmény állagán. Állapota egyre romlott, így 1889-ben a főváros elrendelte lebontását. Ekkor azzal a javaslatlal emelte fel szavát Stróbl Alajos szobrász az értékes műemlék védelmében, hogy helyezék át a kálváriát az epreskerti szobrásziskola művésztelepére. 1893-ban ez meg is történt. Szobrok ekkor már nem voltak a kálvárián.

Valójában milyen is ez a kálvária, illetve ez az építészeti elemekből alkotott „kálváriahegy”, amelyet áttelepítése óta csak a művészek és a szakértők láthattak? Lényegében egy kilenc árkáddal alátámasztott teraszról van szó, amelyen egykor a passiójelenet szobrai álltak, alul közepén, az árkádoktól körülveve pedig a Szent Sír helye található egy kupolás kórkápolna formájában. E kápolna bejáratának két oldaláról in-

A mellvédszer a felújítás előtt

Felújított mellvédtagozat

dulnak a megtört vonalú lépcsőfeljárók a teraszra. Az egész kompozíció megragadó látványát az árkádok és a lépcsőkorlátok felett végigfutó, áttört díszítésű mellvédnek köszönheti. Ez ugyanis nemcsak egységbe foglalja, de a plasztikusan keretezett nyílások fény-árnyék játékaival még könnyedebbé teszi az árkádokkal már fellazított, gazdagon díszített barokk alkotást.

Említettük, hogy a kálvária csak az Epreskertbe telepítése után lett a művészettörténet tárgya. Alkotójának kiléte pedig máig megoldatlan kérdés. Miskovits Ferenc Johann Fischer von Erlachban látta mestert, mások Johann Lukas Hildebrandt nevével hozták összefüggésbe, erre elsőként Kapossy János művészettörténész hívta fel a figyelmet, aki stíluskritikai alapon jutott e meggyőződésre. Feltételezését a bécsi Bruno Grimschitz, Hildebrandt monográfusa elfogadta, és vonatkozó tanulmányában megerősítette. Később Révhelyi Elemér a gödöllői kálvária és a máriabesnyői templom alkotójában, Mayerhoffer Jánosban vélte felismerni az epreskerti kálvária mestert. Egyértelmű feleletet e kérdésre azóta sem adott a művészettörténet.

A több mint száz évvel ezelőtt az Epreskertbe áttelepített kálváriát nyilván szakszerűen állították fel, és ahol szükséges volt, restaurálták. Az idő azonban mégis megkövetelte a maga jussát, kikezdte az értékes műemléket. Annak ellenére, hogy azóta többször is restaurálták, a művészi faragványok plasztikája az időjárás viszontagsága-

inak kitéve egyre felismerhetetlenebb lett. Statikailag is bizonytalanná vált, életveszélyes volt a teraszra felmenni. 2004-ben azután felröppent a hír, hogy újra restaurálják a kálváriát, amelyet most eredeti helyén, a Kálvária téren fognak felállítani. Az egyház azonban nem vállalta a használatával járó felügyeletét, ezért az Epreskertben maradt, és a látványosságon kívül új funkciót is kapott: a nagyméretű, több mint 10 méter átmérőjű terasz az építményhez illő, alkalmi kulturális programok ideális helyszíne lehet drámai és zenei műfajokban egyaránt. A Szent Sír-kápolna 5,25 méter átmérőjű kupolás, jó megvilágítású belső tere pedig kamarakiállításokra alkalmas helyiség.

Az Epreskert centrumában álló megújult kálváriaépítmény, bár az aprólékos műformák nagy részét fokozatosan elveszítette, még ma is szemet gyönyörködtető. Ez főként az újonnan faragott mellvédek körácsainak köszönhető, amelyeknek mozgalmasság, szalagfonatos motívuma az egész kompozíció lényegét alkotja. A restaurálás tiszteletre méltó teljesítménye sokrétű munka eredménye: a tudományos kutatástól kezdve a statikai és művészi kivitelezésig egyaránt. A sokféle szempont összehangolására jött létre – a Budapesti Városvédő Egyesület javaslatára – a „Barokk Kálvária-kert Alapítvány”. Csakis ilyen összefogással volt megvalósítható, hogy Budapest egyik legszebb barokk emlékét megmentsék a végső enyészettől.

Irodalom:

- Radányi Orsolya: *„Arany kedélyű bobémek tanyája”. Az Epreskert története.* Budapest, 2001.
- K[ovács] D[énes]: A józsefvárosi kálvária. *Vasárnapi Újság*, 1893. 508–509.
- Rév helyi (Réh) Elemér: Adatok a régi pesti kálvária történetéhez. *Archeológiai Értesítő* 43. 1929.
- Ritoók Pál: Az epreskerti kálvária a források tükrében. *Művészettörténeti Értesítő* 52. 2003/1–2.
- Búza Péter (szerk.): *Az epreskerti kálvária. Egy kétszázötven éves barokk műemlék újjászülésének története.* Budapest, Budapesti Városvédő Egyesület, 2006.

A Nemzeti Múzeum körüli „mágnás fertály”

Amikor 1847-ben lebontották az állványokat az elkészült Nemzeti Múzeum körül, az impozáns épület környezete meglehetősen siralmas látványt nyújtott. Pollack Mihály ugyan telepített néhány szép fát a mai Múzeumkertbe, de ezek még alig lombosodtak, és éppen csak a közvetlen környezet sivárságán enyhítettek valamit. Az ideiglenesen bekerített 31 ezer négyzetméternyi telkek, amelyre a múzeum épült, kívül esett az egykori pesti városfalon, s eredetileg gróf Batthyány Antal majorsága volt az országút mellett a pesti polgárok káposztásföldjei és tehénlegelői szomszédságában. A hely kiválasztásában a főkurátori tisztségre felkért József nádor döntött, visszautasítva a mai Reáltanoda és Kossuth Lajos utca között húzódó nagy telket a városkapun belül, amelyet még Grassalkovich Antal ajánlott fel a múzeum céljaira. E módosításért sokan szidták a nádort, méltánytalanul tartva az akkor még külvárosi telket. A nádor azonban, aki szakértőket is bevont, kitűnő városrendezői érzékkel előre látta a fejlődő város növekedését, és kitartott döntése mellett.

Nemcsak a rozszant majoros házak és a két hírhedt kocsmá, az „Ötpacsirta” és a „Két pisztoly” csúfították a környezetet, de az 1838. évi nagy árvíz is rombol-

Olasz Intézet, az egykori képviselőház

Az Olasz Intézet bejárata

ta a közeli házakat. Ezért a nádor utasította a Szépészeti Bizotmányt, hogy vegyen meg néhány előnyös fekvésű házhelyet a múzeum körül, és rendezze a közeli utcákat. Mágnások és gazdag nagypolgárok ekkor vásároltak telket a múzeum körül, és a 19–20. század fordulóján kialakult az az elegáns városrész, amely 1945-ig kétségtelenül az egyik legelőkelőbb negyede volt Budapestnek. Legelsőként a múzeum mögött, a mai Pollack Mihály téren az azóta lebontott Nemzeti Lovarda épülete valósult meg a Prónai Albert-féle telken. Az épület Ybl Miklós korai alkotásai közé tartozott, és 1858-ra már el is készült. Építetőjének, a Nemzeti Lovaregylet elnökének, Szapáry Antalnak az indítványára a lovarda mellé lövölde, vívó- és testgyakorló-helyiségek, valamint táncterem is épült a telken. A lovarda a második világháborúban megsérült, ezért 1948-ban lebontották, hogy parkot létesítsenek az Esterházy-palota épülete mellé, amely akkor a köztársasági elnök palotája volt. Azóta már e park is beépült a Magyar Rádió épületének bővítéssel.

Címer az egykori képviselőházon

A múzeum környezetének szépülése újabb lendületet kapott, amikor elhatározták, hogy épüljön Pesten képviselőház. 1847-ben még Pozsonyban volt az országgyűlés, 1865 tavaszán azonban már végleg eldöntötték egy ideiglenes képviselőház felépítését Pesten. A feladattal Ybl Miklóst bízták meg, aki akkor már a Monarchia ismert építészei közé tartozott. A választás a mai Bródy Sándor utca 8. számú telkére esett, amely az egykori Sándor laktanya tulajdona volt. (Csak közbevetőlegesen jegyezzük meg, hogy az utcát 1867-től 1919-ig Főherceg Sándor utcának, majd a két háború között Sándor utcának nevezték, előtte pedig Tehénpásztor utca volt, elnevezésében is utalva akkori környezetére.)

A hely kiválasztásában az játszott szerepet, hogy 1861-től Pesten a magyar parlament felsőháza a Nemzeti Múzeum e célra berendezett dísztermében ülésezett, ez egyben magyarázat arra is, hogy az ideiglenes képviselőházzal szemben a Múzeumkert Ybl által tervezett szép vaskerítésén oldalkaput nyitottak a könnyebb közlekedés érdekében. Ez a kerítés is nagyban hozzájárult a Múzeum környezetének rendezettebb voltához, valamint az a rendelkezés, hogy a képviselőház utcájában minden ház homlokzati tervét Yblnek kellett elbírálnia az előnyös utcakép szempontjából.

A képviselőház – a mai Olasz Intézet (Bródy Sándor u. 8.) – mértéktartó neorene-

szánsz épület, enyhén kiugró középrizalittal és öt félköríves kapuval. Ezek közül három a képviselők bejárata volt, a két szélő pedig a közönség részére a karzatokra vezetett. Külsőjét az épület a mai napig megtartotta, csak belsejét módosították. Történelmi és helytörténeti nevezetességén kívül még egy kuriózum fűződik e műemlékhez: a rendkívül rövid építési idő. Az aránylag nagy épület 90 nap alatt épült fel, 1865. szeptember 11-től 800 munkás dolgozott rajta éjjel-nappal. A még nedves falak miatt azonban csak 1866. április 16-án tartották itt az első ülést.

Ybl Miklós éber felügyelete alatt a Főherceg Sándor utca esztétikai szempontból kielégítően épült ki. De nemcsak ez, hanem a környező utcák is szépen rendeződtek, s a drága telkeken a városi paloták egész sora épült, alig 30 év alatt elegáns negyeddé változtatva a 19. század közepén még mezőgazdasági célokra használt falusias területet. Alig volt magyar arisztokrata család, amely ne vette volna ki a részét egy vagy több ház építésével az előkelő városrész kialakításában. Károlyi, Zichy, Esterházy, Wenckheim,

Az Ádám-ház

Az Ádám-ház lodzsjája Lotz Károly falképeivel

Degenfeld, Festetics, Almássy, Andrássy neveket találunk az építetők között, s akkor még nem említettük a gazdag és ambíciózus nagypolgárok sorát. El is nevezték e városrészt a pesti Faubourgnek, mint az előkelő párizsi Saint Germain-negyedet. Város-történeti szempontból nem érdektelen, ha a következőkben felhívjuk a figyelmet néhány valóban szép házra, az egykori tulajdonos és a tervező építész nevével együtt. A Nemzeti Múzeum befejeztével a klasszicizmus kora is véget ért. A körülötte épült paloták legtöbbször már az eklektika neoreneszánsz stílusában készültek, jó néhányon azonban a hatásosabb és palotaszerűbb megjelenés érdekében gótikus és barokkos motívumokat is alkalmaztak.

A Vasárnapi Újság 1875. május 16-i számában az „Új építkezések” című rovatban olvashatjuk, hogy „Ádám Károly vagyos polgár az országház tőszomszédságában épített pompás palotát, amelynek utczai homlokzata márványból és fehér kőből épül és kétemeletes lesz. Az udvari rész ellenben négy emeletre épül.” Az Bródy Sándor utca 4. szám alatt 1876-ban felépült Ádám-ház a bécsi iskolázottságú Weber Antal alkotása, ma műemléki védeltséget élvez, és valóban egyike a leghatásosabb külsejű házaknak a volt képviselőház környezetében. A neoreneszánsz palota homlokzatának oszlopokkal és loggiával való fellazítása de-

koratívva formálja az épületet, a hatást az emeleti loggiában Lotz Károly falképei még erőteljesebbé teszik. A ház, amely később a Dessewffyék birtokába került, ma nagyon rossz állapotban van, utoljára 1959-ben restaurálták. A falképek szinte felismerhetetlenek. A Bródy Sándor utcai házak felújítása során nyilván ezt is helyre fogják állítani, mivel a belső ugyancsak néhány meglepően szép megoldású építészeti részletet (pl. körívben felvezető főlépcső) rejt Lotz Károly szekcióival gazdagítva.

Az Ádám-palotát jobbról és balról szerényebb művészi igényű, de ugyancsak magánpaloták fogják közre. A kettő közül a Bródy Sándor utca 2. számú báró Fechtig

A Gschwindt család eklektikus háza

Nándor háza, Skalnitzky Antal alkotása már 1873-ban elkészült. A 6. számú egykori Keszlerffy-házat 1897-ben építette Huber József. Később ez az egyszerű, de reprezentatív palota a Károlyi család birtokába került, illetve a családi alapítvány háza lett az elszegényedett családtagok részére.

A Bródy Sándor utca 10. 1892-ben épült Tauffer Vilmos egyetemi orvostanár megbízásából neobarokk jellegű eklektikus stílusban, építésze Schonnen Ernő volt. A csaknem feketének ható sötétszürke homlokzat a két emeletet összekötő túldíszített, zárt erkéllyel majdani restaurálása után, a stílus-

A Gschwindt család házának erkélye

hoz illő világosabb színben nyilván kellemesebb hatást fog kelteni a mainál. Az emeleteket összekötő, nagy ívben hajló széles lépcsője ma is impozáns. A Bródy Sándor utca 12.–Puskin utca 19. számú háromemeletes sarokházat 1901-ben emelték, építészete ismeretlen. Mintakönyvekből kimásolt, az észak-európai téglagótikára emlékeztető motívumokkal tipikus eklektikus épület. Ha díszletszerű homlokzata nem emeli is a Bródy Sándor utca képét, mindenképpen színesíti azt. Az építtető Gschwindt család nyilván azért választotta ezt a lépcsőzetes oromzati megoldást, hogy mögötته is helyiségeket alakíthasson ki, ami az előírt ereszmagasságon túlnyúlva másként nem lett volna lehetséges. A bejárat a Puskin utcai oldalon van, az alagsorban valaha koncertterem volt.

Ybl Miklós építette 1872–74-ben a Bródy–Puskin utcai saroktelken a háromemeletes Degenfeld-palotát (Bródy Sándor utca 14.), amely részben bérházként is működött, egyik korai megvalósulása Ybl ket-tős rendeltetésű épületeinek. A palota és a bérház lakói nem zavarták egymást, még bejáratuk és lépcsőházuk is külön volt. A palota a reneszánsz stílust idézi erősen kinyúló gyámkövek tartotta koronapárkányával és ruszitikus köveket imitáló homlokzati kiképzésével. A bejáratot a sarokház mindkét oldalán hangsúlyosan kiemeli a felette húzódnó erkély. Az épületen belül már itt is

megjelenik az Yblre oly jellemző szép vas-szerkezet és öntöttvas korlát.

A Bródy Sándor utca 16. aránylag keskeny homlokzatú épülete eredetileg a Törley családé volt. A svájci származású és párizsi iskolázottságú Ray Rezső tervei szerint épült 1893 és 1895 között. Ray 1868 körül telepedett Pestre, és hatásos – barokk felé hajló – eklektikus épületeivel aránylag gyors karriert futott be. Többek közt ő tervezte az Erzsébet körüti Royal Szállót is. Épületeinek túldíszítettségében van valami parvenüjelleg. Ezt tükrözi a Törley-palota is az ablakokat keretező, plasztikusan megformált sok műrészletével, az első emelet kihasasodó zárt erkélyével és a főpárkány felett végigfutó balusztersorral, valamint a dekoratív kovácsoltvas rácsokkal. Az épületet a közelmúltban restaurálták. Nem műemlék, de mint egykori magánpalota beleillik környezetébe.

A Múzeumkert mögött a Pollack Mihály tér–Bródy Sándor utcai saroképület (Pollack Mihály tér 3.) is Ybl Miklós alkotása 1862–64-ből. Festetics György, a Magyar Gazdasági Egylet elnöke volt a megbízó tulajdonos. Annak ellenére, hogy az épület csak egyemeletes, igen monumentális hatású. Ezt a hatást a Pollack Mihály téri főhomlokzat erőteljes oszloptoktól közrefogott, nagy félköríves kapuja teremti meg, amelyet még a fölötte levő szép erkély is hangsúlyoz. Ere-

Festetics György palotája, a mai Andrássy Egyetem

deti állapotában is egyike volt a legszebb magánpalotáknak a Múzeum körül, ma példásan helyreállítva pedig új funkciót tölt be. Külseje neoreneszánsz, előrenyúló, gyámkövek tartotta koronázópárkánnyal és plasztikusan keretezett ablakokkal mindkét homlokzaton. A Bródy Sándor utca felől is van bejárata, azt pilaszterek fogják közre. A Pollack Mihály téri homlokzata előtt a mives öntésű, szép ércuskók tartotta lánc mintegy nyomatékosabbá teszi zárt előkelőségét. A neoreneszánsz külső mögött a rokokóig fokozott barokk belső terek fogadnak. Az előcsarnokszerű nagyvonalú, magas lépcsőház a palota egyik leghatásosabb építészeti részlete. Az első emeleten tükörterem, a Bródy Sándor utcai fronton két kisebb terem kápráztatnak el fényűző kiképzésükkel. Mindenütt a fehér szín az uralkodó. A második világháború előtt a magyar állam tudományos célokra megvásárolta a Festetics-palotát, hasonló rendeltetéssel állították helyre az épületet a közelmúltban, amely most a magyar állam, a Németország, Ausztria, valamint Svájc közös tulajdona mint Andrássy Gyula Budapesti Német Nyelvű Egyetem. Az épület tetőterét és néhány udvari helyiségét az oktatásnak megfelelően rendezték be az elektronikus kommunikációhoz szükséges legmodernebb eszközökkel. A reprezentatív helyiségeket, amelyekben konferenciákat tartanak, eredeti pompájukat érvényre juttatva restaurálták. E posztgraduális képzést nyújtó egyetem célja a közös Európa részére megfelelő szakemberek és vezetők képzése külföldi és magyar előadókkal.

A Pollack Mihály tér Múzeum utcai sarkán a Festetics-palotával csaknem egy időben Ybl Miklós Károlyi Alajosnak is épített egy reprezentatív városi palotát. Gróf Károlyi Alajos a Monarchia londoni nagykövete volt. Pollack Mihály téri palotája, ha nagy park közepén állna, kastélynak is beillene impozáns kocsifelhajtójával, amelynek árkádjai alá a tér felől lépcsők vezetnek fel,

Az Andrássy Egyetem díszterme

hasonlóan az ugyancsak Ybl tervezte Operaház feljáratához. A mozgalmas tető – két sarkán kiemelkedő kis manzárdos toronnyal –, valamint a baluszteres párkányok és legfelül a domináló családi címer mind olyan építészeti részlet, amely a francia kastélyokra jellemző. Az első világháború után ebben az épületben működött az olasz követség. Sajnos a második világháborúban teljesen kieggett, Lotz freskóival együtt. A Múzeum utcából is megközelíthető szép kertjéről – szökőkúttal és gloriattal – már csak Ybl Ervin leírásából értesülhetünk.

A Károlyi- és a Festetics-palota épülése idején még Ötpacsirta utcának hívták a mai Pollack Mihály teret, és még állt Ybl Miklós szép lovardája a hozzá tartozó „tornár” épületével, bár kertjének egy részét 1867-ben Festetics György megvásárolta, és a Pollack Mihály tér felől díszes vasráccsal elkerítette, hogy „kerti lakokat” emelhesen a megvásárolt telekrészen. 1871-ben gróf Esterházy Pál azzal a kéréssel fordult Pest városa tanácsához, hogy a „József-külvárosi Ötpacsirta utcában” kétemeletes palotát építhessen a bécsi építész, Baumgarten Alajos tervei szerint. A Közmunkatanács csupán egyemeletnyi magasságot engedélyezett, az új épület hatalmas tömbje azonban, amely körülbelül a Pollack Mihály téri házsor közepén áll, mégis az egész utca uralkodó elemévé vált erőteljes plasztikájú, nagy ablakaival és súlyos koronapárkányával. Miután elké-

szült a környezetébe nem illő nagy léptékű épület, domináló jellege miatt a szép csengésű Ötpacsirta utca is elvesztette nevét, és lett belőle Esterházy utca. A későbbi tulajdonos, Esterházy Tamás, 1925-ben a Nemzeti Egység Pártja fővárosi szervezetének adta bérbe az épületet. Külsőjén nem sokat változtattak, csak a belső módosult annyit, amennyit egy főúri magánpalotának el kell szenvednie, ha pártszékház lesz belőle. A második világháború alatt a Nemzeti Múzeum néhány gyűjteménye kapott itt helyet, majd 1946-tól 1949-ig – Tildy Zoltán elnöksége idején – az államelnök palotája volt, mai nevét (Puskin utca) is ekkor kapta.

A Múzeum utcának a Múzeumkerttel párhuzamosan húzódó szakaszán már nem arisztokrata vagy nagypolgári magánpalotákat, hanem igényes, szinte luxuskivitelű bérházakat, vagy ahogy a múlt században mondták: bérpalotákat találunk. Többnyire mértéktartó, nagyjából hasonló tagoltságú neoreneszánsz homlokzatuk miatt az utca-kép meglehetősen egyhangú. Ezt a monotoniságot oldja fel az utca másik oldalát alko-

tó Múzeumkert kerítése és a fölé hajló nagy fák lombozata. Az említett utcaszakasz legszebb házát, a 9-es számút, 1870-ben ugyancsak Ybl tervezte bérházként Bókay János orvosprofesszor részére. Az eredetileg kétemeletes ház, félköríves kapunyílása felett erkéllyel, jellegzetes példája a korábban említett neoreneszánsz háztípusnak. A bérpaloták építetői között arisztokrata is akadt, a 11-es számú sarokházat például gróf Károlyi István megbízásából 1869 és 1871 között Pucher József építőmester készítette, valószínűleg Skalnitzky Antal tervei szerint. A Múzeum utca felső szakaszán (Pollack Mihály tér és a Szentkirályi utca között) nem bér-, hanem magánpaloták épültek: a 13., 15. és 17. számú épületek.

A Múzeum utca 17. és a Reviczky utca 6. két egymással összefüggő telkén építette fel Károlyi Istvánné Csekonics Margit grófnő városi palotáját. Előbb a Múzeum utcai oldal épült 1881-ben a főként színházakat tervező Fellner és Helmer bécsi építőcég tervei alapján. Az egyemeletes épület az említett cég stílusára jellemző túldíszített ablakeretezéseivel a neobarokknak nem a legelőnyösebb formáit követi. Reviczky utcai homlokzata egyszerűbb, ezt a palotarészt 1890-ben építették az előbbi épülethez. A tervező Meinig Arthur az udvar közepén oszlopos-árkádós átjáróval kapcsolta a már felépült részhez. A reprezentatív belső helyiségek közül a fogadócsarnok a leghatásosabb lendületes ívelésű, faragott korlátos díszlépcsőjével. A magyar állam 1957-től a közelmúltig a Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ céljaira hasznosította az épületet. A Múzeum utca 15. számú palotát Zichy János gróf építette Skalnitzky Antal tervei szerint. 1930-ban bérházzá alakították, ezáltal elvesztette eredeti jellegét.

1991-ben a Pollack Mihály teret lezáró Múzeum utcától a Reviczky utcáig terjedő kis utcaszakasz, amely előtte Dienes László utca volt, visszanyerte eredeti nevét:

Az Andrássy Egyetem lépcsőháza

Címer az Andrássy Egyetem kapuja fölött

Ötpacsirta utca. Ez ma díszburkolatával és árnyas fáival rövidsége ellenére is az egyik legelegánsabb kis utca. Kérdéses, hogy a jövőben is meg tudja-e őrizni ezt a jellegét, mert a Pollack Mihály tér alatt nagyméretű mélygarázs épült.

Az Ötpacsirta utca 2. és Múzeum utca 13. számú saroképület egykor Almássy Kálmán, később Andrássy Géza tulajdona volt. A külvilágtól magas kőfallal elzárt kis palota tervezőjét illetően megoszlik a szakemberek véleménye. Némelyek Ybl alkotásának tartják, bár az engedélyezési terveket 1877–78-ban Gottgeb Antal építőmester írta alá, aki Ybl több épületének kivitelezőjeként is dolgozott, a szerzőség kérdése így ma még eldöntetlen. A tömör falkerítés poétikus hangulatú udvart zár körül repkénnyel befuttatott épületrészekkel, kúttal és szoborral. Az udvar mustrába – mintába – rakott kőburkolatról ívelt kétkarú lépcső vezet a magasföldszinti lakóhelyiségekbe. A kiszolgálóhelyiségeket magában foglaló oldalszárnyak eltakarják a szomszédos tűzfalakat, és szinte beleolvadnak a repkények sűrűjébe. A kapuval szemben levő oldalszárny ma kiállítóterem. A Múzeum utcai homlokzat egyszerű keretezésű ablakaival igen mértéktartó. Az épület csaknem változatlanul maradt fenn napjainkig. Ma e kis palota a Magyar Építőművészek Szövetségének (MÉSZ) székháza, amelyben a Magyar és a Budapesti Építészakamara, valamint az Épi-

tész Mesteriskola is helyet kapott. 1958-ban a ház pincéjét klubszerűen alakították ki, vacsorázó helyiségekkel is ellátva (Építészpince) a MÉSZ-tagok számára.

Az Almássy-palotával szomszédos 4. számú házat gróf Pálffy Pálné építtette Ybl Miklóssal az Ötpacsirta utca és a Reviczky utca sarkán 1867-ben. Az L alakú épület csaknem plasztikai dísz nélkül keretezett ablakaival egy Ybl-palotához mérten meglehetősen egyszerű. Eleganciája az elhelyezésében rejlik, mert a telek Reviczky utcai sarokrésze nincs beépítve. Ezt kert számára tartotta fenn az építész, szépen ívelt kétkarú lépcsőfeljáróval az Ötpacsirta utcai fronton álló épületszárnyhoz. Az előrenyúló fogazott koronapárkány és a manzárd tetővonal a élénkítik az amúgy zárt épület tömbjét; a kapubejárat az Ötpacsirta utca felőli oldalon van. Ma az épület a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárhoz tartozik, a zenei gyűjteményt helyezték el benne.

A rövid Reviczky utcában is kizárólag magánpaloták épültek. Közülük a legparádésabb az utca legelején álló Wenckheim-palota, ma a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épülete. Gróf Wenckheim Frigyes építtette 1887 és 1890 között Meinig Arthur tervei szerint. A német származású Meinig egy ideig Fellner és Helmer híres színháztervező építészek mellett dolgozott, akiknek épületein a városképformáló szándék mindig dominál. Hatásuk Meinigre

Károlyi Alajos palotája

Lépcső az Almássy-palotában, a mai MÉSZ-székházban

a Wenckheim-palota esetében különösen jellemző. A saroktelek szabálytalanságát ügyesen kihasználva hatalmas előcsarnokot épített az épülethez, három égtáj felé nyíló nagy kapukkal. Ezzel a Baross és Reviczky utca összekötését is megoldotta, amelyek ék alakban összefutva kis teret alkotnak a palota előtt. Ennek a teresedésnek azelőtt nem volt neve, 1948 óta Szabó Ervin térnek nevezik. A neobarokk stílusban épült palota főhomlokzata erre a kis térre néz, megtört tetővonala közepén a Wenckheim-címerrel. A díszes homlokzat és a három dekoratív kovácsoltvas kapu valóban inkább színházra emlékeztet, mint magánpalotára. A belső terek kiképzése is megfelel e reprezentatív külsőnek. 1927-ben a fővárosi könyvtár céljára megvásárolta az épületet. Amit a terem egységének megbontása nélkül lehetett, azt megőrizték a belső kiképzésből. A könyvtárat 1945 után Szabó Ervinről nevezték el, aki 1911-től haláláig a Fővárosi Könyvtár igazgatója volt. 2004-ben e közgyűjtemény alapításának századik évfordulójára megújították az egykori Wenckheim-palotát. A korszerű könyvtári igényeknek megfelelően úgy kellett újraszervezni az épület beosztását, hogy a műemlék esztétikai kárt ne szenvedjen. Kihasználva az egykori Wenckheim-palota kiemelkedő városképi elhelyezését, közvetlen környezetét is rendezték. A Szabó Ervin tér díszburkola-

tával és dekoratív kútjával ma valóban szép és megnyerő látványt nyújt a könyvtár főhomlokzata előtt.

A Nemzeti Múzeum körül a 19–20. század fordulóján még számos elegáns magán- és bérpalota épült, itt csak a legkiemelkedőbbeket említettük. Trianon után az anyagi nehézségek miatt már a gazdag főúri családok sem tudták fenntartani városi palotáikat, ezért azokat többnyire kulturális célokra eladták a fővárosnak. A szerényebb házakat, ha magántulajdonban maradtak is, 1945 után államosították. Ha nem minősültek műemléknek, állaguk folyamatosan romlott. A közelmúlt változásának biztató jele, hogy közülük egyre többet megújítanak.

Irodalom:

Hatolkay Árpád: A Nemzeti Múzeum körül kialakult palotanegyed története. *Műemlékvédelem* 1960/ 3.

Ybl Ervin: *Ybl Miklós*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, 1956.

Zakariás G. Sándor: Budapest. In: Genthon István (szerk.): *Magyarország művészeti emlékei III*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadóvállalat, 1961.

A Wenckheim-palota, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi épülete

Kedves Támogató Barátaink!

Az egyházközség presbitériuma és az alapítványok kuratóriuma nevében is megköszönjük a múlt évben kapott adományokat.

2015-ben 27 fő fizetett egyházfenntartói járulékot 1 084 500 Ft értékben, a perselypénz – a nem nevesített támogatás – pedig 1 447 500 Ft volt. Az egyházközségnek 66 fő küldött alkalmi adományt, összesen 6 779 300 Ft összegben. A Templomépítő Alapítványt 20 fő támogatta, akik 1 523 345 Ft-ot fizettek be, a Penúél Alapítvány pedig 1 embertől kapott 30 000 Ft-ot.

A két alapítvány egyesítésének gondolata már 2011-ben fölmerült, hiszen mindkét szervezet teljesítette eredendő célját: fölépítettük a templomot és a szeretetházat. Az összevonásról végül 2014-ben döntöttek az alapítók. A Fővárosi Törvényszék 2016. április 7-én meghozott végzése alapján a Penúél Időosztos Alapítvány megszűnt, beolvadva a jogutód Csillaghegyi Evangélikus Gyülekezet- és Templomépítő Alapítványba, melynek neve ezzel egyidejűleg megváltozott: **Penúél Békásmegyeri Evangélikus Gyülekezetépítő Alapítvány**ként működik tovább.

Penúél – az ősi történet szerint Jákób egy éjen át viaskodott az angyallal az áldásért, és győzött: „Jákób Penúélnak nevezte el azt a helyet és ezt mondta: Bár láttam Istent színről színre, mégis életben maradtam.” (1Móz 32,31)

Békásmegyeri – az 1928-ban létrejött egyházközség területe Óbudától Esztergomig terjedt. 1950-től még mindig 16 önálló településen éltek szórványban a csillaghegyi gyülekezet hívei, akiknek menedékül 72 éven át a Mátyás király úti imaház szolgált. 2000. szeptember 10-én azonban Békásmegyeren az Ófalu és a lakótelep határán szenteltük fel a templomot, a gyülekezeti házat és a parókiát. Ezen a fővárosi önkormányzattól 1995-ben nekünk ajándékozott földön épült fel a szeretetház is 2008 végén. Több mint 2000 éve eraviscusok, a 18. század derekától az ide telepített svábok teremtettek kultúrát e dombokon. Itt élve s munkálkodva e hajdani multikulturális világnak is örökösei vagyunk.

Evangélikus Gyülekezetépítő – számunkra a keresztyén ember szabadsága nem csupán 500 éves dogmatikai elv. Mi éppen azért és annyiban vagyunk keresztyének, hogy hiszünk a tisztán és igazán hirdetett evangélium és a helyesen kiszolgáltató szentségek bűnön és szenvedésen, minden ínségen és a halálon diadalmaskodó valóságában, és síkra szállunk a magunk és felebarátaink emberi méltóságának védelméért – egyedül Isten dicsőségére.

Alapítvány – a gyülekezet magánemberekből áll, akik „két világ polgáiraiként” szabadon és felelősen őröködnék a közösség javai fölött, „erős várat” teremtenek gyerekeknek és időseknek, szegényeknek és a társadalmi lét peremére sodródottaknak bármely e világi hatalom túlterjeszkedő kénye kedve ellen.

Idén s a jövőben is bizalommal kérjük adakozó kedvű híveinket és e közösség barátait, hogy támogassák jó szívvel hitéleti, kulturális és szociális tevékenységünket, akár adományukat, akár jövedelemadójuk 1%-át ajánlva fel a Penúél Békásmegyeri Evangélikus Gyülekezetépítő Alapítványnak, amelynek adószáma változatlan: **18075096-1-41**.

A régi-új alapítvány bankszámlaszáma továbbra is: **11703006 – 20058830**.

TARTALOM

Donáth László: Idegenség gyűlölet nélkül	2
Gergely Ágnes: A temetődomb.	6
Németh Zoltán: Háromszögek, körök, feltámadás	6
Paul Tillich: Két időben élünk	8
Gergely Ágnes: Firenze nehéz napjai	13
Varga Gyöngyi: Ruth könyve: Arcok a határon	13
Gergely Ágnes: Harmadszor	16
Martin Luther: A szász hercegekhez a lázongó lélekről	17
Gergely Ágnes: Szekérnyomok	26
Ludassy Mária: „Az idegen és az ellenség szavak szinonimák?”	26
Gergely Ágnes: Izabella és Ferdinánd	30
Bojtár Endre: Idegen és saját a történelemben.	31
Gergely Ágnes: Egy határszéli temetőre	40
Ladányi János: Gondolatok az önpusztító nemzeti habitusról	41
Lőrincz Borbála: Ott bozgor, itt román. Magyarok kettős kisebbségben	47
Gergely Ágnes: Zrínyi Miklóshoz	53
Béres Tamás: A globalizáció mint ökumenikus felelősség	53
Csányi Vilmos: Idegenek	61
Somogyvári Zoltán: Magyarországi menekültors 2015-ben	64
Gergely Ágnes: Pannon ég alatt.	75
Lászlóffy Julianna: Melegségről – idegenkedés nélkül	76
Gergely Ágnes: Életkép	78
Kézdy Edit: Idegenek az élő szervezetekben	78
Gergely Ágnes: El Greco.	83
Marton Lili Anna: Közöny? Idegen?	84
Bikácsy Gergely: Kegyelmet az Idegennek? Gondolatok Visconti <i>Közönye</i> kapcsán	87
Gergely Ágnes: Babel.	91
Bartis Attila: „Valami a vérről”	91
Felicides Ildikó: A Százados úti művésztelep másképp	93
Nagy T. Katalin: Megigézett dokumentaristák	94
Kincses Károly: Másként látni – jó	95
Donáth László: Mindentől és mindenkitől szabadon. Interjú Sárközi Erzsébettel.	97
Gergely Ágnes: Kút, szilvafával.	104
Pamer Nóra: Amiről kevesen tudnak Budapesten	105

E számunkat Csáky Lajos grafikáival illusztráltuk.

A 94. oldalon Mátysus Andrea, a 95. és a 96. lapon Felicides Ildikó képei láthatók.

A „mágnás fertályról” szóló írásban szereplő képeket Koczor László készítette.

© Felicides Ildikó és Szabó Judit

A lap megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

HÉT HÁRS

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész
Szerkesztő: Ittzés Nóra

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.
Telefon: +36 20 4601345
E-mail cím: hethars@gmail.com
Honlap: www.evangelikusbekas.hu,
www.gaudiopolis.hu

Tipográfia: Tellér Mária
Tördelés: Hartai Krisztina
Nyomtatás: mondAt Kft.

Adományokat az egyházközség
OTP 11703006-20013365 számlaszámára várunk.